



Republika e Kosovës

Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Morava e Binçës, Kosovë

Raporti Final

Pril 2026

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Morava e Binçës është zhvilluar përmes një procesi gjithëpërfshirës, mbështetur nga Programi Zvicërisht dhe i Qeverisë së Kosovës për 'Menaxhimin e Integruar të Resurseve Ujore të Kosovës' (MIRU-K). Ky Program lehtësohet nga Konsorciumi i Skat Consulting Ltd., Zvicër, dhe Agjencia e Mjedisit e Austrisë (AMA). Si pjesë e këtij bashkëpunimi, autoritetet përgjegjëse – Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës së Kosovës (MMPHI) dhe Autoriteti Rajonal i Pellgjeve Lumore (ARPL) – u asistuan në aspektin teknik nga një ekip ekspertësh nga Konsorciumi i Deltares, Holandë dhe Abkons, Shqipëri, të kontraktuar nga Programi.

Përmbajtja

Kapitulli 1.....	14
Hyrje.....	14
1.1 Direktiva Kornizë e Ujërave e BE (DKU BE)	14
1.1.1 Pasqyrë e përgjithshme	14
1.1.2 Objektivat dhe Ligjet	15
1.1.3 Strategjia e Përbashkët e Zbatimit (SPZ), Grupet e Punës dhe Dokumentet Udhëzuese	16
1.2 Menaxhimi i Integruar i Resurseve Ujore në Kosovë.....	16
1.2.1 Baza ligjore	16
1.2.2 Sfidat kryesore lidhur me Menaxhimin e Resurseve Ujore në Kosovë.....	19
1.2.3 Veçoritë gjeografike të pellgjeve lumore të Kosovës	20
1.3 Çështjet e Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit dhe struktura e PMPL Morava e Binçës	24
Kapitulli 2.....	25
Karakterizimi i Pellgut të Lumit Morava e Binçës	25
2.1 Hyrje rreth Pellgut të Lumit Morava e Binçës	25
2.2 Karakterizimi natyror themelor	25
2.2.1 Topografia.....	25
2.2.2 Përvijimi (delineimi) i trupave ujorë sipërfaqësorë	27
2.2.3 Ujërat nëntokësore.....	26
2.2.4 Demografia	30
2.2.5 Ekonomia.....	32
2.2.6 Gjeologjia.....	33
2.2.7 Përdorimi i tokës në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.....	35
2.2.8 Ekoregjionet dhe biodiversiteti	39
2.2.9 Zonat e mbrojtura ujore.....	40
2.2.10 Klima.....	41
2.2.11 Ndryshimet klimatike në Kosovë	45
2.3 Karakterizimet themelore hidrologjike	49
2.3.1 Gjendja hidrogeologjike e Pellgut të Lumit Morava e Binçës	49
2.3.2 Përmbytjet.....	52

2.3.3 Thatësiirat.....	52
2.4 Përdorimi i ujit dhe infrastruktura e ujit.....	54
2.4.1 Prapavija.....	54
2.4.2 Përdorimi industrial i ujit nga ujërat sipërfaqësore.....	56
2.4.3 Përdorimi bujqësor i ujit nga ujërat sipërfaqësore.....	56
2.4.4 Furnizimi me ujë të pijshëm nga ujërat sipërfaqësore.....	56
2.4.5 Furnizimi me ujë të pijshëm nga ujërat nëntokësore.....	57
2.4.6 Hidroenergja.....	57
2.4.7 Impiantet e trajtimit të ujërave të zeza (ITUZ).....	57
Kapitulli 3.....	58
Qëllimet, Shtytësit dhe Presionet e Pellgut Lumor.....	58
3.1 Qëllimet e përgjithshme dhe Çështjet e Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.....	58
3.1.1 Qëllimet e përgjithshme për pellgun e Lumit Morava e Binçës.....	58
3.1.2 Çështjet e Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit, vizioni dhe objektivat menaxhuese për Pellgun e Lumit Morava e Binçës.....	58
3.2 ÇRMU 1: Ndotja nga Vendbanimet Urbane dhe Industrinë (burimet e palëvizshme) ...	59
3.2.1 Përshkrimi i problemit.....	59
3.2.2 Shtytës të rëndësishëm dhe presione të lidhura me ndotjen nga burimet e palëvizshme.....	60
3.2.3 Vizioni dhe objektivat e menaxhimit për ÇRMU 1.....	66
3.3 ÇRMU 2: Ndotja nga burime të lëvizshme nga bujqësia dhe burime tjera (ndotja nga burime difuzive).....	67
3.3.1 Përshkrimi i problemit.....	67
3.3.2 Shtytës të rëndësishëm dhe presione të ndërlidhura nga burimet difuzive.....	67
3.3.3 Vizioni dhe objektivat e menaxhimit për ÇRMU 2.....	69
3.4 ÇRMU 3: Presionet në sasinë e ujërave sipërfaqësore.....	70
3.4.1 Përshkrimi i problemit.....	70
3.4.2 Shtytësit e rëndësishëm dhe presionet e ndërlidhura me sasinë e ujërave sipërfaqësore.....	70
3.4.3 Vizioni dhe objektivat e menaxhimit për ÇRMU 3.....	87
3.5 ÇRMU 4: Presionet në hidro-morfologjinë e ujërave sipërfaqësore.....	87
3.5.1 Përshkrimi i problemit.....	87

3.5.2 Shtytës të rëndësishëm dhe presione të ndërlidhura me hidro-morfologjinë e ujërave sipërfaqësore	88
3.5.3 Vizioni dhe objektivat e menaxhimit për ÇRMU 4.....	88
3.6 ÇRMU 5: Presione tjera në ujërat sipërfaqësore (presione tjera: akuakultura)	89
3.6.1 Përshkrimi i problemit.....	89
3.6.2 Shtytës të rëndësishëm dhe presione të ndërlidhura në ujërat sipërfaqësore (presione tjera: akuakultura)	89
3.6.3 Vizioni dhe objektivat e menaxhimit për ÇRMU 5.....	90
3.7 ÇRMU 6: Presionet në sasinë dhe cilësinë e ujërave nëntokësore	90
3.7.1 Përshkrimi i problemit.....	90
3.7.2 Shtytësit kryesorë dhe presionet e ndërlidhura në sasinë dhe cilësinë e ujërave nëntokësore	91
3.7.3 Vizioni dhe objektivat e menaxhimit për ÇRMU 6.....	91
3.8 Pasqyrë e presioneve në sistemin e ujit në Pellgun e Lumit Morava e Binçës	92
Kapitulli 4.....	93
Monitorimi dhe Vlerësimi i Statusit.....	93
4.1 Hyrje	93
4.2 Metodologjia	93
4.2.1 Ujërat sipërfaqësore.....	93
4.2.2 Ujërat nëntokësore.....	96
4.3 Vlerësimi i statusit të Ujërave Sipërfaqësore.....	96
4.3.1 Çasje e përgjithshme	96
4.3.2 Statusi ekologjik.....	97
4.3.3 Statusi kimik.....	103
4.3.4 Statusi hidromorfologjik.....	105
4.4 Vlerësimi i statusit të ujërave nëntokësore	106
4.5 Zonat e mbrojtura	109
4.6 Rekomandimet për monitorim	109
4.6.1 Ujërat sipërfaqësore.....	109
4.6.2 Ujërat nëntokësore.....	111
4.6.3 Zonat e mbrojtura.....	111
4.6.4 Implementimi	112

4.7 Sistemi informativ ujqor.....	112
Kapitulli 5.....	114
Analiza Ekonomike e Përdorimeve të Ujit, Analiza e të Ardhurave dhe Kthimi i Kostos	114
5.1 Hyrje rreth çasjes së përdorur.....	114
5.2 Analiza ekonomike e përdoruesve të ujit.....	114
5.3 Përdorimet dhe shkarkimet aktuale dhe ato të ardhshme të ujit	115
5.3.1 Nxjerrjet aktuale të ujit për furnizim të amvisërive dhe shkarkimet.....	115
5.3.2 Nxjerrjet e ardhshme të ujit për furnizimin të amvisërive dhe shkarkimet	116
5.3.3 Nxjerrjet aktuale të ujit për përdorim të ujit të pijshëm (të ambalazhuar)	117
5.3.4 Nxjerrjet e ardhshme të ujit për përdorim si ujë i pijshëm	117
5.3.5 Nxjerrjet aktuale të ujit për ujitje	117
5.3.6 Nxjerrjet e ardhshme të ujit për ujitje	118
5.3.7 Nxjerrjet aktuale të ujit për sektorin e industrisë dhe prodhimin e energjisë dhe shkarkimet e ujit.....	118
5.3.8 Nxjerrjet e ardhshme të ujit për sektorin e industrisë dhe prodhimin e energjisë dhe shkarkimet e ujit.....	119
5.4 Analiza e kostos dhe e të ardhurave	119
5.4.1 Mekanizmat e kostos së ujit	119
5.4.2 Të ardhurat nga tarifat e furnizimit me ujë dhe tarifat për ujërat e zeza	120
5.4.3 Tarifat e ujit për shërbimet e ujitjes.....	120
5.4.4 Tarifat e ujit për industrinë dhe prodhuesit e energjisë	121
5.5 Kthimi i kostos	122
5.6 Rekomandime	123
Kapitulli 6.....	124
Programi i Masave.....	124
6.1 Hyrje	124
6.2 Arsyetimi për zhvillimin e Programit të Masave (PM)	124
6.3 Afati kohor për PM Morava e Binçës dhe prioritizimi i masave	125
6.4 Zbatimi i planit të veprimit dhe monitorimi	126
6.5 Struktura e programit të masave	126
6.6 Masat themelore për Pellgun e Lumit Morava e Binçës	127
6.7 Masa plotësuese për Pellgun e Lumit Morava e Binçës	128

6.7.1 Hyrje	128
6.7.2 Lista e prioritizuar e masave plotësuese për Pellgun e Lumit Morava e Binçës..	129
6.7.3 Masat plotësuese të klasës 1 të prioritetit për Pellgun e Morava e Binçës.....	131
6.8 Vlerësimi paraprak i kostos së masave shtesë me prioritet	141
Kapitulli 7.....	143
Regjistri i Zonave të Mbrojtura në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.....	143
7.1 Hyrje	143
7.2 Qasja dhe statusi i regjistrit të zonave të mbrojtura në Pellgun e Lumit Morava e Binçës	144
Kapitulli 8.....	147
Procesi i përfshirjes së palëve të interesit dhe konsultimi publik	147
8.1 Hyrje	147
8.2 Kërkesat e DKU për përfshirjen e palëve të interesit dhe pjesëmarrjen e publikut.....	147
8.3 Identifikimi i palëve të interesit	147
Kapitulli 9.....	149
Konteksti institucional dhe kuadri i akteve ligjore dhe politikave relevante në menaxhimin e resurseve ujore.....	149
9.1 Hyrje	149
9.2 Autoritetet përgjegjëse të ujit dhe palët kryesore të interesit në menaxhimin e resurseve ujore në Kosovë.....	149
Kapitulli 10.....	153
MIRU në nivelin e pellgut lumor: mësimet e nxjerra nga zbatimi i DKU në Evropë.....	153
Kapitulli 11.....	155
Referencat.....	155

Lista e figurave

Figura 1: Ngarkesa e vlerësuar për cSHBO nga amvisëritë dhe industrinë.....	63
Figura 2: Aplikimi i vlerësuar i azotit (N) për trup uhor sipërfaqësor.	68
Figura 3: Procedura e përgjithshme për përcaktimin e statusit të trupit uhor sipërfaqësor (L- i lartë; MR – i mirë; M – mesatar; D – i dobët; K – i keq; nd – nuk ka të dhëna; DSH - dështon).	97
Figura 4: Klasifikimi i statusit ekologjik.....	98
Figura 5: Vlerësimi i përgjithshëm i statusit ekologjik.....	103
Figura 6: Vlerësimi i përgjithshëm i statusit kimik TUS.....	105
Figura 7: Vlerësimi i përgjithshëm i statusit kimik TUN.	108
Figura 8: Struktura e Programit të Masave (PM) për Pellgun e Lumit Morava e Binçës.	127
Figura 9: Korniza e organizatave institucionale për menaxhimin e resurseve ujore në Kosovë.	149

Lista e hartave

Harta 1: Pellgjet lumore në Kosovë.	21
Harta 2: Pellgu i Lumit Morava e Binçës.....	23
Harta 3: Harta e lartësive të terrenit – Pellgu i Lumit Morava e Binçës.	26
Harta 4: Përvijimi (delineimi) i trupave ujorë sipërfaqësorë - Pellgu Morava e Binçës, të gjitha kategoritë.	28
Harta 5: Nivelet mesatare të ujërave nëntokësore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës (NUN)	26
Harta 6: TUN në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.....	29
Harta 7: Zonat administrative, dendësia dhe qendrat e popullsisë – Pellgu Morava e Binçës...	31
Harta 8: Gjeologjia e Pellgut të Lumit Morava e Binçës	34
Harta 9: Përdorimi i tokës në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.....	38
Harta 10: Pellgu i Lumit Morava e Binçës dhe ekoregjonet.....	39
Harta 11: Rrjeti hidrometrik në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.	43
Harta 12: Shpërndarja e reshjeve në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.	44
Harta 13: Ndryshimi mesatar vjetor i temperaturës (°C).....	47
Harta 14: Reshjet.	48
Harta 15: Harta hidrogjeologjike e Pellgut të Lumit Morava e Binçës - 1:200.000, ICMM, 2006.	51
Harta 16: Indeksi i Standardizuar i Reshjeve (ISR) për periudhën gjashtëmujore hidrologjike, tetor 2019 - mars 2020 (Burimi: Raporti i gjendjes së ujit në Kosovë, 2020). E gjelbra tregon mungesë thatësire, e verdha thatësirë të vogël dhe e kuqja thatësirë të madhe.....	53
Harta 17: Infrastruktura kryesore ujore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.....	55
Harta 18: Pikat e shkarkimit të ujërave të zeza në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.	62
Harta 19: Pasqyrë e presioneve në sistemin e ujit në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.....	92
Harta 20: Monitorimi aktual i ujërave sipërfaqësore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.....	95
Harta 21: Nota e vlerësimit të rrezikut kimik për trupat nëntokësorë.	107
Harta 22: Monitorimi i propozuar për ujërat sipërfaqësore.	110
Harta 23: Pasqyrë e të gjitha zonave të mbrojtura – Pellgu i Lumit Morava e Binçës.....	146

Lista e tabelave

Tabela 1: Legjislacioni kyç i Kosovës për ujin dhe mjedisin.	18
Tabela 2: NënPELLGJET dhe TRUPAT UJORË SIPËRFAQËSORË (TUS) në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS (kategoria: lumenj).	29
Tabela 3: NënPELLGJET dhe TRUPAT UJORË SIPËRFAQËSORË (TUS) në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS (Kategoria: Liqenet).	31
Tabela 4: Të dhënat për trupat ujqorë nëntokësorë në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS.	27
Tabela 5: Përmbledhje e të dhënave të popullatës për secilën komunë në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS.	30
Tabela 6: Bujqësia në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS.	32
Tabela 7: Përdorimi i tokës në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS.	36
Tabela 8: Informatat rreth ndryshimeve klimatike (Burimi: Studimi mbi ndryshimet klimatike në rajonin e Ballkanit Perëndimor në v.2018) (vjt=vjetor; qkg = qershor, korrik, gusht).	46
Tabela 9: Disponueshmëria e ujit në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS / Skenari: Kushtet aktuale (Burimi: Studimi i Bilancit Ujqor, 2018).	49
Tabela 10: Disponueshmëria e ujit në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS / Skenari: Kushtet e ardhshme (Burimi: Studimi i Bilancit Ujqor, 2018).	49
Tabela 11: Njoftimet zyrtare për përmbajtje në vitin 2016 në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS.	52
Tabela 12: Përdorimi i ujit për amvisëritë dhe industrinë.	56
Tabela 13: Përdorimi bujqësor i ujit në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS në vitin 2019.	56
Tabela 14: Furnizimi me ujë të pijshëm nga ujërat sipërfësore në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS.	56
Tabela 15: Shtytës të rëndësishëm dhe presione të lidhura me ndotjen nga burime të palëvizshme.	60
Tabela 16: Kuantifikimi i burimeve të palëvizshme për PELLGUN MORAVA e BINÇËS.	63
Tabela 17: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: shkarkimi i ujërave të zeza urbane dhe industriale në PELLGUN MORAVA e BINÇËS.	64
Tabela 18: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: aktivitetet industriale në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS.	64
Tabela 19: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: Deponitë e mbeturinave në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS.	65
Tabela 20: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: Aktivitetet e minierave dhe guroreve në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS.	65
Tabela 21: Shtytës të rëndësishëm dhe presione të ndërlidhura nga burimet difuzive.	67
Tabela 22: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: Bujqësia në PELLGUN e LUMIT MORAVA e BINÇËS.	69
Tabela 23: Shtytësit e rëndësishëm dhe presionet e ndërlidhura me sasinë e ujërave sipërfësore.	70

Tabela 24: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: Nxjerrja e ujit nga ujërat sipërfaqësore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.	72
Tabela 25: Shtytës të rëndësishëm dhe presione të ndërlidhura me hidro-morfologjisë e ujërave sipërfaqësore.	88
Tabela 26: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: Hidrocentralet në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.	88
Tabela 27: Shtytës të rëndësishëm dhe presione të ndërlidhura në ujërat sipërfaqësore (presione tjera: akuakultura).	89
Tabela 28: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: Akuakultura në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.	90
Tabela 29: Klasifikimi i elementeve të cilësisë biologjike (L- i lartë; MR – i mire; M – mesatar; D – i dobët; K – i keq; nd – nuk ka të dhëna).	98
Tabela 30: Klasifikimi i elementeve të përgjithshme kimike (L- i lartë; MR – i mire; M – mesatar; D – i dobët; K – i keq; nd – nuk ka të dhëna).	100
Tabela 31: Klasifikimi i ndotësve specifike të pellgut lumor (metalet).	102
Tabela 32: Klasifikimi i substancave prioritare (Cd, Ni dhe Pb) (Dsh – Dështon).	104
Tabela 33: Vlerësimi i statusit hidromorfologjik bazuar në regjimin e rrjedhjes.	106
Tabela 34: Klasët e rrezikut të përdorura për tipin e përdorimit të tokës.	107
Tabela 35: Vlerësimi i statusit për trupat ujorë nëntokësore në Pellgun Morava e Binçës.	108
Tabela 36: Përputhshmëria e rezultateve të nitrateve dhe pesticideve me standardet e përgjithshme të BE për ujërat nëntokësore.	108
Tabela 37: Orari për implementim.	112
Tabela 38: Burimi dhe lloji i të dhënave.	113
Tabela 39: Rritja e popullsisë për pellg lumor: viti 2021 krahasuar me vitin 2026.	115
Tabela 40: Nxjerrjet aktuale të ujit për pellg - KRU.	116
Tabela 41: Shkarkimet e amvisërive në trupat ujorë	116
Tabela 42: Skenarët e ardhshëm të nxjerrjes së ujit.	116
Tabela 43: Skenarët e ardhshëm të shkarkimit nga amvisëritë.	117
Tabela 44: Nxjerrja vjetore për ujë të pijshëm.	117
Tabela 45: Nxjerrjet e ardhshme të ujit për përdorim si ujë i pijshëm i ambalazhuar.	117
Tabela 46: Mesatarja vjetore e ujit të nxjerrë për ujitje për pellg lumi.	117
Tabela 47: Përmbledhje e ujit të përdorur për ujitje nga ujërat sipërfaqësore dhe ato nëntokësore (mil m ³ /vit).	118
Tabela 48: Nxjerrjet e ardhshme të ujit për ujitje.	118
Tabela 49: Konsumi i ardhshëm neto i ujit për përdorim në ujitje.	118
Tabela 50: Sasia mesatare vjetore e ujit të nxjerrë për përdorim në industri.	118
Tabela 51: Shkarkimet industriale.	118

Tabela 52: Nxjerrjet e ardhshme të ujit për përdorim industrial.	119
Tabela 53: Shkarkime te ardhshme industriale.	119
Tabela 54: Tarifat e përdorimit të ujit nga KRU.	120
Tabela 55: Të hyrat e KRU për periudhën 2020-2021.	120
Tabela 56: Tarifat e ujit për përdorimin e ujit për ujitje varësisht nga resursi ujqor.	121
Tabela 57: Vlerësimi i të ardhurave nga uji sipërfaqësor dhe nëntokësor i përdorur për ujitje, skenari 2, Morava e Binçës.	121
Tabela 58: Tarifat e ujit dhe ujërave të zeza si dhe të ardhurat e vlerësuara nga përdorimi dhe shkarkimet e ujit në sektorin e industrisë.	121
Tabela 59: Tarifat e ujit për sektorin e energjisë në vitin 2021.	121
Tabela 60: Të ardhurat e parashikuara nga hidrocentralet.	122
Tabela 61: Kthimi i kostos në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.	122
Tabela 62: Kthimi financiar i kostos për sektor.	122
Tabela 63: Gjetjet kryesore për gjashtë ÇRMU.	124
Tabela 64: Lista prioritare e masave plotësuese për Pellgun e Lumit Morava e Binçës.	129
Tabela 65: Masat plotësuese të klasës 1 të prioritetit për Pellgun e Lumit Morava e Binçës.	131
Tabela 66: Krahasimi ndërmjet kërkesave të DKU për krijimin e zonave të mbrojtura dhe gjendjes aktuale me zonat e mbrojtura në Kosovë.	143
Tabela 67: Regjistri i zonave të mbrojtura – Kategoria Zonat e Mbrojtura Sanitare (ZMS).	145
Tabela 68: Zonat e mbrojtura natyrore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.	145

Akronimet/Shkurtesat

AMA	Agjencia e Mjedisit e Austrisë
AMMK	Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës
ARPL	Autoriteti Rajonal i Pellgjeve Lumore
ARRSHU	Autoriteti Rregullator për Shërbimet e Ujit
ASK	Agjencia e Statistikave të Kosovës
AZZH	Agjencia Zvicerane për Zhvillim
BE	Bashkimi Evropian
ÇRMU	Çështjet e Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit
DEI	Direktiva e Emisioneve Industriale
DKU	Direktiva Kornizë e Ujërave
DSCM	Direktiva e Standardeve të Cilësisë Mjedisore
DTUNU	Direktiva për trajtimin e ujërave të ndotura urbane
DUN	Direktiva e ujërave nëntokësore
EJL	Evropa Juglindore
FPGJNP	Forcat shtytëse, presioniet, gjendja, ndikimi dhe përgjigjet
GS	Gazrat serrë
IHMK	Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës
IKSHP	Instituti Kombëtar i Shëndetësisë Publike
ISR	Indeksi i Standardizuar i Reshjeve
ITUZ	Implantet e trajtimit të ujërave të zeza
KEK	Korporata Energjetike e Kosovës
KKRR	Kurba e kohëzgjatjes së rrjedhës
KNU	Këshilli ndërministror për ujërat
KOT	Karbon organik total
KPMM	Komisioni i Pavarur për Miniera dhe Minerale
KR	Kushtet referente
KRU	Kompani Rajonale e Ujësullësit
MBPZHR	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural
MIRU-K	Menaxhimi i Integruar i Resurseve Ujore të Kosovës
MMK	Milionë metra kub
MMPHI	Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës
MPUK	Master Plani i Ujitjes së Kosovës
MRU	Menaxhimi i Resurseve të Ujit

NN	Nivelet Natyrore
OBEZH	Organizata për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim
OM	Operim dhe mirëmbajtje
OSBE	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë
OT	Oksigjeni i tretur
PLD	Pellgu Lumor i Danubit
PLDR	Pellgu Lumor i Drinit
PMLP	Plani i Menaxhimit të Pellgut Lumor
PNNK	Paneli Ndërqeveritar për Ndryshimet Klimatike
PVM	Plani i Veprimit në Mjedis
RELTN	Regjistri Evropian i Lirimit dhe Transferit të Ndotësve
RPP	Rrugët e Përfaqësimit të Përfaqësuesit
SCM	Standarde e Cilësisë Mjedisore
SHBO	Shpenzimi Biologjik i Oksigjenit
SHKO	Shpenzimi Kimik i Oksigjenit
SHPEKA	Shpenzime Kapitale
SHPOP	Shpenzimet operative
SIDA	Swedish International Development Cooperation Agency
SMMK	Strategjia për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës
SPI	Strategjia e Përbashkët Implementuese
TEC	Termocentrali
TUA	Trupa Ujorë Artificialë
TUMR	Trupa Ujorë të Modifikuar Rëndë
TUN	Trupa Ujorë Nëntokësorë
TUNA	Trupa Ujorë Natyrorë
TUS	Trupa Ujorë Sipërfaqësorë
UA	Udhëzimi Administrativ
UNDP	United Nations Development Programme
UNMIK	United Nations Mission in Kosovo
UPA	Uji i pafaturuar
VP	Vlerat e pragut
VSM	Vlerësimi Strategjik Mjedisor
ZMS	Zonat e Mbrojtura Sanitare
ZMUP	Zonat e Mbrojtura të Ujit të Pijshëm
ZMUPN	Zonat e mbrojtura të ujit të pijshëm nëntokësor

ZNN

Zonat e ndjeshme të nitrateve

ZRRUM

Zyra Rregullatore për Ujë dhe Mbeturina

Kapitulli 1

Hyrje

1.1 Direktiva Kornizë e Ujërave e BE (DKU BE)

1.1.1 Pasqyrë e përgjithshme

Direktiva Kornizë e Ujërave¹ e BE përcakton rregulla për të ndalur përkeqësimin e statusit të trupave ujorë sipërfaqësorë dhe nëntokësorë në BE dhe për të arritur status të mirë të lumenjve, liqeneve dhe ujërave nëntokësore të Evropës.

Qytetarët, natyra dhe industria kanë nevojë për gjendje të shëndetshme të lumenjve, liqeneve, ujërave nëntokësore dhe ujërave për larje. Direktiva Kornizë e Ujërave (DKU) fokusohet në sigurimin e shëndetit të mirë cilësor dhe sasior, d.m.th., në reduktimin dhe largimin e ndotjes, si dhe në sigurimin që ka ujë të mjaftueshëm për të mbështetur qëndrueshmërinë e ekosistemeve karshi nevojave njerëzore për to.

Që nga viti 2000, DKU ka qenë ligji kryesor për mbrojtjen e ujit në Evropë. Ky ligj zbatohet për ujërat sipërfaqësore të brendshme, tranzitore dhe bregdetare, si dhe për ujërat nëntokësore. Kjo Direktivë siguron një qasje të integruar në menaxhimin e ujit, duke respektuar integritetin e ekosistemeve si tërësi, duke rregulluar ndotësit individualë dhe duke caktuar standardet përkatëse rregullatore. Ky ligj bazohet në një qasje rajonale të pellgut lumor duke u siguruar që vendet fqinje janë duke bashkëpunuar në menaxhimin e lumenjve dhe trupave të tjerë ujorë që ato ndajnë së bashku.

Shumë pellgje lumenjsh evropianë janë me karakter ndërkombëtar, që do të thotë se i kalojnë kufijtë administrativë dhe territorialë. Prandaj, është thelbësore të arrihet një kuptim dhe një qasje e përbashkët në zbatimin e suksesshëm dhe efektiv të Direktivës.

Planet e Menaxhimit të Pellgjeve Lumore (PMPL) janë mjetet kryesore për zbatimin e DKU. Ato përpilohen pas konsultimit me palët e interesit dhe konsultimit publik dhe janë të vlefshme për një periudhë gjashtëvjeçare. Këto plane ofrojnë një qasje gjithëpërfshirëse në menaxhimin e ujërave, duke përfshirë aspekte të ndryshme si cilësia, sasia, statusi ekologjik, parandalimi i ndotjes dhe aspektet ekonomike. PMPL kanë për qëllim arritjen dhe ruajtjen e statusit të mirë të ujit në të gjithë trupat ujorë, duke përfshirë lumenjtë, liqenet, ujërat nëntokësore dhe zonat bregdetare. Në thelb, PMPL shërbejnë si zbatim praktik i DKU në nivelin e pellgut lumor, duke siguruar menaxhim të koordinuar dhe të integruar të resurseve ujore drejt arritjes së rezultateve të qëndrueshme që kanë të bëjnë me ujërat.

Për zhvillimin e planit të MPL Morava e Binçës dhe raporteve teknike të tij, u përdorën dokumentet udhëzuese të Strategjisë së Përbashkët të Zhvillimit (SPZH) në vijim ²:

- Udhëzuesi nr 01 - Ekonomia- WATECO (WG 2.6)
- Udhëzuesi nr 02 - Identifikimi i trupave ujorë
- Udhëzuesi nr 03 - Presionet dhe ndikimet - IMPRESS (WG 2.1)
- Udhëzuesi nr 04 - Trupa ujorë të modifikuar rëndë - HMWB (WG 2.2)
- Udhëzuesi nr 07 - Monitorimi (GP 2.7)
- Udhëzuesi nr 09 - GIS (WG 3.1)
- Udhëzuesi nr 10 - Kushtet referente për ujërat e brendshme - REFCOND (WG 2.3)

¹ EUR-Lex - 32000L0060 - EN - EUR-Lex (europa.eu)

² wfd — Bibliothek (europa.eu)

- Udhëzuesi nr 13 - Klasifikimi i statusit ekologjik (WG A)
- Udhëzuesi nr 15 - Udhëzuesi për monitorimin e ujërave nëntokësore, nëntor-2006_FINAL-2
- Udhëzuesi nr 16 - Ujërat nëntokësore në Zonat e Mbrojtura të Ujit të Pijshëm (ZMUP)
- Udhëzuesi nr 18 - Vlerësimi i gjendjes së ujërave nëntokësore
- Udhëzuesi nr 19 - Monitorimi kimik i ujërave sipërfaqësore
- Udhëzuesi nr 26 - Vlerësimi i rrezikut të ujërave nëntokësore dhe modelet konceptuale
- Udhëzuesi nr 27 - Nxjerrja e Standardeve të Cilësisë Mjedisore - versioni 2018-1

Struktura institucionale dhe mekanizmi për zhvillimin e PMPL Morava e Binçës ndjek praktikën e mirë të Organizatave Ndërkombëtare të Pellgjeve Lumore dhe integron tre nivele për të mundësuar planifikim dhe menaxhim efektiv midis autoriteteve të përfshira dhe palëve të interesit. Shkëmbimi i shpeshtë i informacionit dhe bashkërendimi ndërmjet tre niveleve ka qenë thelbësor për të siguruar një proces angazhimi gjithëpërfshirës dhe funksional drejt Planit të parë të Menaxhimit të Pellgut të Morava e Binçës . Tre nivelet janë:

- **Niveli A:** Niveli i Pellgut të Moravës së Binçës dhe niveli ndërkombëtar në të cilin kontribuon PMPL, duke përfshirë nivelin shtetëror të Kosovës me shtetet e saj ripariane përmes një mekanizmi të bashkëpunimit ndërkombëtar në nivelin e pellgut ndërkufitar (ky nivel është në proces zhvillimi).
- **Niveli B:** Niveli Shtetëror dhe Ndërmjësor është autoriteti përgjegjës i ujit në nivel pellgu dhe nënpellgu.
- **Niveli C:** Komunat, Kompanitë Rajonale të Ujit (KRU) dhe Kompanitë Rajonale të Ujitjes janë autoritetet përgjegjëse të ujit brenda nënpellgjeve.

1.1.2 Objektivat dhe Ligjet

Objektivat kryesorë të DKU janë përcaktuar në Nenin 4 të Direktivës. Ky nen kërkon që Shtetet Anëtare të përdorin Planet e tyre të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore (PMPL) dhe Programet e Masave (PM) për të mbrojtur dhe, kur është e nevojshme, për të ristauruar trupat ujorë në mënyrë që të arrihet statusi i mirë dhe kështu të parandalohet përkeqësimi i gjendjes. Statusi i mirë nënkupton status të mirë kimik, ekologjik dhe hidromorfologjik.

Direktiva Kornizë e Ujërave (DKU) është legjislacioni primar. Kjo Direktivë mbështetet nga dy direktiva simotër që kanë të bëjnë me cilësinë dhe sasinë e ujërave nëntokësore³ dhe me cilësinë e ujërave sipërfaqësore⁴. DKU përmban dispozita rreth afateve të përbushjes së objektivave të saj, si dhe dispozita për përjashtimet. **Shtojcat** e DKU përmbajnë detaje për kërkesat e monitorimit, kriteret e vlerësimit të statusit të trupit ujor, si dhe përmbajtjen e PMPL.

Aktualisht, DKU përfshin në **Shtojcat** e saj listën e substancave prioritare që Shtetet Anëtare duhet të monitorojnë në ujërat sipërfaqësore, por standardet për to janë përcaktuar në Direktivën e Standardeve të Cilësisë Mjedisore (DSCM)⁵ dhe duhet të përbushen për të arritur status të mirë kimik të ujërave sipërfaqësore, në përputhje me Nenin 4 të DKU dhe pikën 1.4.3 të **Shtojcës V**. DKU gjithashtu kërkon që Shtetet Anëtare të vendosin dhe të përbushin Standardet e Cilësisë Mjedisore (SCM) për substancat me interes shtetëror, d.m.th. për ndotësit specifikë të pellgjeve lumore, monitorimi i të cilëve aktualisht kontribuon në vlerësimin e gjendjes ekologjike.

³ Groundwater (europa.eu)

⁴ Surface water (europa.eu)

⁵ EUR-Lex - 02008L0105-20130913 - EN - EUR-Lex (europa.eu)

Kjo listë e substancave prioritare duhet të rishikohet dhe të përditësohet nëse është e nevojshme, çdo 6 vjet.

Në mënyrë të ngjashme, lista e ndotësve dhe standardeve me interes për mbarë BE nga **Shtojca I** e Direktivës së Ujërave Nëntokësore (DUN)⁶ duhet gjithashtu të rishikohet çdo 6 vjet. Kjo kontribuon në vlerësimin e gjendjes kimike të ujërave nëntokësore. Kjo direktivë e plotëson DKU duke përfshirë kërkesat që kanë të bëjnë me trendet e ndotësve dhe statusin sasior.

DKU integron në vetvete direktiva më specifike, d.m.th., Direktivën për Ujërat Nëntokësore, Direktivën e Ujit të Pijshëm, Direktivën e Ujërave për Larje, Direktivën e Nitrateve, Direktivën për Trajtimin e Ujërave të Zeza Urbane, Direktivën e Standardeve të Cilësisë Mjedisore dhe Direktivën e Përmbytjeve, dhe njëkohësisht mbështetet nga këto direktiva.

1.1.3 Strategjia e Përbashkët e Zbatimit (SPZ), Grupet e Punës dhe Dokumentet Udhëzuese

Zbatimi i DKU paraqet disa sfida të përbashkëta teknike për Shtetet Anëtare, Komisionin, Vendet Kandidate dhe vendet e ZEE (Zonës Ekonomike Evropiane), si dhe palët e interesit dhe OJQ. Për të adresuar këto sfida në një mënyrë bashkëpunuese dhe të koordinuar, Komisioni u pajtua për një Strategji të Përbashkët Zbatimi (SPZ) për Direktivën Kornizë të Ujërave vetëm pesë muaj pas hyrjes në fuqi të direktivës. SPZ synon të sigurojë një zbatim të qëndrueshëm të DKU dhe në harmoni me direktivat simotra të saj.

Brenda këtij kuadri, funksionojnë disa Grupe Punuese teknike që përgatisin dokumente udhëzuese për aspektet teknike dhe temat kryesore. Këto grupe gjithashtu krijojnë edhe dokumente tematike shtesë⁷.

1.2 Menaxhimi i Integruar i Resurseve Ujore në Kosovë

1.2.1 Baza ligjore

Disponueshmëria e sasive të mjaftueshme të ujit me cilësi të përshtatshme në ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore është parakusht për furnizimin me ujë të pijshëm, prodhimin bujqësor, aktivitetet industriale, mbrojtjen e shëndetit publik dhe ruajtjen e ekosistemeve ujore.

Rritja e kërkesës për ujë, së bashku me ndikimet e ndryshimeve klimatike dhe presionet antropogjene, ka intensifikuar konkurrencën ndërmjet sektorëve të ndryshëm të përdorimit, veçanërisht në pellgjet me burime të kufizuara ujore. Në këto kushte, menaxhimi efektiv i burimeve ujore kërkon balancim të qëndrueshëm ndërmjet nevojave socio-ekonomike dhe mbrojtjes së integritetit hidrologjik dhe ekologjik të pellgjeve lumore.

Menaxhimi i Integruar i Resurseve Ujore (MIRU) ofron një kornizë të përshtatshme për planifikimin, shpërndarjen dhe përdorimin e qëndrueshëm të ujit në nivel pellgu. Ky qasje zbatohet përmes Planeve të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore, të cilat përcaktojnë objektivat, masat dhe mekanizmat institucionalë për përmirësimin e statusit sasior dhe cilësor të ujërave.

Planet e menaxhimit përfshijnë masa strukturore dhe jo-strukturore, instrumente ligjore dhe politike, si dhe sisteme monitorimi dhe raportimi, të mbështetura në të dhëna shkencore dhe analiza teknike. Zbatimi efektiv i këtyre planeve kontribuon në përmbushjen e angazhimeve

⁶ EUR-Lex - 32006L0118 - EN - EUR-Lex (europa.eu)

⁷ wfd — Bibliothek (europa.eu)

kombëtare dhe ndërkombëtare, përfshirë Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm, si dhe në rritjen e qëndrueshmërisë ndaj ndryshimeve klimatike.

Republika e Kosovës ka bërë progres në krijimin e legjislacionit që ka të bëjë me resurset ujore. Këto ligje kanë për qëllim trajtimin e aspekteve të ndryshme të menaxhimit dhe rregullimit të ujërave në nivel vendi. Disa nga ligjet kryesore që kanë të bëjnë me menaxhimin e ujërave në Kosovë janë si në vijim:

- Ligji Nr. 04/L-147 për Ujërat e Kosovës;
- Ligji Nr. 02/L-9 për Ujitjen e Tokave Bujqësore;
- Ligji Nr. 02/L-79 për Veprimtaritë Hidrometeorologjike;
- Ligji Nr. 02/L-78 për Shëndetësi Publike;
- Ligji Nr. 03/L-086 për Veprimtarinë e Ofruesve të Shërbimeve të Ujësllësit, Kanalizimit dhe Mbeturinae.
- LIGJI Nr. 04/L-060 PËR MBETURINA

Përveç këtyre ligjeve, rregullimi i aspekteve që kanë të bëjnë me resurset ujore në Kosovë përfshin edhe një sërë Udhëzimesh Administrative (UA). Këto UA shërbejnë si rregullore plotësuese që ofrojnë udhëzime dhe detaje të mëtejshme për zbatimin e legjislacionit më të gjerë të ujit. Disa nga UA më të rëndësishme janë si më poshtë:

- UA Nr. 15/2017 për Kriteret e Përcaktimit të Zonave të Mbrojtura Sanitare të Burimeve të Ujit;
- UA Nr. 16/2017 për Klasifikimin e Trupave Ujorë Sipërfaqësorë;
- UA Nr.17/2017 për Klasifikimin e Trupave Ujorë Nëntokësorë. Ky UA është në përputhje me DKU;
- Udhëzim Administrativ Mmph Nr. 04 /2016 për Kriteret dhe Procedurat për Mbrojtjen e Brigjeve të Ujërjedhave dhe Akumulacioneve
- Udhëzim Administrativ Mmph - Nr. 20/2015 për Kriteret për Zonat për Larje

Më shumë hollësi për ligjet kryesore relevante për menaxhimin e resurseve ujore janë prezantuar në vijim.

Ligji Nr. 04/L-147 për Ujërat e Kosovës - Qëllimi i këtij ligji është:

- Të sigurojë zhvillim dhe shfrytëzim të qëndrueshëm të resurseve ujore, të cilat janë thelbësore për shëndetin publik, mbrojtjen e mjedisit dhe zhvillimin socio-ekonomik të Kosovës;
- Të vendosë procedura dhe parime udhëzuese për shpërndarjen optimale të resurseve ujore në bazë të përdorimit dhe qëllimit;
- Të sigurojë mbrojtjen e resurseve ujore nga ndotja, mbipërdorimi dhe keqpërdorimi; dhe
- Të përcaktojë kuadrin institucional për administrimin e resurseve ujore.

Pjesë e zbatimit të këtij ligji është edhe zhvillimi i planeve të MPL (Ligji Nr. 04/L-147, Shtojca 1). Ligji përcakton elementët që duhet të mbulohen në Planin e Menaxhimit të Pellgut Lumor.

Ligji Nr. 02/I-79 për Veprimtaritë Hidrometeorologjike - Ky është një tjetër ligj i rëndësishëm për sektorin e ujërave, i cili synon të rregullojë aktivitetet hidro-meteorologjike dhe mënyrën e zhvillimit të tyre.

Ligji Nr. 02/L-78 për Shëndetësi Publike - Ky ligj përcakton institucionet përgjegjëse për zbatimin e politikave shëndetësore dhe përcaktimin e detyrave të Institutit Kombëtar të Shëndetësisë Publike, duke përfshirë monitorimin e cilësisë së ujit të pijshëm.

Ligji Nr. 03/L-086 për Aktivitetet e Ofruesve të Shërbimeve të Ujit, Ujërave të Zeza dhe Mbeturinave- Është një ligj i rëndësishëm që themelon Zyrën Rregullatore për Ujë dhe Mbeturina (ZRRUM) dhe përbën kornizën ligjore për rregullimin ekonomik të kompanive publike që ofrojnë ujë. dhe shërbimet e ujërave të zeza.

Ligji Nr. 02/L-9 për Ujitjen e Tokave Bujqësore - Ky ligj rregullon organizimin dhe administrimin e ujitjes dhe kullimit të tokës bujqësore në Kosovë, kompetencat dhe përcaktimin e përgjegjësive të subjekteve të ujitjes dhe kullimit, themelimin dhe regjistrimin e kompanive të ujitjes, federatat, organizimi i tyre, tarifat e ujit për ujitje, biznesi i shoqatave dhe çështje të tjera që lidhen me ujitjen dhe kullimin.

Strategjia Kombëtare e Kosovës për Ujërat - Është gjithashtu një nga dokumentet kryesore të planifikimit të resurseve ujore në Republikën e Kosovës. Ky dokument paraqet obligim ligjor në bazë të nenit 31 të Ligjit Nr.04/L-147. Nëpërmjet këtij dokumenti, Qeveria synon të trajtojë dhe drejtojë zhvillimet e politikave, operacioneve dhe investimeve në sektorin e ujit për një hark kohor 20-vjeçar. Qëllimi i strategjisë është të sigurojë një zhvillim të integruar dhe të qëndrueshëm të sektorit të ujit duke përmbushur nevojat e mëposhtme:

- Furnizimi me ujë të pijshëm
- Ujë për prodhimin e ushqimit
- Ujë për ujitjen e tokës bujqësore
- Ujë për industri
- Sporti dhe rekreacioni, dhe
- Prodhimi i energjisë elektrike

Tabela 1: Legjislacioni kyç i Kosovës për ujin dhe mjedisin.

Legjislacioni	Pasqyrë
Ligji Nr. 03/L-025 (19.03.2009) I ndryshuar	"Për Mbrojtjen e Mjedisit" ⁸ (i ndryshuar)
UA Nr. 01/2021 ⁹ (28.01.2021)	"Për Autorizim Mjedisor"
Strategjia 2019 - 2028 (2018)	"Për ndryshimet klimatike"
Ligji Nr. 04/L-147 (05.04.2013) i ndryshuar	"Për Ujërat e Kosovës" (i ndryshuar)
Rregullorja nr. 02/2016 (11.08.2016)	"Për mënyrën e përcaktimit të prurjes së pranueshme ekologjike"
UA Nr. 03/2018 (24.08.2018)	"Për procedurat e lejes ujore"
UA Nr. 15/2017 (08.12.2017)	"Për kriteret e përcaktimit të zonave të mbrojtjes sanitare të burimeve ujore"
UA Nr. 16/2017 (08.12.2017)	"Për klasifikimin e trupave ujqorë sipërfaqësore"
UA Nr. 17/2017	"Për klasifikimin e trupave ujqorë nëntokësore". Ky UA është në përputhje me DKU.

⁸ <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2631>

⁹ All Laws and Administrative Instructions can be found at <https://gzk.rks-gov.net/default.aspx?index=1>

Legjislacioni	Pasqyrë
(08.12.2017)	
UA Nr. 12/2015 (12.11.2015)	"Për përcaktimin e kriterëve për zonat e mbrojtura për qëllime strategjike"
UA Nr. 05/2016 (20.09.2016)	"Për rregullimin e statusit të pasurive ujore"
UA Nr. 04/2016 (06.09.2016)	"Për kriteret dhe procedurat e mbrojtjes së brigjeve të ujërrjedhave dhe akumulacioneve"
UA Nr. 19/2015 (15.12.2015)	"Për mbrojtjen nga veprimet e dëmshme të ujit". Ky UA është në përputhje me Direktivën 2008/60/EC për Vlerësimin dhe Menaxhimin e Rrezikut nga Përmbytjet.
UA Nr. 20/2015 (15.12.2015)	"Për kriteret e zonave për larje". Ky UA është në përputhje me Direktivën 2006/7/EC për Menaxhimin e cilësisë së ujit për larje.
UA Nr. 12/2013 (17.06.2013)	"Për sistemin e informacionit të ujit"
Ligji Nr. 06/L-088 (21.06.2019)	"Për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr. 05/L-042 për Rregulloren e Shërbimeve të Ujit"
UA Nr. 10/2021 (13.12.2021)	"Për cilësinë e ujit të destinuar për konsum njerëzor". Ky UA është pjesërisht në përputhje me direktivat e BE 98/83/KE dhe 2013/51/EURATOM.
UA Nr. 13/2008 (18.07.2008)	"Për vlerat e kufizuara të efluentëve që shkarkojnë në trupat ujorë dhe në sistemin e kanalizimit publik"
Ligji Nr. 03/L-214 (14.10.2010) i ndryshuar	"Për Vlerësimin Strategjik Mjedisor" (i ndryshuar)
Ligji Nr. 03/L-214 (14.10.2010) i ndryshuar	"Për Vlerësimin e Ndikimit në Mjedis" (i ndryshuar)
UA Nr. 07/2017 (09.06.2017) i ndryshuar	"Për Lejet Mjedisore" (i ndryshuar)
UA Nr. 16/2015 (01.12.2015)	"Për informimin, pjesëmarrjen e publikut dhe palëve të interesuara në procesin e vlerësimit të ndikimit në mjedis"
UA Nr. 08/2015 (31.07/2015)	"Për përcaktimin e vlerës tarifore të shërbimeve në lidhje me procesin e vlerësimit të ndikimit në mjedis"
UA Nr. 09/2016 (23.12.2016)	"Për strukturën organizative dhe detyrat përcjellëse të Autoritetit të Qarkut të Pellgut Lumor"
Ligji Nr. 04/L-174 (19.08.2013)	"Për planifikimin hapësinor"

1.2.2 Sfidat kryesore lidhur me Menaxhimin e Resurseve Ujore në Kosovë

Uji është pjesë integrale e zhvillimit socio-ekonomik të Kosovës, dhe resurset ujore janë nën presion në aspektin e sasisë dhe cilësisë së tyre. Gjatë viteve të fundit, Kosova po përballet me një sërë sfidash në sektorin e ujit, si mungesa e burimeve financiare për operim dhe mirëmbajtje (O&M), mbishfrytëzimi i resurseve ekzistuese ujore (atyre nëntokësore dhe sipërfaqësore) për shkak të shtimit të popullsisë dhe urbanizimit, ndotja e ujërave nëntokësore dhe sipërfaqësore, shfrytëzimi i rërës dhe zhavorrit, përmbytjet, rritja e nivelit të shpyllëzimeve, si dhe sedimentimi dhe erozioni përgjatë lumenjve.

Ujërat sipërfaqësore në Kosovë janë shumë të ndotura, veçanërisht përreth qendrave urbane dhe kryeqytetit Prishtinës, pastaj Mitrovicës, Gjilanit, Ferizajit, për shkak të shkarkimit të ujërave të zeza të patrajuara nga amvisëritë në sistemin e ujit. Për shkak të rritjes së aktiviteteve industriale, shumë impiante industriale po shkarkojnë ujërat e zeza industriale në ujërat sipërfaqësore pa trajtimin e duhur.

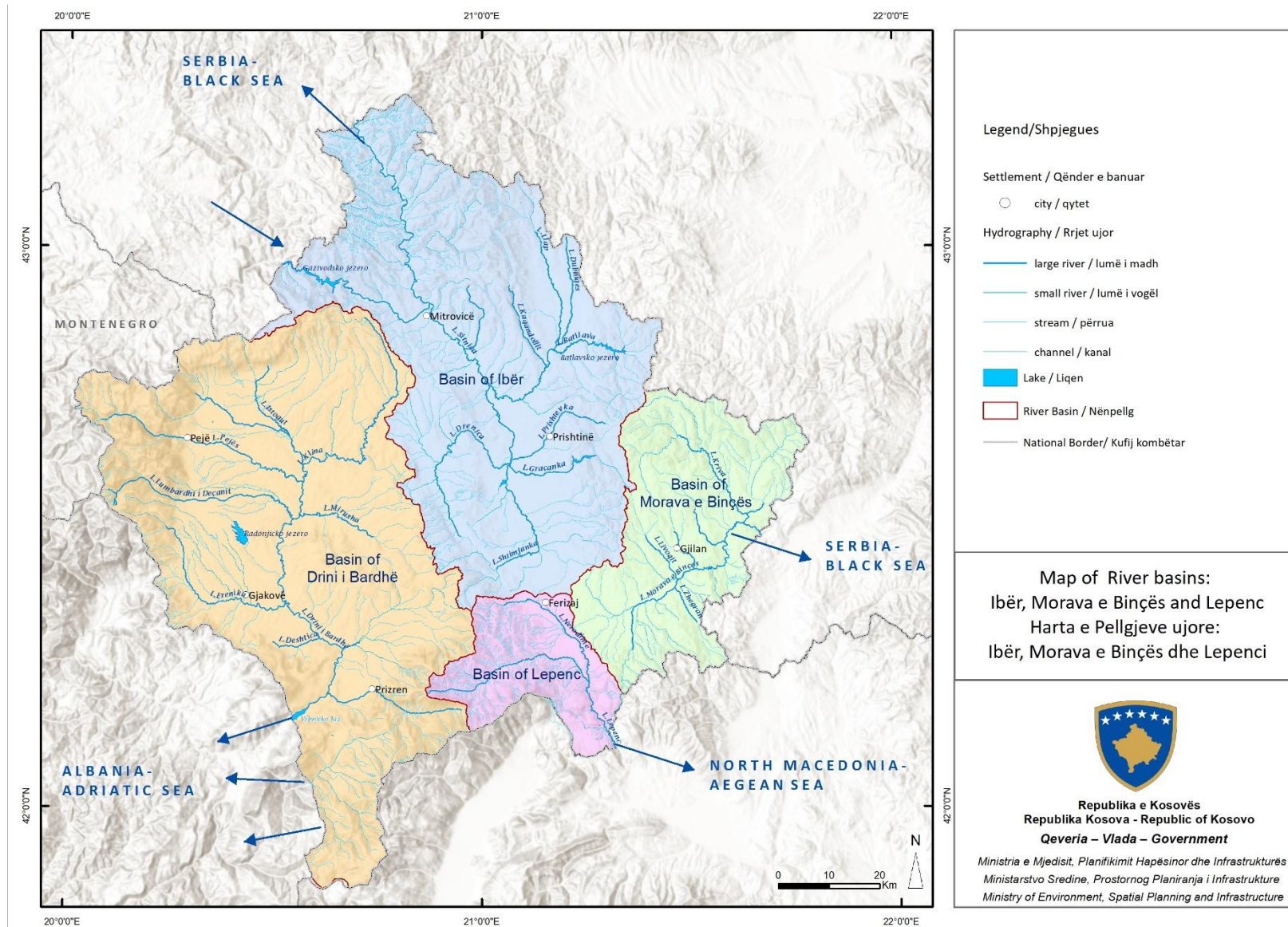
Vlerësimi ekonomik i menaxhimit të resurseve ujore (shih gjithashtu **Shtojcën 6**) solli në pah faktin se uji shpërndahet në mënyrë të pabarabartë në të gjithë vendin dhe se lumenjtë konsiderohen me prurje të parregullta. Përveç kësaj, reshjet janë të parregullta dhe vendi ka përdorim të lartë të ujit nga sektori i bujqësisë për ujitje, duke rritur stresin ujor të pellgjeve lumore. Për më tepër, për shkak të ndryshimeve klimatike, kryesisht pellgjet e Ibrit dhe Moravës së Binçës mund të kthehen në zona me mungesë uji (PointPro, 2022).

1.2.3 Veçoritë gjeografike të pellgjeve lumore të Kosovës

Republika e Kosovës ndodhet në Evropën Juglindore, në pjesën qendrore të Gadishullit Ballkanik. Në jugperëndim kufizohet me Shqipërinë, në veriperëndim me Malin e Zi, në verilindje me Serbinë dhe në jug me Maqedoninë e Veriut. Territori shtrihet brenda gjatësive gjeografike $41^{\circ} 51'$ dhe $43^{\circ} 16'$ dhe brenda gjerësive gjeografike $19^{\circ} 59'$ dhe $21^{\circ} 47'$. Lartësia mesatare është 800 m mbi nivelin e detit, por Kosova ka lartësi të ndryshme. Pika më e ulët e Kosovës ndodhet në luginën e Lumit Drini i Bardhë, në kufi me Shqipërinë dhe arrin një lartësi prej 270 m. Pika më e lartë është në perëndim të Kosovës - në Malin e Gjeravicës - 2656 m e lartë.

Nga pikëpamja gjeografike Kosova është e ndarë në dy rrafshje të mëdha. Fusha verilindore quhet "Rrafshi i Kosovës", kurse ajo jugperëndimore njihet si "Rrafshi i Dukagjinit". Kufiri midis Rrafshit të Dukagjinit dhe Rrafshit të Kosovës i ndanë ujërat sipërfaqësore që i përkasin Detit Adriatik në njërin anë me ato që i përkasin Detit të Zi (pellgjet e Ibrit dhe Moravës së Binçës) dhe Detit Egje (pellgu i Lepencit) në anën tjetër. Pellgu ujëmbledhës i Detit të Zi përfshin 50.7% të territorit të vendit, lumenjtë kryesorë të të cilit janë Ibri dhe Sitnica. 43.5% e territorit të vendit i përket pellgut ujëmbledhës të Detit Adriatik, i cili përfshin lumin më të madh të vendit, Lumin Drini i Bardhë. 5.8% i përket pellgut ujëmbledhës të Detit Egje, ku lumi më i madh është Lumi Lepenc.

Harta 1: Pellgjet lumore në Kosovë.

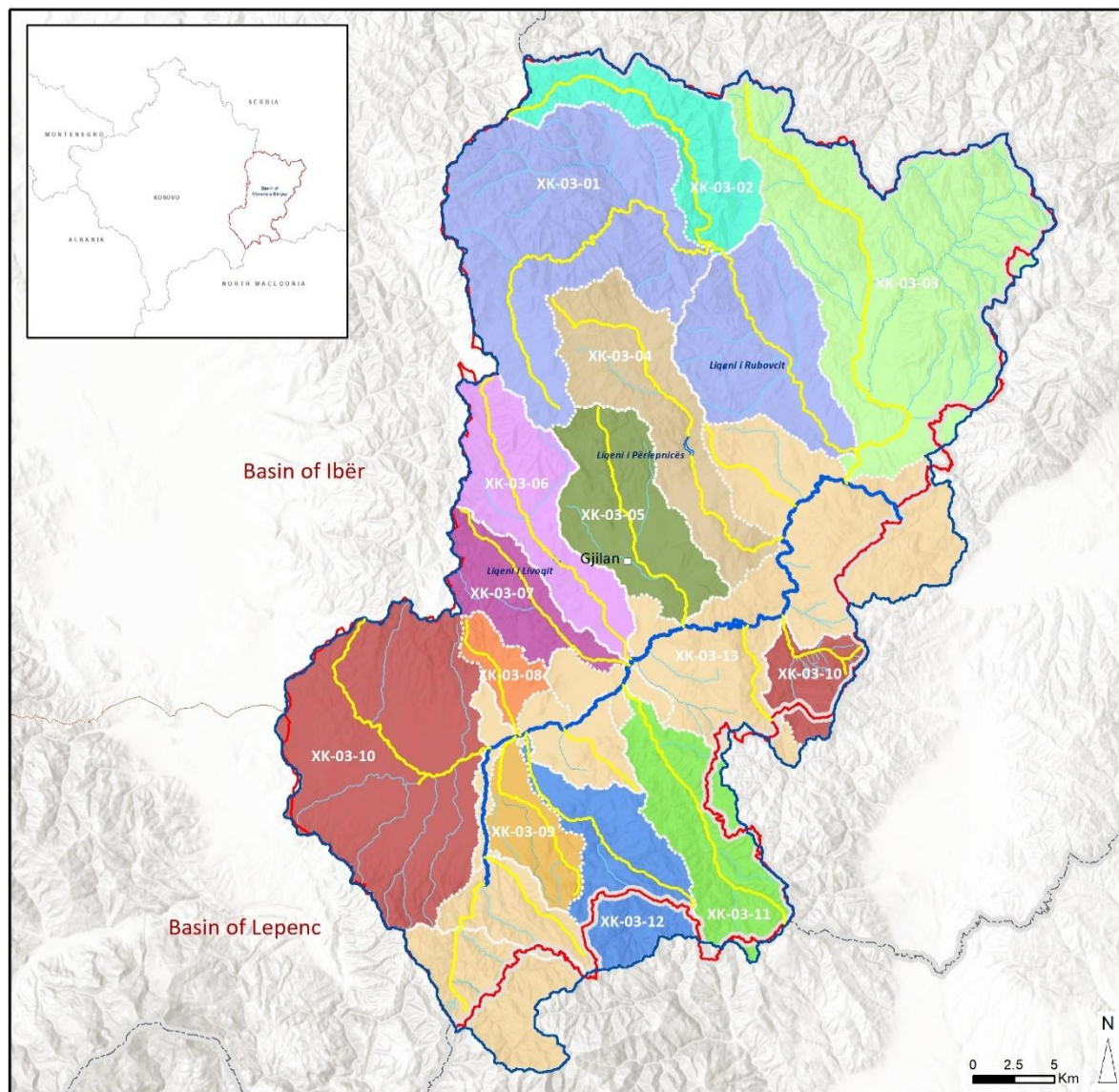


Kosova ka një sipërfaqe të përgjithshme ujëmbledhëse prej më shumë se 11,000 km² të ndarë në katër pellgje lumore: Drini i Bardhë, Ibri, Morava e Binçës dhe Lepenci. Të 4 lumenjtë kryesorë në Kosovë janë pjesë e pellgut lumor ndërkufitar (shih Harta 1):

- Pellgu i Lumit Drini i Bardhë i përket pellgut të zgjeruar ndërkufitar të Lumit Drin (PLDR) që ndodhet në pjesën jugperëndimore të Gadishullit Ballkanik. Sipërfaqja e përgjithshme gjeografike e PLDR është 20,311 km² dhe ndahet midis Shqipërisë, Kosovës, Greqisë, Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe Malit të Zi. Pellgu i Lumit Drini i Bardhë, është më i madhi nga katër pellgjet në Kosovë (rreth 4,567 km² në Kosovë) dhe derdhet përmes Shqipërisë në Detin Adriatik, pasi bashkohet me Drinin e Zi.
- Pellgu i Lumit Ibër ndodhet në veri të Kosovës. Madhësia e pellgut të lumit është rreth 4,400 km². Lumi Ibër buron nga Mali i Zi, rrjedh nëpër Serbi para se të hyjë në Kosovë, pastaj kalon përsëri në Serbi dhe në fund derdhet në Danub dhe për këtë arsye përfundon në Detin e Zi. Rezervuari i Ujmanit në këtë pellg e ka një rëndësi të madhe për furnizimin me ujë dhe prodhimin e energjisë elektrike në Kosovë.
- Pellgu i Lumit Morava e Binçës në lindje është më i vogël, rreth 1600 km², dhe ky lumë kalon gjithashtu në Serbi dhe në fund në Danub. Shtete të tjera në këtë pellg lumor janë Maqedonia e Veriut dhe Bullgaria.
- Pellgu i Lumit Lepenc (rreth 700 km²) ndodhet në jug/juglindje të Kosovës; lumi derdhet në Vardar në Maqedoninë e Veriut. Nga atje derdhet në Detin Egje në veri të Greqisë.

Ky është Plani i parë i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Morava e Binçës (shih Harta 2).

Harta 2: Pellgu i Lumit Morava e Binçës.



Legend/Shpjegues

- Settlement / Qënder e banuar
- city / qytet
- Hydrography / Rrjet ujor
- large river / lumë i madh
 - small river / lumë i vogël
 - stream / përreua
 - channel / kanal
 - Lake / Liqen
- Hydrological boundary of basin - Kufi hidrologjik i pellgut
- Administrative boundary of basin - Kufi administrativ i pellgut
- Surface water body unit / Nën - njësi të nën - pellgjeve
- National Border - Kufi kombëtar
- Tributary / Degëzim lumi
- Sub basin / Nën pellg
- | | |
|----------|----------|
| XK-03-01 | XK-03-08 |
| XK-03-02 | XK-03-09 |
| XK-03-03 | XK-03-10 |
| XK-03-04 | XK-03-11 |
| XK-03-05 | XK-03-12 |
| XK-03-06 | XK-03-13 |
| XK-03-07 | |

Basin of Morava e Binçës
Pellgu Morava e Binçës

Sub - basin Map
Harta e Nën - pellgjeve



Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria – Vlada – Government
Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës
Ministarstvo Sredine, Prostornog Planiranja i Infrastrukture
Ministry of Environment, Spatial Planning and Infrastructure

1.3 Çështjet e Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit dhe struktura e PMPL Morava e Binçës

Autoriteti Rajonal i Pellgjeve Lumore (ARPL) i Ministrisë së Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës (MMPHI) u pajtua për 6 Çështje të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit (ÇRMU) që janë të një rëndësie të konsiderueshme në Pellgun e Lumit Morava e Binçës:

1. ÇRMU 1: Ndotja nga Vendbanimet Urbane dhe Industrinë (burimet e palëvizshme);
2. ÇRMU 2: Ndotja nga burime të lëvizshme nga bujqësia dhe burime të tjera (ndotja nga burimet difuzive);
3. ÇRMU 3: Presionet në Sasinë e Ujërave Sipërfaqësore;
4. ÇRMU 4: Presionet në Hidro-Morfologjinë e Ujërave Sipërfaqësore;
5. ÇRMU 5: Presione tjera në Ujërat Sipërfaqësore (peshkimi);
6. ÇRMU 6: Presionet në Sasinë dhe Cilësinë e Ujërave Nëntokësore.

Struktura e PMLP Morava e Binçës ndjek logjikën e Ciklit të MPL. Megjithatë, 6 ÇRMU përcaktojnë strukturën e PMPL Morava e Binçës (**Kapitujt 3, 4 dhe 6** i dedikohen plotësisht ÇRMU).

Karakterizimi i Pellgut të Lumit Morava e Binçës (**Kapitulli 2**) është baza për të gjitha vlerësimet.

Kapitulli 3 paraqet qëllimet e përgjithshme të pellgut lumor, si dhe Shtytësit dhe Presionet në Pellgun e Lumit Morava e Binçës. Përveç kësaj, vizioni dhe objektivat e menaxhimit janë të përshkruara për çdo ÇRMU për të mbështetur një mënyrë strategjike të arritjes së qëllimeve të përgjithshme të Pellgut të Lumit Morava e Binçës.

Monitorimi dhe Vlerësimi i Statusit të Pellgut të Lumit Morava e Binçës përshkruhen në **Kapitullin 4** dhe do të shërbejnë si bazë për të vërtetuar gjetjet e Vlerësimit të Riskut/Rrezikut në ciklin e ardhshëm të zhvillimit të planit të MPL.

Analiza ekonomike dhe zhvillimet e pritshme përkatëse socio-ekonomike janë paraqitur në **Kapitullin 5**.

Programi i Masave (PM) në **Kapitullin 6** lidhet drejtpërdrejt me gjetjet e Vlerësimit të Statusit duke marrë parasysh zhvillimet socio-ekonomike dhe duke sugjeruar masa zbutëse për çdo ÇRMU. Zbatimi i tyre do të mbështesë përmirësimin e gjendjes së ujërave në Pellgun Morava e Binçës dhe arritjen e qëllimeve të përgjithshme që kanë të bëjnë me afatin kohor të Ciklit të MPL Morava e Binçës.

Më tej, Plani i MPL Morava e Binçës paraqet një regjistër të zonave të mbrojtura (**Kapitulli 7**) dhe procesin e përfshirjes më të gjerë të palëve të interesit dhe konsultimit publik (**Kapitulli 8**).

Kapitulli 9 përmban një përmbledhje të kontekstit ekzistues institucional dhe kornizën e akteve ligjore dhe politikave të cilat janë relevante për implementimin e menaxhimit të resurseve ujore dhe pellgut lumor në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Në **Kapitullin 10** renditen të gjitha referencat përkatëse.

Plani i MPL Morava e Binçës ilustron gjetjet nëpërmjet hartave që janë pjesë e **Shtojcës** së veçantë të Atlasit të Planit të MPL Morava e Binçës.

Kapitulli 2

Karakterizimi i Pellgut të Lumit Morava e Binçës

2.1 Hyrje rreth Pellgut të Lumit Morava e Binçës

Pellgu i Lumit Morava e Binçës është një nga katër pellgjet lumore në Kosovë, me rreth 421.765 banorë, ku qyteti i Gjilanit e ka përqendrimin më të madh të banorëve. Zona e pellgut është një nënpellg, pjesë e pellgut më të madh ndërkufitar të Lumit Danub (PLD). Formohet nga dy përrenj në Malet e Karadakut në territorin e Maqedonisë, në veri të Shkupit (afër kufirit midis Maqedonisë së Veriut dhe Kosovës) dhe në jug të Komunës së Vitisë. Kur hyn në Kosovë, lumi rrjedh në drejtimin veri-lindor, përmes fushës së Anamoravës përmes Velekincës deri në ngushticën e Konçulit. Aty kalon nëpër Luginën e Preshevës, ku bashkohet me Moravën e Vogël të Preshevës dhe formon Moravën Jugore. Ajo bashkohet me Moravën Perëndimore, e cila më pas derdhet në Danub dhe në Detin e Zi. Pellgu i Lumit Morava e Binçës mbulon një sipërfaqe prej 1564 km² ndërsa gjatësia e lumit në Kosovë është 76 km.

Lumi Morava e Binçës ka shumë degë, duke përfshirë lumenjtë si Kriva Reka (Lumi i Shtrembër), Desivojca, Përlepnica, Gjilani, Livoçi, Cernica, Smira, Pogradja, Llashtica, Ribniku, Llapushnica, Pasjani, Zhanica dhe Pakita (Beranica), por edhe përrenj e degë tjera më të vogla.

Infrastruktura rrugore në pellgun e Lumit Morava e Binçës është e zhvilluar mirë. Autostradat dhe shumë rrugë kryesore lidhin qytetet e pellgut me ato të pellgjeve tjera në Kosovë dhe vendet fqinje. Nuk ekziston një sistem hekurudhor që mbulon territorin e Pellgut të Lumit Morava e Binçës.

Pjesa veriore e Pellgut të Lumit Morava e Binçës është e pasur me minerale për shkak të diversitetit të madh përbërës, aktivitetëve intrusivë dhe efuzivë, efekteve të sedimentit dhe tektonikës që kanë ndikuar në formimin e llojeve dhe resurseve të shumta minerare të rëndësishme, metalike dhe jometalike.

Pellgu i Lumit Morava e Binçës ka resurse të rëndësishme të ujërave termale që përdoren për qëllime rekreative dhe shëndetësore. Ka disa banja si: Banja në Dobërçan afër Gjilanit, Banja në Zhiti - Kllokot, Banja e Kllokotit – Kllokot, etj.

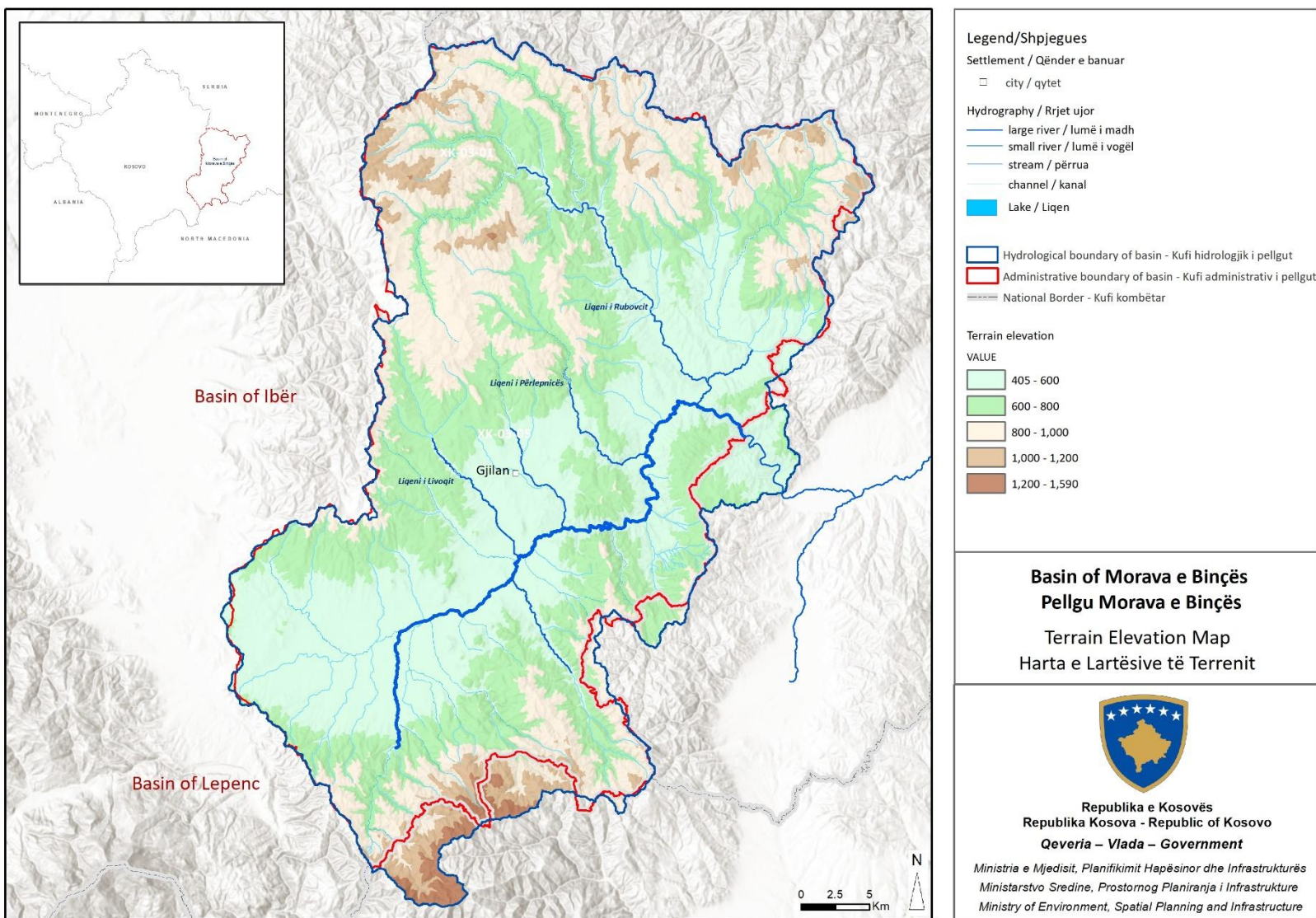
2.2 Karakterizimi natyror themelor

2.2.1 Topografia

Lumi Morava e Binçës rrjedh përmes një zone me topografi komplekse duke filluar si zonë burimore malore në Gollak dhe Karadak (me lartësinë 1.486 m) dhe duke vazhduar në zona të rrafshta, lugina dhe fusha përgjatë rrjedhës kryesore të lumit dhe degëve më të mëdha (nga 419 m lartësi) në lartësitë kodrinore afër kufirit me Serbinë, me vlera mesatare të lartësisë mbidetare.

Pellgu i Lumit Morava e Binçës karakterizohet nga një lartësi mbidetare prej 419 m deri në 1486 m. Zonat me lartësi mbidetare nga 600 m deri në 800 m janë 551,51 km² ose 35,67% e sipërfaqes totale të ujëmbledhësit të Lumit Morava e Binçës. Pjesa me lartësi mbidetare nga 1.200 m deri në 1.486 m mbulon një sipërfaqe prej 4,47 km² ose 0,29%.

Harta 3: Harta e lartësive të terrenit – Pellgu i Lumit Morava e Binçës.



2.2.2 Përvijimi (delineimi) i trupave ujqorë sipërfaqësorë

Përvijimi (delineimi) i nënpellgjeve, identifikimi i Trupave Ujqorë Sipërfaqësorë (TUS) dhe procedura për karakterizimin e trupave ujqorë sipërfaqësorë është përcaktuar në DKU të BE¹⁰. Ky proces mund të rregullohet dhe përmirësohet në ciklin e dytë të Planit të Menaxhimit të Pellgut Lumor. Një trup ujqor sipërfaqësor është një njësi e menaxhueshme e ujit sipërfaqësor, duke qenë si e tërë (ose pjesë) e një përroi, lumi ose kanali, liqeni ose rezervuari. Një trup ujqor sipërfaqësor mund të kategorizohet si *Natyror (TUN)*, *i Modifikuar Rëndë (TUMR)* ose *Artificial (TUA)*.

Trupat ujqorë artificialë dhe të modifikuar rëndë përcaktohen sipas Nenit 2 (8) dhe (9) të DKU. Nën kushte të caktuara, DKU u lejon Shteteve Anëtare të identifikojnë dhe caktojnë trupat ujqorë artificialë (TUA) dhe trupat ujqorë të modifikuar rëndë (TUMR) sipas nenit 4(3) të DKU. Një **Trup Ujqor Artificial** nënkupton një trup ujqor sipërfaqësor të krijuar nga aktiviteti njerëzor. **Trupi Ujqor i Modifikuar Rëndë** nënkupton një trup ujqor sipërfaqësor i cili për shkak të ndryshimeve fizike nga aktiviteti njerëzor ka ndryshuar në mënyrë thelbësore në karakter, siç përcaktohet nga Shteti Anëtar në përputhje me dispozitat e **Shtojcës II** të DKU. Një **Trup Ujqor Natyror** nuk është artificial dhe nuk është i modifikuar rëndë.

Në Pellgun e Lumit Morava e Binçës janë identifikuar 13 nënpellgje, të përbëra nga 19 trupa ujqorë sipërfaqësorë (kategoria: lumenjtë); 18 Trupa Ujqorë Sipërfaqësorë dhe 1 TUMR.

Nuk janë identifikuar trupa ujqorë artificialë (TUA) dhe liqene natyrore në zonën ujëmbledhëse të Moravës së Binçës. Sidoqoftë, ekzistojnë tre trupa ujqorë të modifikuar rëndë (TUMR), dy prej të cilëve (Livoqi dhe Përlepnicë) janë diga (liqene artificiale) që përdoren për ujë të pijshëm, ujitje dhe rekreacion.

¹⁰ European Commission – Directive 2000/60/EC – Annex II

Harta 4: Përvijimi (delineimi) i trupave ujqorë sipërfaqësorë - Pellgu Morava e Binçës, të gjitha kategoritë.

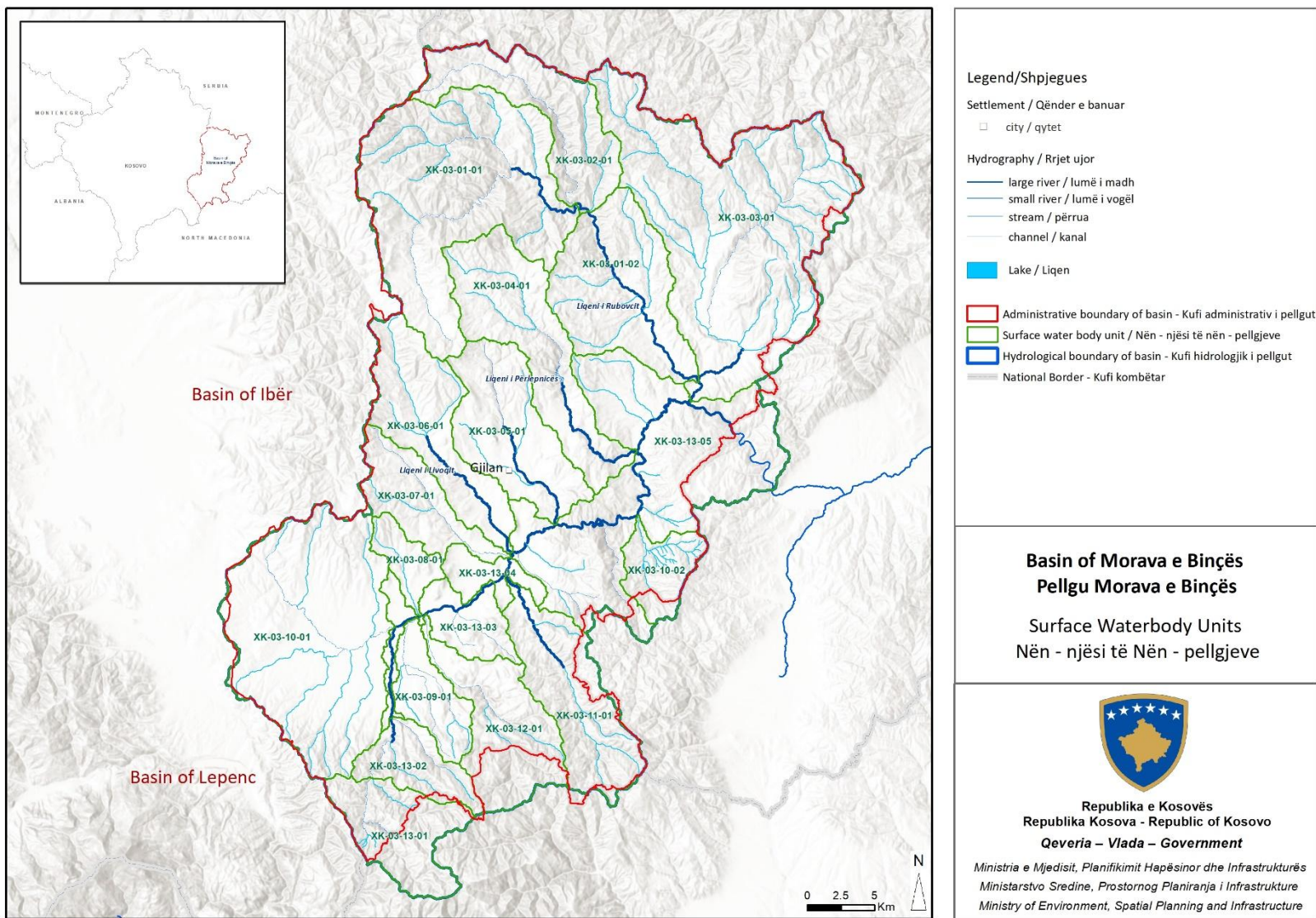


Tabela 2: NënPELLGJET dhe TRUPAT UJORË SIPËRFAQËSORË (TUS) NË PELLGUN E LUMIT MORAVA E BINÇËS (KATEGORIA: LUMENJ).

Emri i nën-pellgut	Kodi i nën-pellgut	Dega	Sipërfaqja (km ²)	Emri i TUS	Kodi i TUS	Forma e TUS	Sipërfaqja (km ²)	Gjatësia (km)	Tipi (sistemi A-Shtojca II)	Përshkrimi i shkurtër i nën-pellgut
Kriva Reka (Lumi i Shtrembër)	XK-03-01	E djathtë	283,28	Kriva-01	XK-03-01-01	Natyrall	187,56	32,12	Tipi 6	Nën-pellgu i Lumit Kriva Reka ndodhet në pjesën veriore të pellgut ujëmbledhës të Moravës së Binçës. Pellgu ujëmbledhës i Lumit Kriva Reka mbulon një sipërfaqe prej 640,70 km ² dhe gjatësia e lumit është 44,5 km. Rrjedha hyrëse (Q) është 4,4 m ³ /s. Përreth lumit ka toka pjellore që përdoren për bujqësi. Ky nën-pellg është i prekur nga thatësitat hidrologjike, degradimi i ekosistemit, reduktimi i shërbimeve të ekosistemit, forma të shtuara dhe të reja të ndotjes dhe sëmundje që kanë të bëjnë me ujin. Në këtë nën-pellg shkarkohen ujërat e zeza industriale dhe të rrezikshme të patrajuara nga miniera e Artanës, që gjendet në komunën e Novobërdës. Miniera gjendet në Lumin Kriva Reka.
				Kriva-02	XK-03-01-02	Natyrall	95,72	18,34	Tipi 6	
Kremenata	XK-03-02	E djathtë	73,49		XK-03-02-01	Natyrall	73,49	26,49	Tipi 4	
Desivojca	XK-03-03	E djathtë	249,29	Shipasnica	XK-03-03-01	Natyrall	249,29	34,68	Tipi 6	
Perlepnica	XK-03-04	E djathtë	92,59	Përlepnice	XK-03-04-01	Natyrall	92,59	26,94	Tipi 4	Nën-pellgu i Përlepnicës përbëhet nga Lumi Përlepnica dhe degët e tij që janë përrenj të vegjël. Si të gjitha degët e majta të Lumit Morava e Binçës, edhe Lumi Përlepnica buron nga mali i Gollakut. Ky lum derdhet në Lumin Morava e Binçës në fushën e Dardanës.
Malisheva	XK-03-05	E djathtë	78,03	Malishevë	XK-03-05-01	Natyrall	78,03	17,06	Tipi 4	Dy përrenj formojnë lumin e Malishevës, Dobrusha dhe Barcuga, i cili gjithashtu buron nga mali i Gollakut. Lumi i Malishevës kalon nëpër qytetin më të madh të pellgut të Moravës së Binçës, Gjilan. Të gjitha ujërat e zeza nga ky vendbanim kalojnë nëpër rrafshin e Gjilanit dhe derdhen në Lumin Morava e Binçës.
Livoqi	XK-03-06	E djathtë	75,52	Livoq	XK-03-06-01	Natyrall	75,52	23,74	Tipi 4	Edhe ky lumë buron nga mali i Gollakut dhe përgjatë rrjedhës së tij ndodhet akumulimi i Livoçit. Lumi kalon nëpër fushën e Gjilanit ku derdhet në Lumin Morava e Binçës.
Cernica	XK-03-07	E djathtë	44,47	Cernica	XK-03-07-01	Natyrall	44,47	16,6	Tipi 2	Lumi Cernica buron në malin e Gollakut dhe rrjedh në lindje përmes fushës së Gjilanit dhe derdhet në Lumin Morava e Binçës.

Emri i nën-pellgut	Kodi i nën-pellgut	Dega	Sipërfaqja (km ²)	Emri i TUS	Kodi i TUS	Forma e TUS	Sipërfaqja (km ²)	Gjatësia (km)	Tipi (sistemi A-Shtojca II)	Përshkrimi i shkurtër i nën-pellgut
Zhitia	XK-03-08	E djathtë	18,47	Zhitia	XK-03-08-01	Natyrall	18,47	9,21	Tipi 2	Lumi Zhitia gjendet në rrafshin e Vitisë dhe derdhet në Lumin Morava e Binçës pas Sojevës.
Beranica	XK-03-09	E majtë	33,46	Beranica	XK-03-09-01	Natyrall	33,46	13,88	Tipi 2	Nën-pellgu i Beranicës përmban Lumin Beranica dhe degët e tij, si Përroi i Xhepes, që vijnë nga një zonë me lartësi rreth 900 m. Ky lumë paraqet një degë të djathtë të Lumit Morava e Binçës. Nën-pellgu i Beranicës ndodhet në pjesën jugore të Pellgut të Lumit Morava e Binçës. Pjesa e poshtme është e rrethuar nga toka pjellore që përdoren në bujqësi.
Sojeva	XK-03-10	E djathtë	184,55		XK-03-10-01	Natyrall	184,55	7,26	Tipi 2	Lumi Sojeva është dega e parë e majtë e Moravës së Binçës kur hyn në territorin e Kosovës. Nën-pellgu i Lumit Sojevë gjendet në pjesën jugperëndimore të Pellgut të Lumit Morava e Binçës, në Rrafshin e Vitisë (pjesë e Anamoravës) dhe karakterizohet me tokë kryesisht bujqësore.
Shushica	XK-03-10	E majtë	28,82	Shushica	XK-03-10-02	Natyrall	28,82	21,63	Tipi 2	Nën-pellgu i Shushicës është i pasur me lumenj dhe përrenj që derdhen në Lumin Shushicë. Ky nën-pellg gjendet në juglindje dhe karakterizohet nga toka pjellore përgjatë rrjedhës së tij.
Zhegra	XK-03-11	E majtë	76,42	Zhegra	XK-03-11-01	Natyrall	76,42	21,16	Tipi 2	Nën-pellgu i Zhegrës ndodhet në pjesën juglindore të pellgut ujëmbledhës të Moravës së Binçës. Dy lumenj, Ostroviça dhe Shurlani, bashkohen dhe formojnë Lumin Zhegra, që është dega më e madhe e djathtë e Lumit Morava e Binçës. Toka e punueshme përgjatë gjithë rrjedhës së saj është më dominuesja në luginën e Gjilanit, ku derdhet lumi.
Gërçarica	XK-03-12	E majtë	69,98	Gërçarica	XK-03-12-01	Natyrall	69,98	17,5	Tipi 2	Nën-pellgu i Gerçanicës gjendet në pjesën lindore të pellgut ujëmbledhës të Moravës së Binçës. Formohet nga lumenjtë Letnica dhe Deleka, që burojnë nga lartësia rreth 1200 m. Lumi i Gerçanicës kalon nëpër fushën e Vitisë, ku derdhet në Lumin Morava e Binçës. Në rrjedhën e poshtme të Gerçanicës ka kryesisht tokë bujqësore.
Morava e Binçës	XK-03-13		343,54	Golem 1	XK-03-13-01	Natyrall	55,23	5,42	Tipi 2	
				Golem 2	XK-03-13-02	Natyrall	33,51	6,47	Tipi 4	Golemi është gjithashtu një nën-pellg me një sipërfaqe të vogël ujëmbledhëse, që përmban

Emri i nën-pellgut	Kodi i nën-pellgut	Dega	Sipërfaqja (km ²)	Emri i TUS	Kodi i TUS	Forma e TUS	Sipërfaqja (km ²)	Gjatësia (km)	Tipi (sistemi A-Shtojca II)	Përshkrimi i shkurtër i nën-pellgut
										Përroi e Golemit. Përroi është i rrethuar me tokë të punueshme.
				Ribnik	XK-03-13-03	TUMR	40,48	16,49		Nën-pellgu i Ribnikut ndodhet në pjesën juglindore të Pellgut të Lumit Morava e Binçës, si degë e djathtë e tij. Në nën-pellgun e Ribnikut gjendet Lumi Ribnik dhe dega e tij, Kladençiq. Që të dy lumenjtë e kanë origjinën nga zona kodrinore e malit të Karadakut. Përgjatë Lumit Ribnik shtrihet toka pjellore që përdoret për bujqësi.
					XK-03-13-04	Natyrar	18,6	2,7	Tipi 6	
				Llashticë	XK-03-13-05	Natyrar	195,71	36,04	Tipi 6	Nën-pellgu i Llashticës ndodhet në zonën juglindore të pellgut ujëmbledhës të Moravës së Binçës. Lumenjtë Leva dhe Desna bashkohen dhe formojnë lumin Llashticë. Ky lumë derdhet në Lumin Morava e Binçës në fushën e Gjilanit.

Tabela 3: Nën-pellgjet dhe Trupat Ujorë Sipërfaqësorë (TUS) në Pellgun e Lumit Morava e Binçës (Kategoria: Liqenet).

Emri	Kodi i TUS	Forma e TUS	Nën-pellgu local	Lloji i gjeologjisë	Lartësia m	Sipërfaqja ¹¹ km ²	Lloji (sistemi A-Shtojca II)	Përshkrimi i shkurtër i nën-pellgut
Liqeni i Livoqit	XKLWB-3008	Trup uJOR i modifikuar shumë	XK-03-06	Silikate	558	53.6		Liqeni i Livoqit është një liqen i vogël artificial në lindje të Kosovës. Liqeni i Livoqit shtrihet në perëndim të qytetit të Gjilanit në afërsi të maleve të Gollakut. Liqeni furnizohet me ujë nga një degë e vogël e Moravës së Binçës (Moravës së Jugut). Është liqeni i dytë më i madh në lindje të Kosovës, pas liqenit të Përlepnicës
Liqeni i Përlepnicës	XKLWB-3004	Trup uJOR i modifikuar shumë	XK-03-04	Silikate	598	62		Liqeni i Përlepnicës është një liqen i vogël që ndodhet në pjesën perëndimore të Kosovës, në malet e Gollakut. Liqeni i Përlepnicës shtrihet në veri-lindje të qytetit të Gjilanit, nga i cili edhe furnizohet me ujë. Nëpër këtë liqen rrjedh një degë e Moravës së Binçës. Liqeni konsiderohet si liqeni më i madh në pjesën lindore të Kosovës.

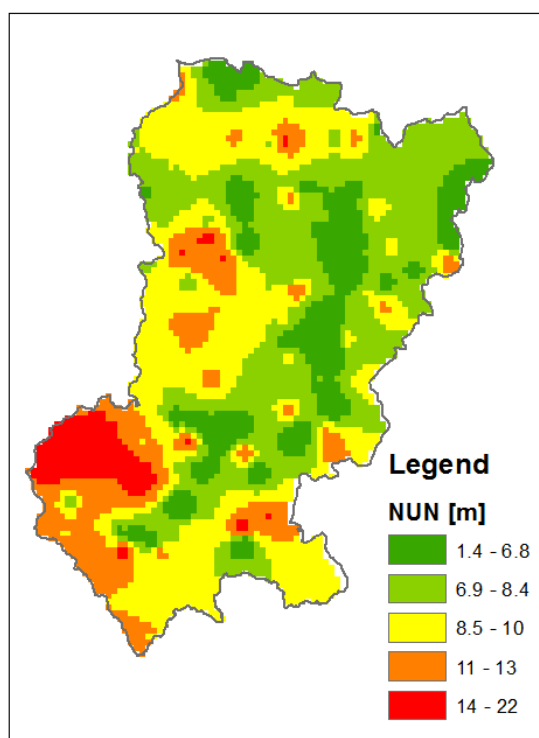
¹¹ Raporti Gjendja e Ujërave në Kosovë 2020 (AMMK)

2.2.3 Ujërat nëntokësore

Ujërat nëntokësore në Kosovë gjenden në shkëmbinj të formacioneve të ndryshme, në sedimente nga paleozoiku deri në kuaternar. Këto rezerva ujore nëntokësore janë burim i rëndësishëm për furnizimin me ujë të pijshëm, industrinë dhe bujqësinë. Territori i Kosovës ka një formacion të ndërlikuar gjeologjik dhe karakterizohet me terrene me akuiferë porozë granularë dhe ndërgranularë (aluvione dhe sedimente të periudhës së neogjenit dhe pliocenit); akuiferë me porozitet çarjesh, akuiferë karstikë (gëlqerorë, mermer) si dhe me insulatorë e terrene, flish, rreshpore, etj.

Një studim i kryer në vitet 2000-2001 me titullin 'Anketa e Furnizimit me Ujë në Zonat Rurale në Kosovë'¹² pohon se niveli i ujërave nëntokësore është matur në mbi 2000 puse të hapura dhe të shpuara në të gjithë territorin e Kosovës. Niveli mesatar i ujërave nëntokësore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës është paraqitur nga këto të dhëna në Harta 5. Bazuar në këto të dhëna dhe interpolimin e tyre, rezulton se thellësia mesatare e nivelit të ujërave nëntokësore varion nga 4 m në më shumë se 22 m. Nga koha e realizimit të këtij studimi 20 vite më parë, gjendja mund të ketë ndryshuar. Monitorimi i vazhdueshëm i ujërave nëntokësore që nisi në fillim të vitit 2023 do të japë informacione të reja.

Harta 5: Nivelet mesatare të ujërave nëntokësore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës (NUN)



¹² Water Supply Server in Rural Areas, Kosovo, 2000/01 Premiere Urgence, Aide Humanitarian Internationale.

Përvijimi (delineimi) i trupave ujqorë sipërfaqësorë është bazuar në rezultatet e vitit 2012¹³ të Studimit të Binjakëzimit dhe Studimit të Bilancit Ujqor të MIRU-K.

Gjashtë trupa ujqorë nëntokësorë janë të përvijuar (delineuar) në Pellgun e Lumit Morava e Binçës. Të dhënat për këta trupa ujqorë nëntokësorë janë paraqitur në Tabela 4. Trupat ujqorë nëntokësorë janë përshkruar më poshtë.

Tabela 4: Të dhënat për trupat ujqorë nëntokësorë në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Emri	ID (kodi)	Zona (km ²)	Zona (%)
Karadak	XKUN0008	235	16
Morava/Binçë	XKUN0010	350	23
Pogragjë	XKUN0011	77	1
Marec	XKUN0015	260	17
Artanë	XKUN0016	412	27
Dheu i Bradhë	XKUN0017	239	15

XKUN0008 Karadak: Ky është një akuifer akuiklud me litologji dominuese nga zona e jashtme dhe qendrore e Vardarit (trias deri në paleogjen), i karakterizuar nga fliash gëlqeror dhe konglomerat. Gjithashtu, janë të pranishëm shkëmbinj metamorfikë nga paleozoiku si dhe bazalt nga dukuria magmatike e jurasikut¹⁴. Ky trup ujqor nëntokësor mund të konsiderohet përgjithësisht si një akuitard me burime të kufizuara të ujit nëntokësor. Megjithatë, mund të gjenden disa burime të paklasifikuara dhe të pazhvilluara.

XKUN0010 Morava/Binçë: Morava/Binçë është një trup ujqor nëntokësor që përmban depozitime aluviale kuaternare dhe të tilla nga oligoceni, pastaj shkëmbinj magmatikë nga jurasiku dhe paleozoiku, seri sedimentare vullkanike dhe shkëmbinj magmatikë nga epoka e paleozoikut. Këto depozitime formojnë një akuifer me kapacitet të lartë dhe të rëndësishëm nga perspektiva e resurseve ujqore, por ato njëkohësisht janë edhe më të cenueshmet.

Gjatë hartimit të Masterplanit për Ujërat e Kosovës është hulumtuar aluviumi i Moravës së Binçës¹⁵. Puset në zonën e kërkimit, Vlladova dhe Velekinca treguan, se prurjet e puseve varionin nga 8 l/s deri në 15 l/s. Mirëpo, cilësia e ujit në Vlladovë nuk ishte brenda normave të përdorimit për ujë të pijshëm, ndërsa uji në Velekinçë kishte parametra cilësor brenda normave. Po ashtu, hulumtimet gjeofizike të kryera në kuadër të një projekti¹⁶ në Komunën e Gjilanit, lokalizuan ujërat nëntokësore në aluvionin e Lumit Morava e Binçës në zonën e Livadicës të fshatit Pasjan. Janë hapur pesë puse me thellësi nga 30 m deri në 40 m, me prurje uji nga 0,5l/s deri në 14,5 l/s.

Komuna e Gjilanit është e ndërtuar mbi formacione shkëmbore me resurse të dobëta ujqore. Shkëmbinj të metamorfikë janë të përhapur dhe të ndërtuar kryesisht në pjesën malore në të dy anët e Lumit Morava e Binçës. Konglomeratet, ranorët dhe brecat janë më pak të përhapur dhe akumulimi i ujërave nëntokësore në to është i vogël. Flishi bën pjesë në grupin e shkëmbinjve të padepërtueshëm. Sedimentet gjenden në luginat e lumenjve dhe përfaqësohen nga rëra dhe zhavorri që kanë karakteristika të mira për grumbullimin e ujërave

¹³ EU Twinning Project KS 09 IB EN 01-Draft Report on Groundwater Monitoring "Support to the Environment Sector" in Kosovo, 2011

¹⁴ Source: Geological Map of Kosovo, <https://www.kosovo-mining.org>

¹⁵ Master Plan for the Waters of Kosovo (1983–2000)

¹⁶ Development of Water Resources in South Eastern Kosovo, Groundwater Investigations Report, 28 February 2007, State Secretariat for Economic Affairs, Switzerland- Ministry of Spatial Planning and Environment; Ernst Basler + Partners Ltd.

nëntokësore. Disa burime karstike janë të pranishme në shkëmbinjtë gëlqerorë në pellgun e Lumit Morava e Binçës, ku prurja më e madhe e ujit është burimi i Bajës me 20 l/s.

XKUN0011 Pogragjë: Trupi ujqor nëntokësor Pogragjë konsiderohet kryesisht si një akuifer akuiklud. Depozitimet e aluvioneve mund të gjenden vetëm buzë Lumit Morava e Binçës, me një sipërfaqe shumë të vogël. Litologjia është nga neoproterozoiku, e përbërë nga shkëmbinj metamorfikë. Kur bëhet fjalë për impregnimet, amfibolitët janë më pak të pranishëm se gneiset.

XKUN0015 Marec: Trupi ujqor nëntokësor Marec konsiderohet gjithashtu si një akuifer akuiklud. Depozitimet e aluvioneve mund të gjenden vetëm pranë lumenjve më të mëdhenj. Edhe pse shkëmbinjtë meta-granitikë nga dukuria magmatike e paleozoikut janë të pranishëm, litologjia mbizotëruese është nga neoproterozoiku, e përbërë nga kuarci, amfiboliti, shkëmbi magmatik dhe rreshpe mikë. Sipas Hartës hidrogeologjike të Kosovës¹⁷ është i pranishëm vetëm një burim, i pazhvilluar dhe i paklasifikuar.

XKUN0016 Artana: TUN Artana është një akuifer akuiklud i vendosur në një zonë malore me resurse të kufizuara ose pa resurse ujore nëntokësore. Litologjia karakterizohet nga një përqindje e vogël sedimentesh klastike pliocenike, shkëmbinj sedimentarë flishorë nga Zona Qendrore e Vardarit, shkëmbinj metakarbonatë nga jurasiku dhe metakonglomerat nga paleozoiku.

Është bërë testi i shpimit në një piezometër 80 metra të thellë për punën kërkimore hidrogeologjike të kryer në Komunën e Gjilanit (f. Gumnishtë). Prerja vertikale e pusit zbuloi litologjinë e argjilës dhe merlës dhe hasi në shkëmbinj gëlqerorë me të çara në thellësi 9–10 metra dhe 51–80 metra, respektivisht. Megjithatë, nuk është një vend i favorshëm për ruajtjen e ujërave nëntokësore për shkak të natyrës së ekstruduar të gurit gëlqeror. Për më tepër, meqenëse rezultatet e testit të pompimit ishin 2 litra/min, nuk u morën mostra uji për të vlerësuar cilësinë e ujit.

Për më tepër, sipas Hartës hidrogeologjike të Kosovës¹⁸ në territorin e këtij TUN ka burime. Shumica prej tyre janë burime të pazhvilluara, të paklasifikuara, por ka edhe burime minerale (me madhësi mesatare, të zhvilluara dhe të pazhvilluara).

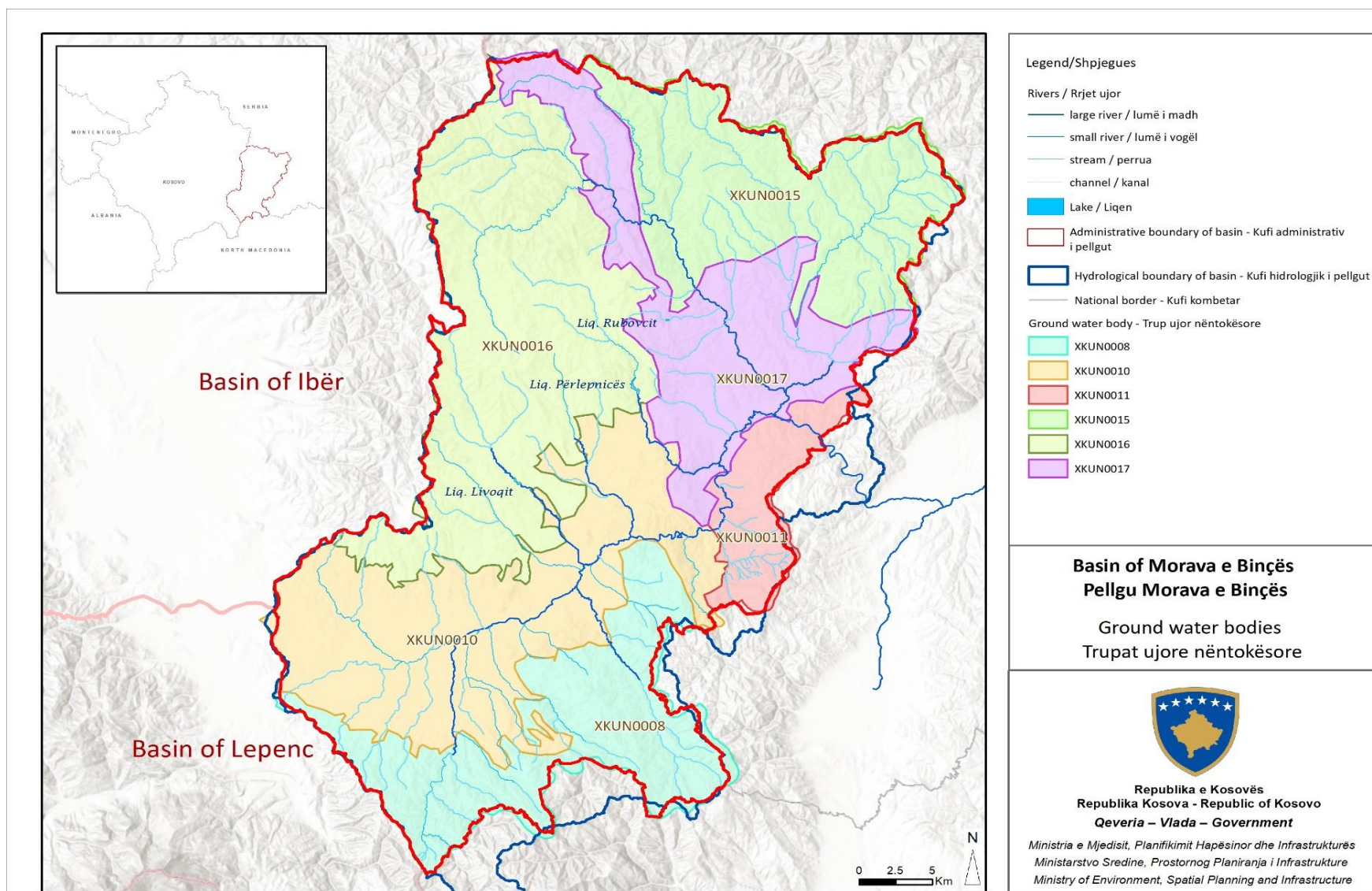
XKUN0017 Dheu i Bradhë: TUN Dheu i Bardhe është një lloj akuiferi me çarje, me përshkueshmëri frakture të shkallës mesatare-të ulët. Sedimentet e aluvioneve të kuaternarit mund të gjenden vetëm pranë rrjedhave të lumenjve më të mëdhenj si Morava e Binçës, Kriva Reka dhe Hogoshti. Tarracat dytësore të lumenjve përmbajnë zhavorr, rërë, gur merli, gur argjil, shtuf dhe gur gëlqeror plus konglomerate nga mioceni dhe oligoceni, respektivisht. Gjithashtu, burime të pazhvilluara me rendiment mesatar (10 deri në 100l/s) janë të pranishme në territorin e këtij TUN, sipas Hartës hidrogeologjike të Kosovës¹⁹.

¹⁷ Hydrogeological map of Kosovo, scale of 1:200000, ICMM, 2006

¹⁸ Hydrogeological map of Kosovo, scale of 1:200000, ICMM, 2006

¹⁹ Hydrogeological map of Kosovo, scale of 1:200000, ICMM, 2006

Harta 6: TUN në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.



2.2.4 Demografia

Pellgu i Lumit Morava e Binçës përfshin tërësisht komunat e Vitisë, Parteshit, Klllokotit, Ranillugut, Novobërdës dhe Kamenicës dhe pjesërisht komunat e Gjilanit, Ferizajt, Prishtinës dhe Kaçanikut. Të dhëna më të detajuara janë paraqitur në Tabela 5 më poshtë.

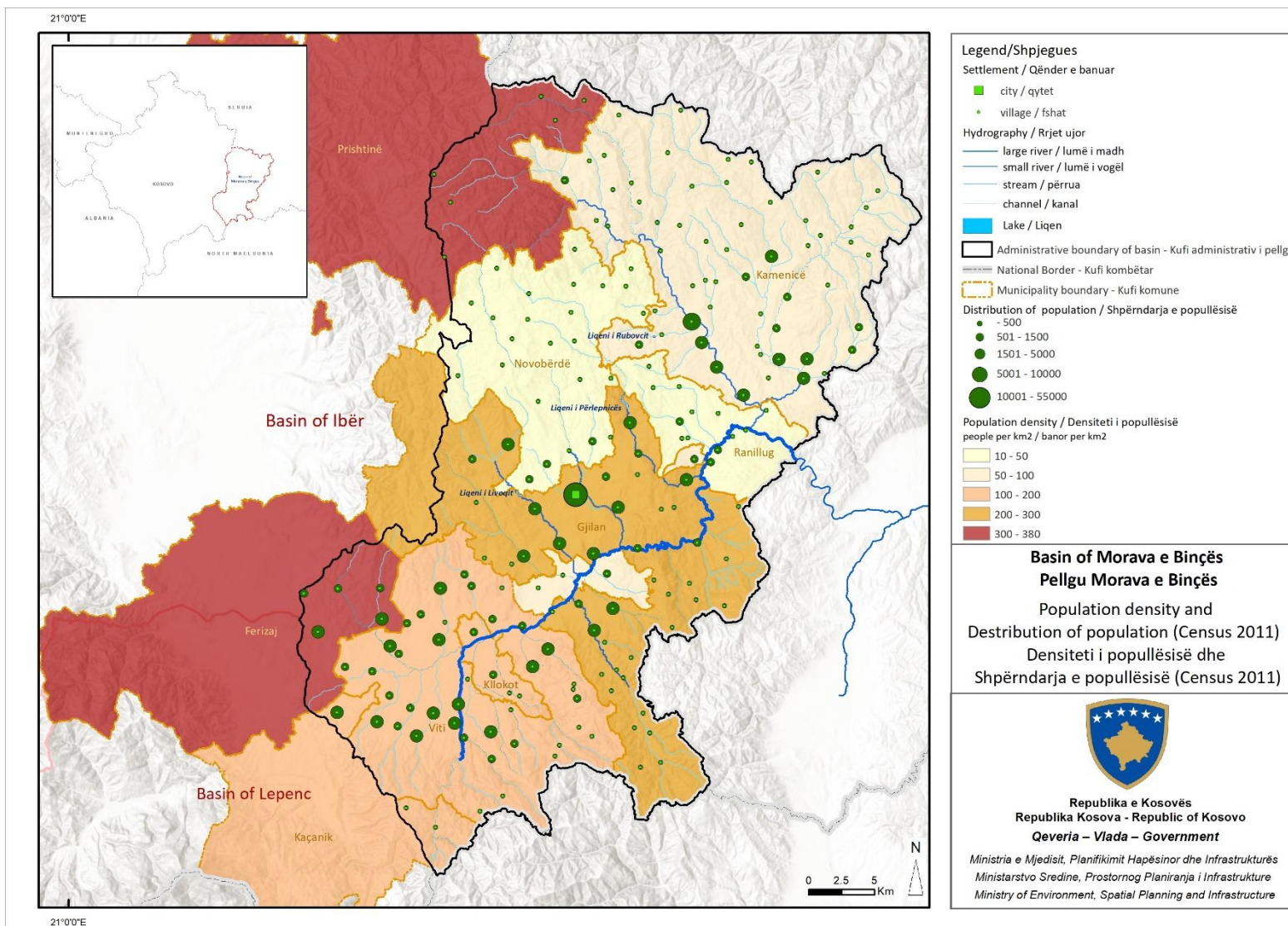
Tabela 5: Përmbledhje e të dhënave të popullatës për secilën komunë në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Pellgu	Komuna	Zona e komunës [km ²]	Popullata e komunës	Dendësia e popullatës [banorë/km ²]
Morava e Binçës	Gjilan	391,84	77.145	196,88
	Viti	269,69	47.896	177,60
	Partesh	28,67	1.699	59,26
	Klllokot	23,39	2.719	116,25
	Ranillug	77,62	3.737	48,14
	Novobërdë	203,98	7.158	35,09
	Kamenicë	416,61	27.948	67,08
	Ferizaj	344,61	34.672	100,61
	Prishtinë	523,13	218.782	418,22
	Kaçanik	211,28	6.621,00	31,34

Pellgu i Lumit Morava e Binçës nuk është shumë i populluar, ku pesë nga komunat e tij (Kamenica, Novobërda, Ranillugu, Kaçanik dhe Parteshi) janë në kategorinë <100 banorë/km². Vetëm komuna e Prishtinës është në kategorinë >300 banorë/km². Pellgu i Lumit Morava e Binçës është më pak i populluar se pellgjet e lumenjve Lepenc dhe Ibër.

Një analizë krahasuese e statistikave të popullsisë nga viti 2011 dhe 2020 tregon se ka një rënie për rreth 10,5% të numrit të banorëve që jetojnë në pellgun e Lumit Morava e Binçës. Komunat që tregojnë rritje të popullsisë janë Prishtina, Kaçaniku, Vitia dhe Novobërda përkatësisht me 9,1%, 3,6%, 1,9% dhe 5,9%. Komunat e Ferizajt, Gjilanit, Parteshit, Ranillugut dhe Kamenicës kanë rënie të numrit të popullsisë përkatësisht me 2,2%, 14,5%, 4,9%, 3,3% dhe 22,5%. Komuna e Klllokotit nuk ka trend të dukshëm pasi popullsia duket se luhetet, duke u rritur dhe duke u zvogëluar varësisht nga viti.

Harta 7: Zonat administrative, dendësia dhe qendrat e popullsisë – Pellgu Morava e Binçës



2.2.5 Ekonomia

Minierat

Pellgu i Lumit Morava e Binçës është i pasur me minerale. Kjo është për shkak të diversitetit të tij të rëndësishëm formues, aktiviteteve ndërhyrëse dhe efuzive, efekteve sedimentare dhe ndikimeve tektonike që kanë ndikuar në formimin e llojeve dhe resurseve të shumta e të vlefshme minerale, duke përfshirë mineralet metalike dhe jometalike. Janë të pranishme mineralet metalike si plumbi, zinku dhe mangani. Ndër mineralet jometalike, më i zakonshmi është kaolini (argjila). Pellgu ujëmbledhës i Moravës së Binçës, së bashku me ujëmbledhësin e Ibrit, është pjesë e të ashtuquajturit “Brezi Metalogjen i Trepçës” ku ndodhen resurset më të rëndësishme të plumbit dhe zinkut. Ky brez fillon në pjesën veriore të pellgut, në malin Gollak, ku gjenden miniera e Sterzovcit (magnezit) dhe miniera e Artanës (plumb-zink). Në afërsi të Gjilanit gjendet një minierë e kaolinitit (argjilës). Një përmbledhje e industrisë minerare është dhënë në **Kapitullin 3**.

Industria

Në territorin e pellgut ndodhen disa objekte industriale që mbulojnë shumë aktivitete industriale, si industritë e përpunimit bujqësor, industritë kimike dhe kompanitë e ndërtimit. Përqendrimi më i lartë i aktiviteteve është në pjesën e epërme të këtij pellgu. Lista e përgjithshme e operatorëve industrialë është dhënë në **Kapitullin 3**.

Bujqësia

Në pellgun e Moravës së Binçës, mbizotërojnë sipërfaqe heterogjene bujqësore dhe bujqësia zhvillohet sidomos në pjesën veriore të këtij pellgu. Përgjatë gjithë rrjedhës së Lumit Morava e Binçës, mbizotërojnë zonat me modele komplekse kultivimi dhe toka të punueshme pa ujitje. Sipërfaqja e përgjithshme bujqësore e shfrytëzuar në Pellgun e Lumit Morava e Binçës vlerësohet në 13.491 ha, që përbën 8,62% të sipërfaqes totale të pellgut ujëmbledhës. Kulturat dominuese janë gruri dhe misri përkatësisht me 7.352,1 ha dhe 3.983,7 ha ose 7,25% të sipërfaqes së përgjithshme të ujëmbledhësit.

Spektori i bujqësisë ende është i orientuar drejt mbijetesës, për shkak të madhësisë mesatarisht të vogël të fermave (1,52 ha për familje). Në përgjithësi, prodhimi blegtoral shihet si shtylla kryesore e bujqësisë së Kosovës.

Tabela 6: Bujqësia në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Kultura	Zona totale (ha)	Nga zona bujqësore (%)	Nga zona e ujëmbledhësit (%)
Grurë	7.352	54,50%	4,70%
Misër	3.984	29,53%	2,55%
Sanë	891	6,60%	0,57%
Mollë	323	2,39%	0,21%
Arrë	297	2,20%	0,19%
Patate	199	1,47%	0,13%
Kumbulla	165	1,22%	0,11%
Shalqin	108	0,80%	0,07%
Mjedër	108	0,80%	0,07%
Spec	40	0,30%	0,03%
Luleshtrydhe	15	0,11%	0,01%
Vreshta	6	0,04%	0,00%
Domate	4	0,03%	0,00%
Tranguj	0	0,00%	0,00%

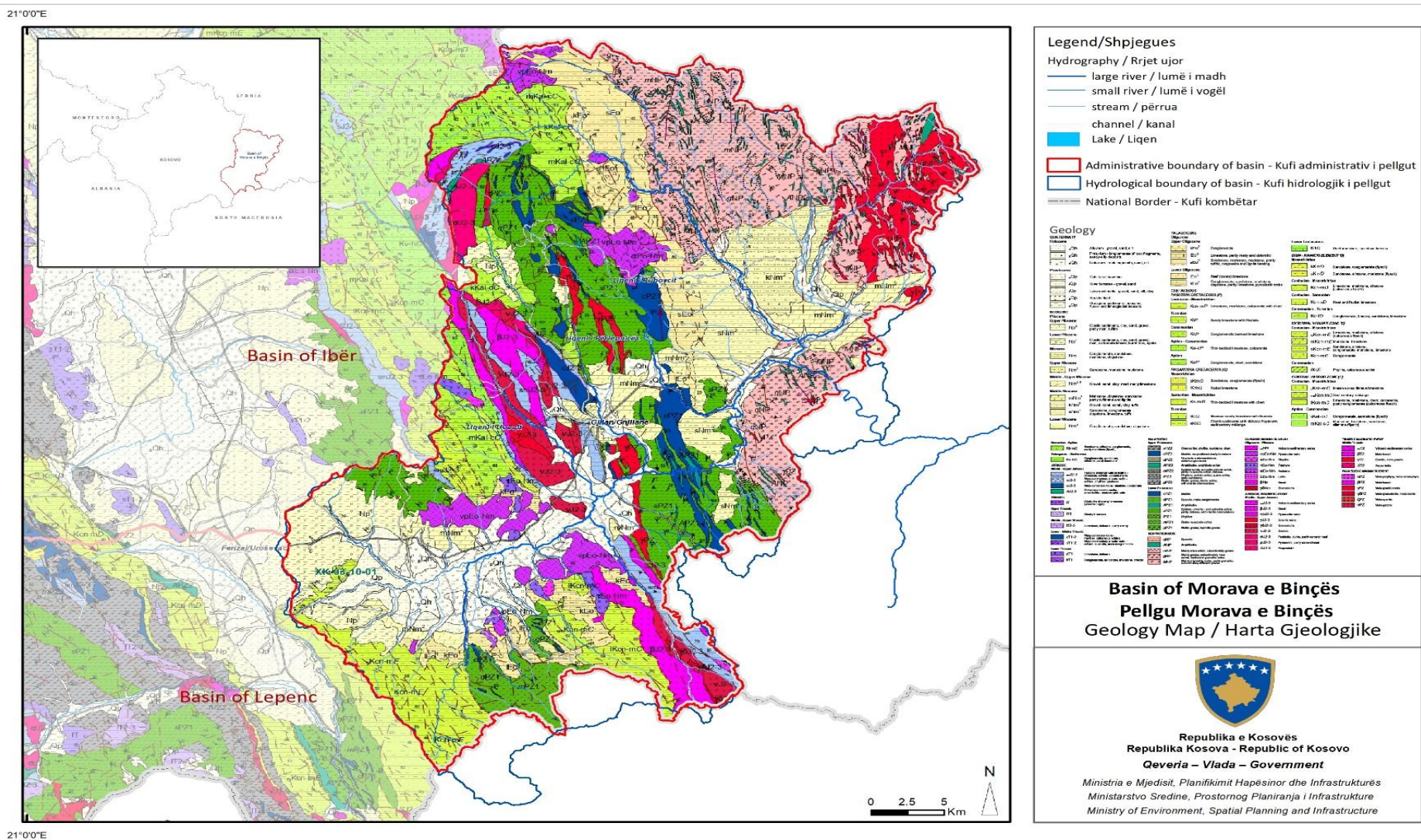
2.2.6 Gjeologjia

Në pellgun e Lumit Morava e Binçës është e pranishme gjeologjia e larmishme që varion në moshë nga neo-proterozoiku deri në holocen. Zona në rrjedhën e epërme është e përbërë kryesisht nga sedimentet kuaternare, me një përqindje të vogël sedimentesh nga periudha paleogjen-neogjen dhe metamorfite paleozoike. Rrjedha e mesme e Pellgut të Moravës së Binçës është e larmishme ku gjenden magmatitët e periudhës paleogjen-neogjen, metamorfite paleozoiku dhe sedimente kuaternare. Pjesa e poshtme e pellgut është më e larmishme me një mbizotërim të sedimenteve të periudhës paleogjen-neogjen dhe metamorfiteve proterozoike. Për më tepër, magmatet paleozoike dhe metamorfitet paleozoikë mund të gjenden gjithashtu në pjesën e poshtme të pellgut.

Në aspektin gjeologjik, pellgu ujëmbledhës i Lumit Morava e Binçës i përket kryesisht Zonës së Vardarit (nënzonave qendrore dhe të brendshme të Vardarit). Megjithatë, elementi Drin-Ivanicki është i pranishëm në pjesën lindore të Pellgut të Lumit Morava e Binçës.

Sedimentet e aluvioneve kuaternare dhe terciare janë pranë disa lumenjve (Morava e Binçës, Kriva Reka dhe Hogoshti). Sedimentet e aluvioneve të epokës kuaternare ndodhen pranë kanaleve të lumit, dhe sedimentet më të vjetra të moshës terciare ndodhen në tarracat fqinje. Pjesa e epërme e pellgut karakterizohet kryesisht nga aluvioni dhe proluviumi, me prani të sedimenteve neogjene në tarracat lumore. I përkasin nënpellgut kenozoik të Moravës. Pjesa e mesme e pellgut është shumë e varfër me sedimente aluvionale dhe në pjesën e poshtme të pellgut aluvionet janë të pranishme vetëm përgjatë lumenjve kryesorë. I përkasin nënpellgut kenozoik të Lumit Kriva Reka.

Harta 8: Gjeologjia e Pellgut të Lumit Morava e Binçës



2.2.7 Përdorimi i tokës në Pellgun e Lumit Morava e Binçës

Kategoritë e përdorimit të tokës mund të grupohen në 4 klasa kryesore:

- zona pyjore dhe gjysmënatyrore (rreth 39.89 %);
- sipërfaqe artificiale (rreth 27.78 %);
- sipërfaqe bujqësore (rreth 27.78 %);
- trupa ujqorë (5.5 %).

Sipërfaqet artificiale përfshijnë zonat urbane dhe vendbanimet, zonat industriale dhe komerciale, rrugët, kantieret e minierave, deponitë, kantieret e ndërtimit si dhe zonat me vegjetacion artificial, jo bujqësor. Këto sipërfaqe janë të vendosura kryesisht në luginë, ku ndodhen vendbanimet më të mëdha të pellgut.

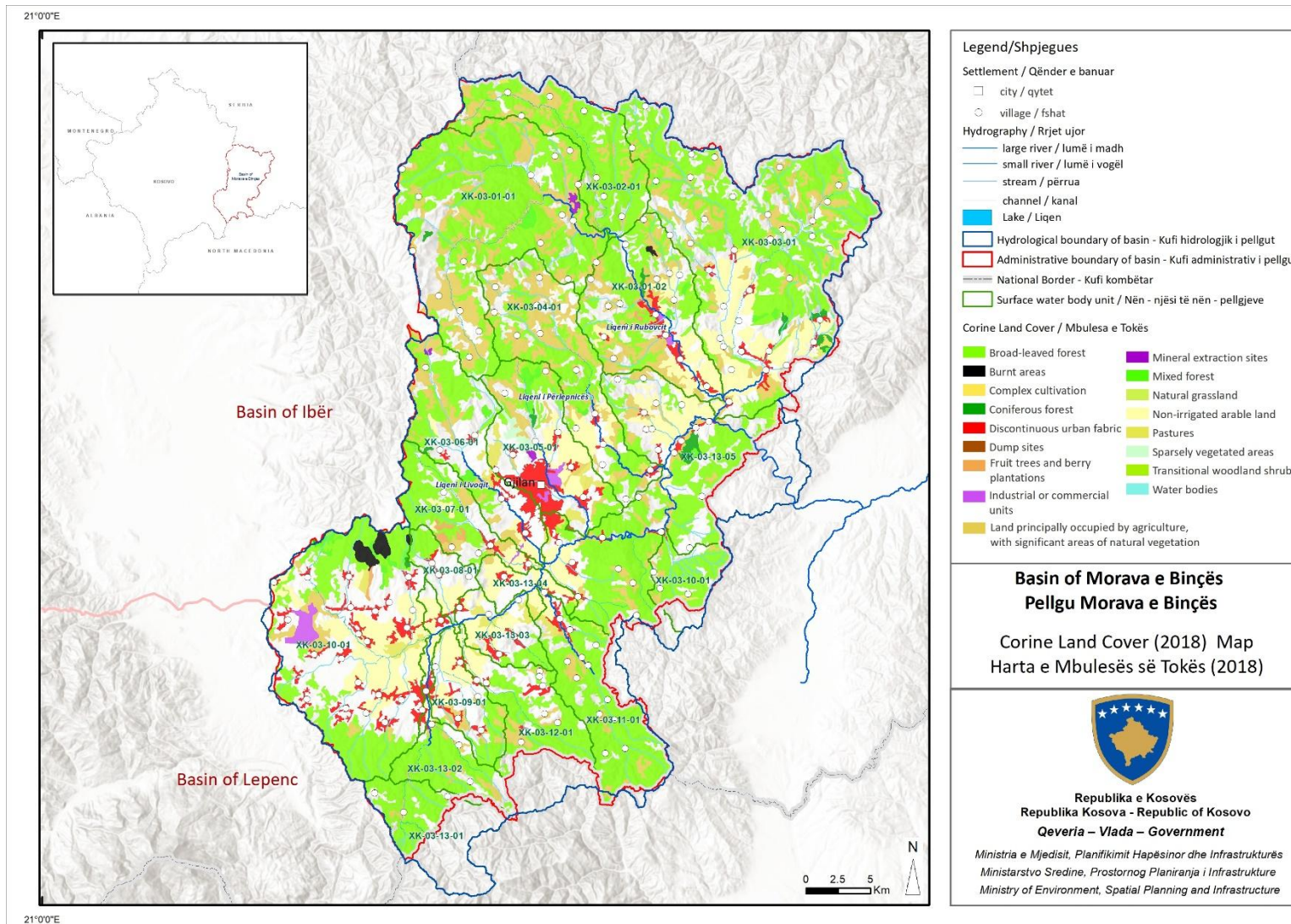
Përdorimi i tokës në pellg bazohet në të dhënat e mbulueshmërisë së tokës CORINE 2018 për Kosovën. Të dhënat janë skematizuar në Tabela 7 dhe Harta 9.

Tabela 7: Përdorimi i tokës në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Nënpellgu	Kodi / TUS	Pyje gjethegjëra	Zona të djegura	Kultivim kompleks	Zona të vazhdueshme pyjore	Drunj frutorë dhe plantacione të manaferrave	Zonë e vazhdueshme urbane me ndërtesa dhe rrugë	Zonë e ndërprerë urbane me ndërtesa dhe rrugë	Deponi mbeturinash	Njësi industriale ose komerciale	Tokë e zënë kryesisht nga bujqësia, me sipërfaqe të konsiderueshme të veçitacionit natror	Vendndërrje të mineraleve	Pyje të përziera	Kullosa natyrore	Tokë e punueshme e paujitur	Kullosa	Zona me vegjetacion të rralë	Shkurre kalimtare pyjore	Trupa ujorë	Zona (km ²)
Kriva-01	XK-03-01-01	10283.8		180.6	32.1						4891.9	77.9	150	1337.6			26.7	1722.8		187.03
Kriva-02	XK-03-01-02	2889.7	37.6	600.4	63.7	35.7		465.2		66.0	2319.2		76.7	513.4	1551.9			952.8		95.723
Kremenat	XK-03-02-01	4980.5		13.1							1615.2			150.9		62.2		489.4		73.11
Desivojcoje	XK-03-03-01	11049.5		1022.6	207.1			429.5			3195.9		120.7	2105.9	3329.7	249.1	1.0	2560.5		242.72
Prilepnice	XK-03-04-01	3119.6		723.3				147.2			2934.3		79.8	352.1	618.5	142.0		1117.1	25.6	92.599
Malisheve	XK-03-05-01	1240.7		1491.5	40.3			1114.2	20.2	170.5	876.7	45.2	231.6	40.8	1041.3	505.1	277.6	707.7		78.034
Livoqi	XK-03-06-01	2060.1		1984.3	23.8			451.6		10.1	1173.8	26.0	130.3	272.4	344.4	141.7	64.1	837.6		75.202
Cernica	XK-03-07-01	2145.1		510.2	1.6	212.2	137.1			18.4	403.2			257.8	476.6			243.7		44.059
Zhitja	XK-03-08-01	304.7	0.4	26.5	0.3	1.1		2.4			1.3		0.3	7.1	55.8			1.8		4.02
Pogo-rac	XK-03-09-01	697.5		940.2				288.8			424.9				916.3			78.9		33.466
Sojeva	XK-03-10-01	4771.2	452.2	5972.7	29.9	59.4		1558.3		430.1	713.8		270.6	27.2	3460.7	330.2		117.5		181.94
Shushica	XK-03-10-02	1779		221.5				17.0			179.9			86.3		37.3		71.6		23.926
Zhegran	XK-03-11-01	5084.3		169.4				151.3			611.4			69.0	156.5	182.9		421.5		68.463
Gerncarica	XK-03-12-01	2496.7		718.4				183.7			428.5			197.3	372.0	23.0		353.2		47.728

Nënpellgu	Kodi / TUS	Pyje gjethegjëra	Zona të djegura	Kultivim kompleks	Zona të vazhdueshme pyjore	Drunj frutorë dhe plantacione të manaferrave	Zonë e vazhdueshme urbane me ndërtesa dhe rrugë	Zonë e ndërprerë urbane me ndërtesa dhe rrugë	Deponi mbeturinash	Njësi industriale ose komerciale	Tokë e zënë kryesisht nga bujqësia, me sipërfaqe të konsiderueshme të vegetacionit natyror	Vendndërrime të mineraleve	Pyje të përziera	Kullosa natyrore	Tokë e punueshme e pajtimit	Kullosa	Zona me vegjetacion të rrallë	Shkurre kalimtare pyjore	Trupa ujorë	Zona (km ²)
		Zona (ha)																		
Golem/M. e Binçës	XK-03-13-01	2050.7		257.9							96.6			36.5				86.9		25.286
Golem /M. e Binçës	XK-03-13-02	2177.6		368.5				25.3			374.9			57.7				244.3		32.483
Morava e Binçës	XK-03-13-04	63.8		77.3				113.5			51.1			448.4	951.0	94.5		60.7		18.6
Morava e Binçës	XK-03-13-05	7327.6		1447.2	200.4			541.7	5.3		1556.7		44.3	523.0	2028.8	181.3		1775.6		156.32
Morava e Binçës	XK-03-13-03	439.7		832.5				475.1			15.5			385.5	1373.7	304.8		221.6		40.484

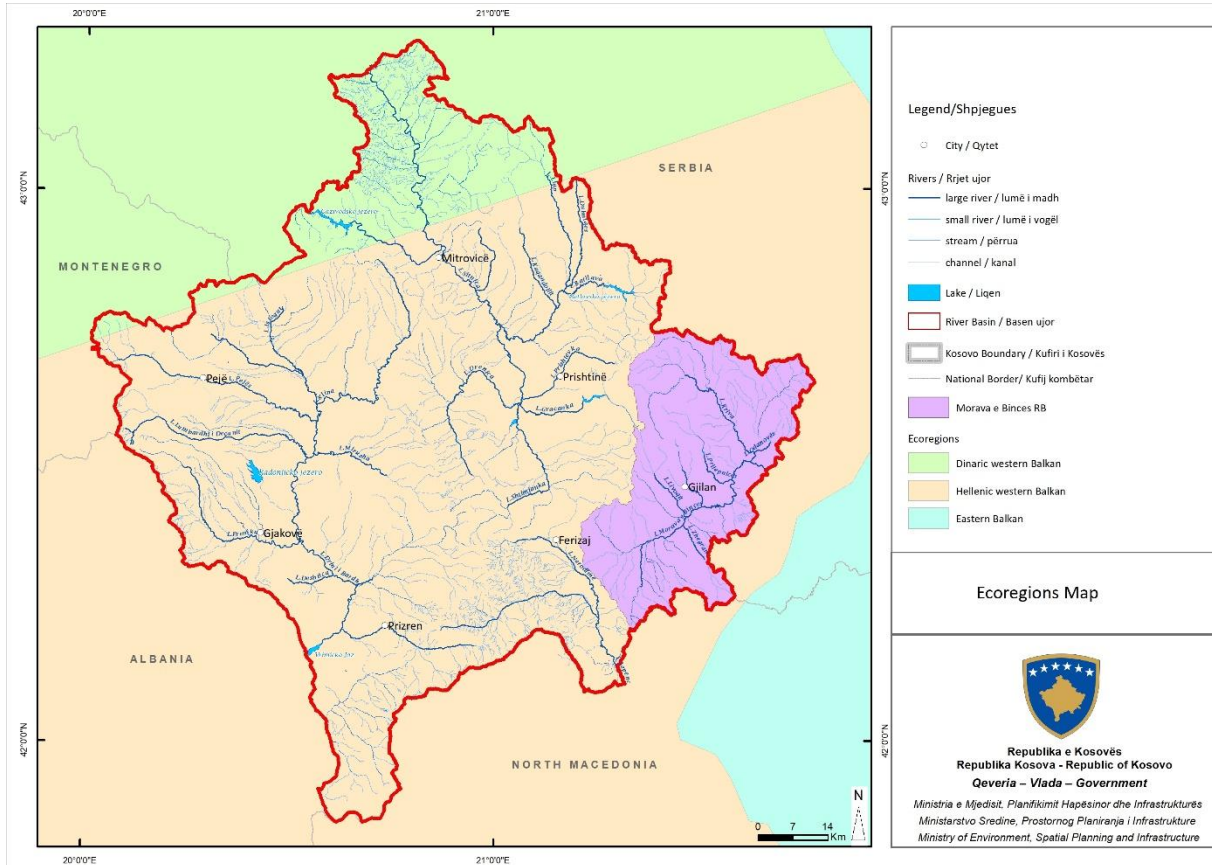
Harta 9: Përdorimi i tokës në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.



2.2.8 Ekoregjonet dhe biodiversiteti

Pellgu i Moravës së Binçës është pjesë e ekoregjonit 6 (Ballkani Perëndimor Helen) bazuar në sistemin e klasifikimit të ekosistemeve sipas DKU, Shtojca XI, siç tregohet në Harta 10.

Harta 10: Pellgu i Lumit Morava e Binçës dhe ekoregjonet.



Biodiversiteti i Kosovës²⁰ është jashtëzakonisht i pasur me lloje të bimëve duke marrë parasysh sipërfaqen relativisht të vogël të vendit. Janë gjetur 13 lloje bimore që rriten vetëm në Kosovë dhe afërsisht 200 lloje që rriten vetëm në Ballkan. Diversiteti bimor i Kosovës është rezultat i ndërveprimit kompleks të faktorëve fizikë që krijojnë një shumëllojshmëri të gjerë të kushteve të habitatit për rritjen e bimëve. Diversiteti bimor i Kosovës pasurohet më tej nga prania e llojeve të shtyra nga jugu gjatë periudhave të akullnajave. Pyjet mbulojnë rreth 40% të Kosovës, por vetëm rreth një e treta e kësaj zone konsiderohet ekologjikisht e shëndetshme dhe ekonomikisht produktive. Pjesa më e madhe e dy të tretave të mbetura përbëhet nga pemë të reja dhe pyje të ulëta me shkurre që priten periodikisht për dru zjarri. Ritmi i prerjes për dru zjarri u rrit gjatë dhe pas luftës, por Kosova ende duhet të importojë më shumë se gjysmën e drurit të përdorur si karburant dhe pjesën më të madhe të lëndës drusore për ndërtim. Pyjet e rritura të dushkut tani janë shumë të kërcënuara. Disa lloje të bimëve dihet se janë në prag të zhdukjes në Kosovë ose tashmë janë zhdukur në nivel lokal - kryesisht për shkak të veprimeve njerëzore.

Pyjet e Pellgut të Lumit Morava e Binçës janë kryesisht gjethegjera, me një përqindje të vogël të pyjeve halore dhe të përziera.

²⁰ Biodiversity and Forestry Indefinite Quantity Contract, USAID, Kosovo, May 2003.

Faktorët që krijojnë kushte të favorshme për diversitetin bimor në Kosovë shpjegojnë gjithashtu nivelin e dalluar të diversitetit të shtazëve në këtë zonë relativisht të vogël. Vlerësohet se në Kosovë ekzistojnë rreth 46 lloje gjitarësh, shumë prej tyre me rëndësi konservimi në nivel rajonal ose global. Viset kufitare malore të Kosovës ofrojnë habitate për një numër të llojeve të gjitarëve duke përfshirë ariun e murrmë, rrëqebullin, macen e egër, ujkun, dhelprën, dhinë e egër, kaprollin dhe drerin. Pritet që 225 lloje shpendësh të jenë ose rezidentë në Kosovë ose si migrues sezonalë – duke përfshirë disa lloje shpendësh grabitqarë. Shumica e llojeve shtazore në vend kërcënohen nga shkatërrimi i habitateve pyjore. Disa lloje të shpendëve të ujit tashmë janë zhdukur në Kosovë, ndoshta për shkak të shkatërrimit të ligatinave. Gjuetia dyshohet se ka qenë intensive gjatë viteve 1990, por aktualisht është e ndaluar dhe thuhet se ka pak gjueti të paligjshme. Statusi i popullatave të llojeve të përdorura në gjueti është i panjohur. Popullatat e dy llojeve të breshkave janë varfëruar seriozisht nga grumbullimi për tregtinë e kafshëve shtëpiake. Ekosistemet ujore në lumenj janë shumë të kërcënuara për shkak të ndotjes së ujit nga burimet shtëpiake dhe industriale, si dhe nxjerrjet e pakontrolluara të rërës dhe zhavorrit nga shtretërit e lumenjve.

Pjesa më e madhe e diversitetit të mbetur të bimëve dhe kafshëve tokësore gjendet në malet më të larta në rajonet jugore dhe perëndimore të Kosovës. Parku Kombëtar i Malit Sharr në jug mbulon 53,272 ha kurse Parku i Bjeshkëve të Nemuna në perëndim të Kosovës përfshin 62,488 ha. Zonat e tjera të mbrojtura përfshijnë dy peizazhe të mbrojtura dhe 38 monumente natyre.

2.2.9 Zonat e mbrojtura ujore

Neni 66 i Ligjit për Ujërat e Kosovës²¹ i specifikon tri lloje të Zonave të Mbrojtura Ujore në Kosovë:

1. Zonat e Mbrojtura Sanitare (ZMS), zonat e caktuara për furnizim me ujë për konsum njerëzor;
2. Zonat e mbrojtura për qëllime strategjike;
3. Zonat ekologjike të mbrojtura (zonat e rrejtit Natura 2000²²).

Kriteret për caktimin e zonave të mbrojtura sanitare përcaktohen nga Ministria e Mjedisit në bashkëpunim me autoritetet shëndetësore, përkatësisht me akt nënligjor, konkretisht Udhëzimi Administrativ (UA) nr. 15/2017 për Kriteret për Përcaktimin e Zonave të Mbrojtura Sanitare të Burimeve të Ujit. Këto zona nuk aplikohen për burimet që përdoren për furnizim publik me ujë të pijshëm me kapacitet mesatar ditor më të vogël se 10 m³ në ditë ose që përdoren për furnizim me ujë të vendbanimeve me më pak se 50 banorë²³.

Ministria përkatëse e Mjedisit, me akt nënligjor, në bashkëpunim me Ministrinë e Punëve të Brendshme dhe Ministrinë e Shëndetësisë, në të ardhmen do të përcaktojë kriteret për zonat e mbrojtura për qëllime strategjike. Zonat e mbrojtura ekologjike ujore përcaktohen me Ligjin për Mbrojtjen e Natyrës.

Zonat e Mbrojtura Sanitare ZMS

Janë tre ZMS të caktuara për ujë për konsum njerëzor brenda kufijve të Pellgut të Lumit Ib Morava e Binçës ër, siç është paraqitur më detajisht në **Kapitullin 7**. Nuk ka monitorim të

²¹ Ligji nr. 04/L-147 Ligji për Ujërat e Kosovës

²² The Natura 2000 protected areas network — European Environment Agency (europa.eu)

²³ <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15796>

vazhdueshëm aktiv të kushteve të këtyre ZMS, megjithatë sipas MMPHI ato mirëmbahen në mënyrë të kënaqshme.

Legjislacioni shtetëror përcakton masat e mbrojtjes dhe ndalimet së pari për secilën zonë në varësi të burimit të ujit dhe së dyti për secilën kategori të asaj zone.

Regjistri i zonave të mbrojtura gjendet në **Kapitullin 7** të këtij plani.

Zonat e mbrojtura për qëllime strategjike

Nuk ka zona specifike të mbrojtura të përcaktuara ende në pellg për: (i) Speciet ujore me rëndësi ekonomike; (ii) Ujë për rekreacion dhe larje dhe (iii) Zonat e ndjeshme nutritive. Megjithatë, janë bërë përpjekje për përcaktimin e këtyre zonave specifike të mbrojtura. Ka projektvendime të Qeverisë së Kosovës, të pa miratuara ende që përcaktojnë zona të veçanta të mbrojtura brenda pellgut.

Zonat e përcaktuara për mbrojtjen e habitateve dhe specieve

Këtu përfshihen zonat ku mirëmbajtja ose përmirësimi i statusit të ujit është një faktor kyç në mbrojtjen e tyre, duke përfshirë zonat përkatëse të Natura 2000 të përcaktuara sipas Direktivës 92/43/EEC dhe Direktivës 79/409/EEC.

Legjislacioni shtetëror (me Ligjin Nr. 04/L-147 “Për Ujërat e Kosovës”) përcakton Zonat e Mbrojtura Ekologjike (Natura 2000) që është pjesërisht ekuivalente me Zonat e përcaktuara për Mbrojtjen e Habitaveve ose Specieve. Këto zona janë të përcaktuara me Ligjin Nr. 03/L-233 “Për Mbrojtjen e Natyrës”. Sipas këtij ligji, zonat për mbrojtjen e habitateve dhe specieve ose të njohura në vend si zona të mbrojtura ekologjike, klasifikohen më tej si:

- Rezervat strikt i natyrës;
- Park Kombëtar;
- Zonë e veçantë (ZVM dhe ZVR);
- Park natyre;
- Monument natyre;
- Peizazh i mbrojtur;
- Monument i arkitekturës së parkut.

Aktualisht, Kosova ka vetëm një zonë të caktuar për mbrojtjen e Habitaveve dhe Specieve sipas legjislacionit të Natura 2000. Kjo zonë është Ligatina e Hencit, e vendosur në Pellgun e Lumit Ibër dhe në nënpellgun e Sitnicës. Kjo zonë është krijuar si zonë e mbrojtur në vitin 2014 sipas legjislacionit shtetëror, Ligjit Nr. 03/L-233 “Për Mbrojtjen e Natyrës” dhe e ka statusin si “Zonë e Veçantë e Mbrojtur e Zogjve”.

Përveç kësaj, ka disa zona të përcaktuara si “Zona të Mbrojtura Ekologjike” sipas legjislacionit shtetëror²⁴. Këto zona dhe karakteristikat e tyre janë renditur në **Kapitullin 7**.

2.2.10 Klima

Në përgjithësi, reshjet vjetore dhe sezonale të përbëra nga bora dhe/ose shirat janë faktori kryesor i të gjitha ndërveprimeve lidhur me ujin në pellgun e lumit. Në bazë të kushteve klimatike, Kosova mund të ndahet në tri zona klimatike:

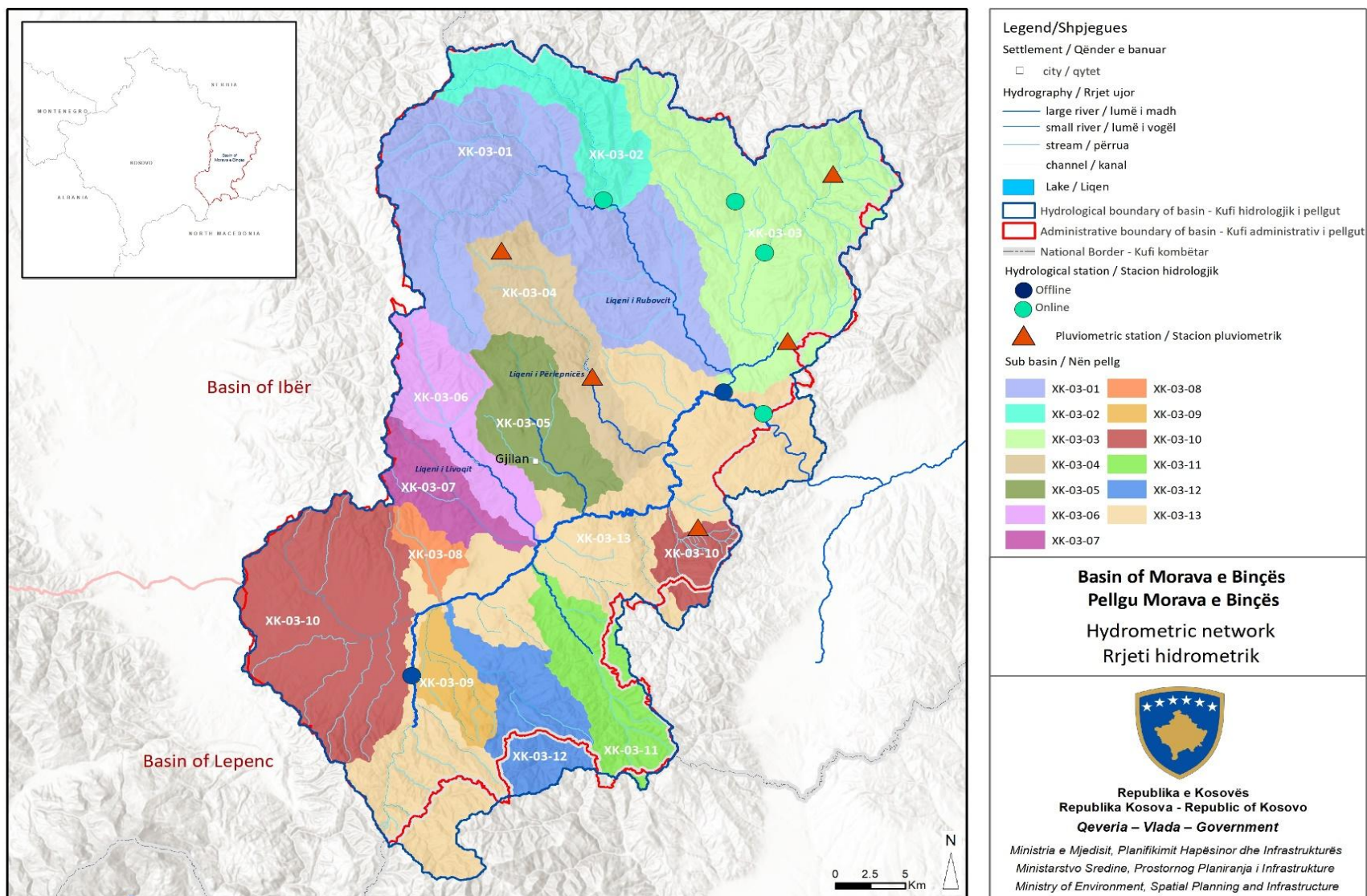
²⁴ https://www.ammk-rks.net/assets/cms/uploads/files/Biodiversiteti%20IK/Zonat%20e%20mbrojtura/Zonat_e_Mbrojtura.pdf

1. Zona Klimatike e Kosovës (Rrafshi i Kosovës);
2. Zona Klimatike e Dukagjinit (Rrafshi i Dukagjinit);
3. Zona klimatike e maleve dhe pjesëve pyjore.

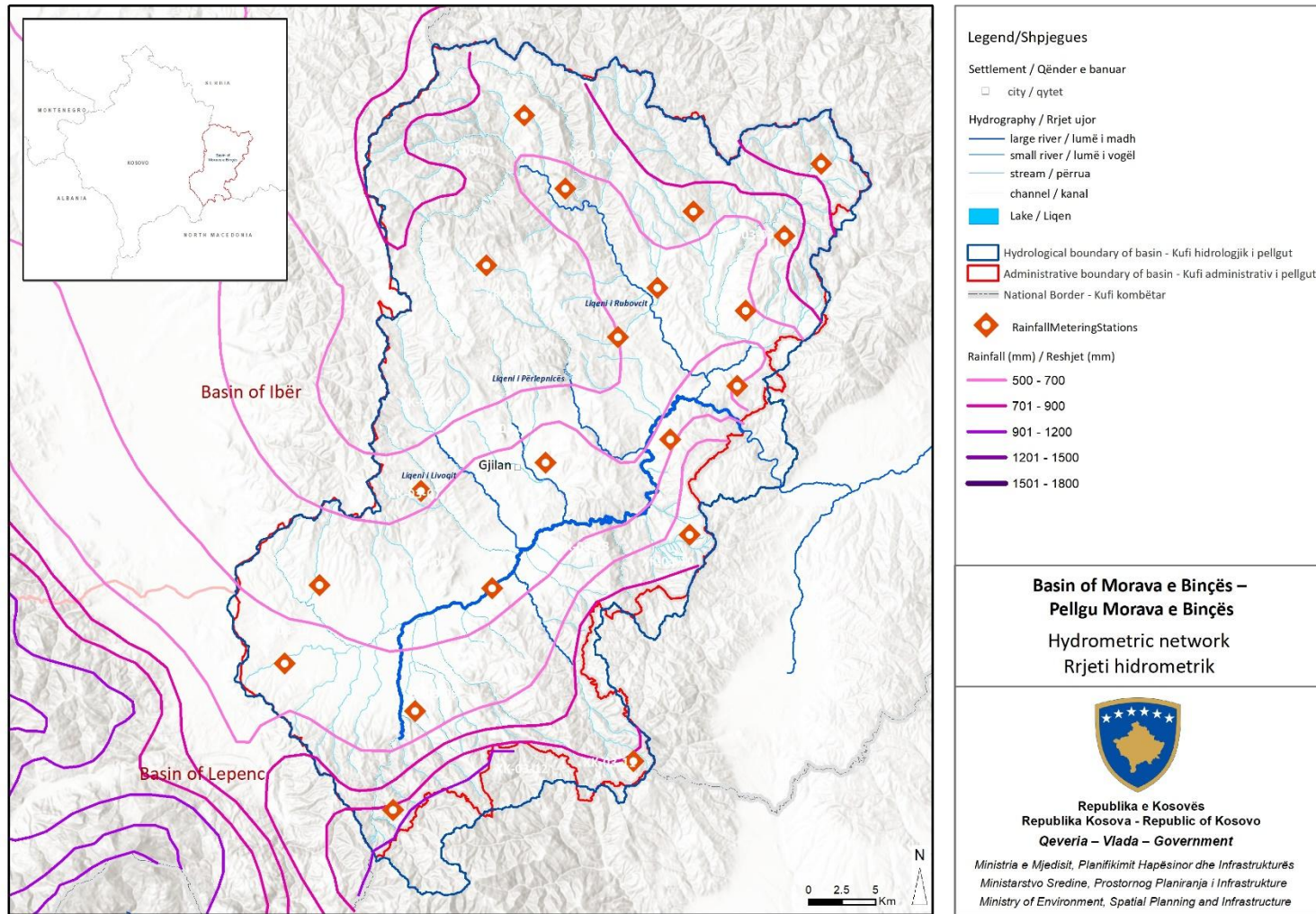
Klima e Pellgut të Lumti Morava e Binçës bën pjesë në kategorinë e tretë të zonës klimatike të pjesëve malore dhe pyjore. Pellgu i Moravës së Binçës karakterizohet nga një klimë kontinentale në luginë dhe një klimë malore në zonat malore. Këtu, tipi kontinental përshkruhet me një temperaturë mesatare vjetore më të lartë se 10°C. Muaji më i ftohtë është janari me -0,9°C dhe muaji më i ngrohtë është korriku me 20,7°C. Tipi malor i klimës karakterizohet me temperaturë mesatare vjetore nga 8 deri në 10°C dhe temperaturat nën zero ndodhin gjatë dy deri në tre muaj.

Mesatarja e reshjeve vjetore në këtë pellg varion ndërmjet <600 mm në luginën e Gjilanit dhe nënpellgun e Lumit Kriva Reka (që janë një nga zonat më të thata në Kosovë) deri në afërsisht 800 mm në male. Sasia mesatare vjetore e reshjeve në ujëmbledhës është më pak se 600 mm me thatësira të gjata që janë një nga karakteristikat e këtij rajoni. Lumi Morava e Binçës karakterizohet me prurje maksimale në shkurt dhe mars dhe prurje minimale në gusht dhe shtator. Rrjedha mesatare në pikën e hyrjes është 8,7 m³/s.

Harta 11: Rrjeti hidrometrik në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.



Harta 12: Shpërndarja e reshjeve në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.



2.2.11 Ndryshimet klimatike në Kosovë

Në Strategjinë për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (SMMK) dhe në Planin e Veprimit në Mjedis (PVM), ndryshimet klimatike janë identifikuar si prioritet në procesin e përafrimit të Kosovës me BE dhe në përmbushjen e obligimeve që dalin nga Marrëveshja e Stabilizim Asociimit.

Komponenti i Përshtatjes ndaj Ndryshimeve Klimatike është thelbësor për adresimin dhe parashikimin e ndikimeve të ndryshimeve klimatike në Kosovë. Këto ndikime aktuale dhe të pritshme përfshijnë pikat në vijim (Burimet: IPCC, 2007, 2013, UN-Habitat 2009, OSBE 2008 dhe UNDP/WMO 2009)²⁵:

- Ekspozimi ndaj rreziqeve si thatësitat, përmytjet dhe zjarret në pyje do të rritet me ndryshimet klimatike. Ndryshueshmëria e klimës tashmë është rritur në Kosovë;
- Rritja e intensitetit dhe frekuencës së ekstremeve të reshjeve si shirat e dendur, gjithashtu edhe thatësitat më ekstreme, veçanërisht që nga vitet 1980. Përmytjet e shpejta po shtohen në zonat malore, ndërsa vërshimet e lumenjve ndodhin më shpesh në fusha dhe ultësira;
- Temperaturat më të larta do të bëjnë më të mundshme valët e të nxehtit dhe zjarret në pyje. Që nga viti 2000, ka pasur një numër në rritje të zjarreve në pyje në Kosovë; Kosova është goditur nga thatësira disa herë në dy dekadat e fundit (1993, 2000, 2007 dhe 2008);
- Rritja e temperaturave, reshjet më të pasigurta dhe zvogëlimi i rrjedhave të lumenjve, kombinuar me zhvillimet socio-ekonomike dhe rritjen e përdorimit të resurseve ujore do të rrisin ekspozimin ndaj thatësirës;
- Që nga viti 2004, 80% e komunave të Kosovës kanë pësuar nga mungesa e ujit për shkak të thatësirave hidrologjike dhe keqpërdorimi i resurseve ujore (OSBE, 2008);
- Degradimi dhe reduktimi i shërbimeve të ekosistemeve;
- Rritja e ndotjes dhe format e reja të saj, si dhe rritja e numrit të sëmundjeve të lidhura me ujin.

Ndryshimet klimatike mund të ndikojnë drejtpërdrejt në ciklin hidrologjik dhe, nëpërmjet tij, në sasinë dhe cilësinë e resurseve ujore. Rritja e temperaturës së sipërfaqes së ujit dhe ndryshimet në ciklin hidrologjik mund të rezultojnë në ndryshimin e modeleve të reshjeve në rajon. Disa zona mund të përjetojnë reshje intensive që rezultojnë në përmytje të mëdha, ndërsa disa zona tjera mund të kenë më pak reshje shiu dhe gjithashtu të përjetojnë thatësira të shpeshta (IPCC, 2013; IARU, 2009; Raporti Botëror i Zhvillimit të Ujit, 2009). Ndryshimet klimatike mund të shkaktojnë uljen e nivelit minimal të ujit në lumenj, duke ndikuar në disponueshmërinë dhe cilësinë e ujit për florën dhe faunën dhe në disponueshmërinë e ujit të pijshëm, prodhimin e energjisë (hidroenergjisë), ftohjen e termocentraleve dhe transportin nëpërmjet lumenjve, kanaleve dhe liqeneve. Si rezultat i drejtpërdrejtë, shumë sektorë janë jashtëzakonisht të prekshëm ndaj ndikimeve të ndryshimeve klimatike, në veçanti bujqësia, peshkimi, industria, lundrimi, turizmi, shëndeti i njerëzve, siguria publike, biodiversiteti dhe shërbimet mjedisore nga ekosistemet. Përveç dëmit mjedisor dhe ekonomik, ndikimi përfundimtar i ndryshimeve klimatike është një taksë për burimin tonë më të çmuar - jetën dhe shëndetin e njerëzve. Ndikimet shëndetësore janë ndër dëmet më të rëndësishme nga ndryshimet klimatike - dhe shëndeti mund të jetë një forcë shtytëse për angazhimin publik në zgjidhjet lidhur me klimën.

²⁵ Strategjia Kombëtare për ndryshimet Klimatike 2018- 2017/ Plani i Veprimit për Ndryshimet Klimatike 2018- 2020

Prandaj, pranohet gjerësisht nga autoritetet përgjegjëse se Kosova duhet të planifikojë për t'u përshtatur me sfidat dhe mundësitë që do të sjellin ndryshimet klimatike. Institucionet përgjegjëse për ujin, bujqësinë, pylltarinë, lundrimin, industrinë, shëndetin publik, planifikimin e përdorimit të tokës dhe çështjet e lidhura me mjedisin janë nën presion për t'iu përgjigjur ndikimeve të paprecedenta të ndryshimeve klimatike si përmbytjet më të mëdha, thatësitat më të rënda, degradimi dhe reduktimi i shërbimeve të ekosistemeve, mungesat e furnizimit me ujë, rritja e nivelit të ndotjes dhe paraqitja e formave të reja të saj, si dhe sëmundjet e lidhura me ujin²⁶.

Ndryshimet klimatike janë një fenomen global i cili po ashtu ndikon në karakteristikat afatgjata të klimës në Kosovë. Kosova ende nuk ka arritur të ketë një regjistër të burimeve të cilat kanë ndikim në ndryshimet klimatike (emetimet e gazeve serrë, GS). Në rang vendi, burimi më i rëndësishëm në këtë drejtim mbetet djegia e lëndëve djegëse fosile si linjiti. Një sektor tjetër që raportohet të jetë një kontribues në emetimet e gazeve serrë është sektori i bujqësisë. Prandaj, vetëm skenarë të përgjithësuar janë të mundshëm për Kosovën derisa të mos ketë përparim në të dhënat e rëndësishme si dhe përdorimin e tyre në modelet globale dhe rajonale. Rritjet e temperaturës, ndryshimet në sasinë e reshjeve, si dhe ndryshime të tjera në vetë ciklin hidrologjik janë bërë megjithatë evidente në dekadat e fundit.

Vlerësimi i ndryshimeve klimatike u arrit nëpërmjet përdorimit të të dhënave të vëna në dispozicion nga studimi mbi ndryshimet klimatike në rajonin e Ballkanit Perëndimor i vitit 2018²³. Për të vlerësuar ndikimin e ngrohjes globale në ndryshimet klimatike në të gjithë rajonin e Ballkanit Perëndimor, janë përzgjedhur dy parametra meteorologjikë: temperatura T (temperaturat e verës në qershor-korrik-gusht: QKG) dhe reshjet R (akumulimi ditor). Janë analizuar vlerat ditore për periudhën 1961-2015, duke përcaktuar periudhën 1961-1980 si periudhën bazë të klimës "të kaluar" dhe 1996-2015 si periudhën "e tashme" klimatike.

Cenueshmëria integrale dhe vlerësimi i rrezikut të ekonomive të rajonit të Ballkanit Perëndimor (BP) dha një pasqyrë të çështjeve të përbashkëta që lidhen me ndryshimet klimatike. Bazuar në analizën e kryer në Studimin mbi Ndryshimet Klimatike në Rajonin e Ballkanit Perëndimor (maj 2018), mbështetur nga Strategjia e Evropës Juglindore (EJL) 2020 (2013) dhe Raporti i 5-të i Vlerësimit të Panelit Ndërqeveritar për Ndryshimet Klimatike (PNNK AR5, 2014), janë identifikuar prioritetet e Ballkanit Perëndimor në përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike dhe zbutjen e ndikimeve të tyre. Si më të mundshmit, sipas sjelljes aktuale njerëzore, janë zgjedhur dy skenarë të emetimeve globale të GS, të përfaqësuar me skenarët e Rrugëve të Përqendrimit të Përfaqësuesit (RPP) të PNNK AR5, për të shënuar pragjet më të ulëta dhe më të larta për ndryshimin e ardhshëm: skenari i stabilizimit (RPP4.5) si niveli më i ulët – në rastin e reduktimit të emetimeve globale të GS pas vitit 2040, dhe skenari i rritjes së vazhdueshme (RPP8.5) si kufiri më i lartë – në rast se asnjë nga masat globale të reduktimit të emetimeve të GS nuk zbatohet, i quajtur edhe si skenari "business as usual"²⁷.

Tabela 8: Informatat rreth ndryshimeve klimatike (Burimi: Studimi mbi ndryshimet klimatike në rajonin e Ballkanit Perëndimor në v.2018) (vjt=vjetor; qkg = qershor, korrik, gusht).

	ΔT (°C) VJT		ΔT (°C) QKG		ΔP (%) VJT		ΔP (%) QKG	
	RPP4.5	RPP8.5	RPP4.5	RPP8.5	RPP4.5	RPP8.5	RPP4.5	RPP8.5
E ardhmja e afërt (2016-2035)	0,5 – 1,0	0,5 – 1,5	1,0 – 1,5	1,0 – 1,5	-5	-5	-30	-30

²⁶ Strategjia Kombëtare për ndryshimet Klimatike 2018- 2017/ Plani i Veprimit për Ndryshimet Klimatike 2018- 2020

²³ Study on climate change in the Western Balkans region, 2018

²⁷ Study on climate change in the Western Balkans region, 2018

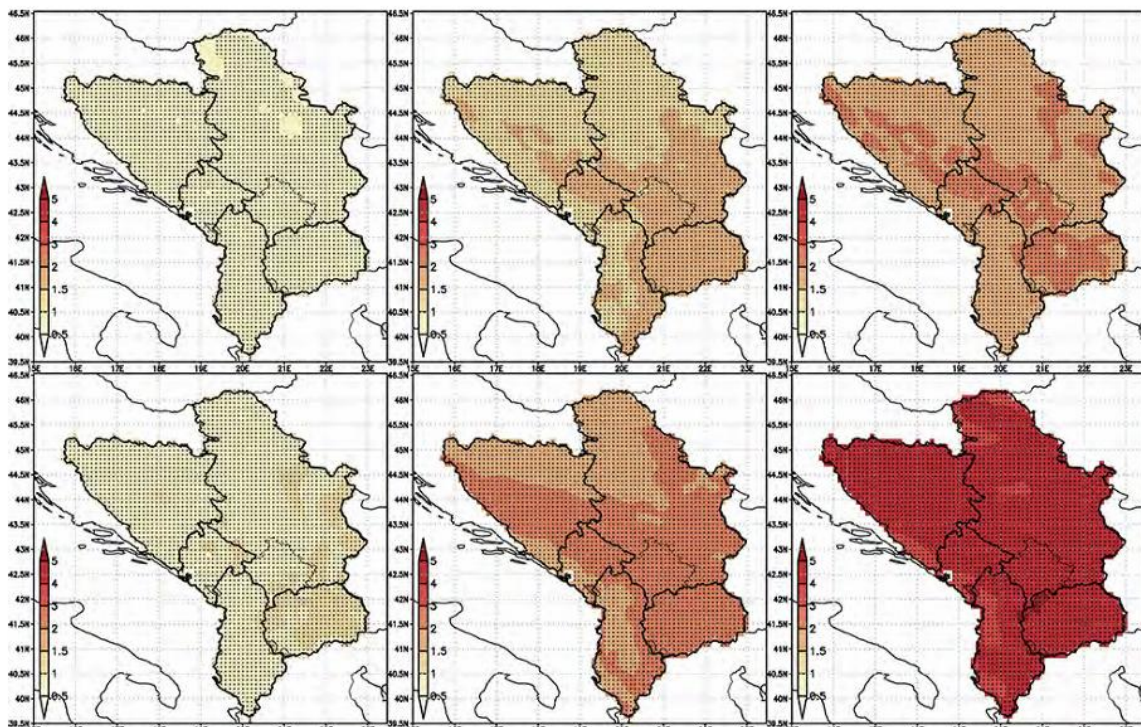
	ΔT (°C) VJT		ΔT (°C) QKG		ΔP (%) VJT		ΔP (%) QKG	
	RPP4.5	RPP8.5	RPP4.5	RPP8.5	RPP4.5	RPP8.5	RPP4.5	RPP8.5
Messhekulli (2046-2065)	1,5 – 2,0	2,0 – 3,0	2,0 – 3,0	2,0 – 3,0	-5	0	-30	-30
Fundshekulli (2081-2100)	2,0 – 3,0	4,0 – 5,0	2,0 – 3,0	> 5,0	0	-30	-40	-50

Informacionet bazë për ndryshimet klimatike në Kosovë tregojnë një rritje alarmante të temperaturës në të gjithë territorin e vendit:

- Gjatë periudhës të së ardhmes së afërt (2016-2035), që tashmë po ndodh, rritja mesatare vjetore e temperaturës pritet të arrijë 0,5 – 1,0 °C, por nëse ka rritje konstante globale të GS, rritja mund të shkojë edhe deri në 1,5 °C;
- Gjatë periudhës së mesit të shekullit (2046-2065), rritja mesatare vjetore e temperaturës pritet të arrijë në 1,5 – 2,0 °C dhe deri në 2,0 – 3,0 °C, me një rritje të vazhdueshme të GS globale;
- Gjatë periudhës së fundit të shekullit (2081-2100), mesatarja vjetore e rritjes së temperaturës tregon se edhe nëse emetimet globale të GS stabilizohen, temperaturat do të vazhdojnë të rriten me një shtesë prej 0 – 1,0 °C që nga periudha e mesit të shekullit (deri në 2,0 – 3,0 °C krahasuar me klimën aktuale), dhe në rast të rritjes së vazhdueshme globale të GS, rritja e temperaturës do të arrijë në 4,0 – 5,0 °C në të gjithë rajonin krahasuar me klimën aktuale.
- Rritja e temperaturave verore (qershor-korrik-gusht: QKG) është më e lartë se mesatarja vjetore deri në 0,5 – 1,0 °C, dhe në rast të rritjes së vazhdueshme globale të GS, temperatura për këtë stinë do të kalojë 5,0 °C rritje në periudhën e fundit të shekullit në krahasim me klimën aktuale.

Harta 13: Ndryshimi mesatar vjetor i temperaturës (°C)

(Ndryshimi mesatar vjetor i temperaturës (°C) për periudhat e së ardhmes të afërt 2016-2035 (kolona e majtë), mesit të shekullit 2046-2065 (kolona e mesme) dhe fundit të shekullit 2081-2100 (kolona e djathtë) krahasuar me periudhën bazë (1986-2005) sipas RPP4.5 (rreshti i sipërm) dhe RPP 8.5 (rreshti i poshtëm) - Burimi: Studimi mbi ndryshimet klimatike në rajonin e Ballkanit Perëndimor në 2018)

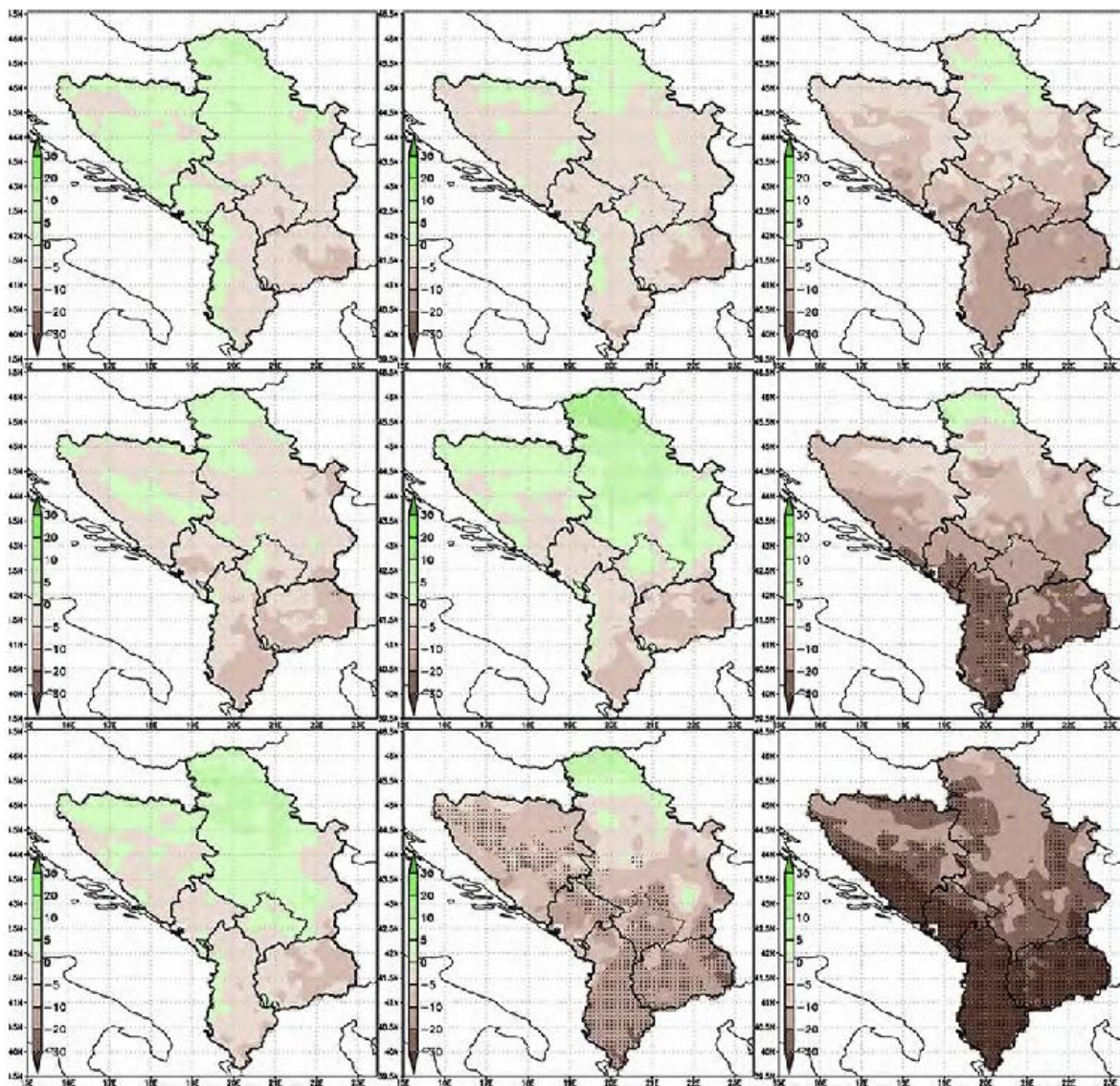


Ndryshimi i reshjeve të akumuluar është më kompleks për t'u analizuar, ku përfundimet më të rëndësishme janë:

- ndryshimi i dukshëm i reshjeve të akumuluar vjetore fillon nga periudha e mesit të shekullit, me një gradient ndryshimi që tregon rritje në pjesët veriore të rajonit (Serbia e Veriut) dhe rënie intensive drejt jugut, përfshirë zonat bregdetare;
- deri në fund të shekullit do të mbizotërojë thatësira në rajonin e Ballkanit Perëndimor;
- ndikimi i ndryshimeve klimatike është më i dukshëm në një ndryshim të shpërndarjes vjetore të reshjeve, gjë që është evidente nga thatësirat ekstreme të stinës së verës (QKG); ky fenomen është më i theksuar drejt jugut të rajonit dhe në zonat bregdetare.

Harta 14: Reshjet.

(Ndryshimi i reshjeve të akumuluar (%) për periudhat e së ardhmes së afërt (rreshti i sipërm), mesit të shekullit (rreshti i mesëm) dhe fundit të shekullit (rreshti i poshtëm) krahasuar me periudhën bazë për vlerat mesatare vjetore sipas RPP4.5 (majtas), në RPP8.5 (mesi) dhe verë mesatare (qershor-korrik-gusht) sipas RCP8.5 (djathtas) - Burimi: Studimi mbi ndryshimin e klimës në rajonin e Ballkanit Perëndimor në 2018.)



Për sa i përket skenarit të gjendjes në periudhën e ardhshme, projeksionet e përcaktuara nga vlerësimi i ndryshimeve klimatike sipas dy skenarëve të emetimeve, u aplikuan në modelin aktual të kushteve meteorologjike dhe rrjedhimisht u zbatuan 4 simulime²⁸:

1. Periudha e mesit të shekullit 2046-2065 krahasuar me periudhën bazë, sipas RPP4.5;
2. Periudha e fundit të shekullit 2081-2100 krahasuar me periudhën bazë, sipas RPP4.5;
3. Periudha e mesit të shekullit 2046-2065 krahasuar me periudhën bazë, sipas RPP8.5;
4. Periudha e fundit të shekullit 2081-2100 krahasuar me periudhën bazë, sipas RPP8.5.

Tabela 9 përmbledh prurjet dhe vëllimet vjetore për Pellgun e Lumit Morava e Binçës në daljen në kufirin e Kosovës dhe jep një pasqyrë përmbledhëse të rezultateve për periudhën 1982-2020 (kushtet aktuale), duke treguar përkatësisht disponueshmërinë mesatare specifike të ujit për pellgun dhe vëllimin mesatar vjetor të akumuluar në daljen e pellgut. Gjithashtu janë prezantuar shkarkimet me frekuenca të ndryshme.

Tabela 10 përmbledh prurjet mesatare dhe vëllimet vjetore për Pellgun e Lumit Morava e Binçës në daljen e kufirit të Kosovës, duke përmbledhur rezultatet për skenarët e gjendjes së ardhshme (dy skenarët e emetimeve RCP4.5 dhe RCP8.5; për mesin e shekullit 2046 -2065 dhe periudhën e fundit të shekullit 2081-2100).

Tabela 9: Disponueshmëria e ujit në Pellgun e Lumit Morava e Binçës / Skenari: Kushtet aktuale (Burimi: Studimi i Bilancit Ujor, 2018).

	Morava e Binçës
Prurje mesatare (m ³ /s)	5,28
Vëllimi mesatar vjetor (MMK)	166,00
Q25% (m ³ /s)	1,40
Q50% (m ³ /s)	3,70
Q75% (m ³ /s)	7,26

Tabela 10: Disponueshmëria e ujit në Pellgun e Lumit Morava e Binçës / Skenari: Kushtet e ardhshme (Burimi: Studimi i Bilancit Ujor, 2018).

RPP4.5 2046-2065			RPP4.5 2081-2100		
Prurje mesatare (m ³ /s)	Vëllimi mesatar vjetor (MMK)	Ndryshimi në vëllim %	Prurje mesatare (m ³ /s)	Vëllimi mesatar vjetor (MMK)	Ndryshimi në vëllim %
4,81	152,00	8,90%	5,25	165,00	0,50%
RPP8.5 2046-2065			RPP8.5 2081-2100		
Prurje mesatare (m ³ /s)	Vëllimi mesatar vjetor (MMK)	Ndryshimi në vëllim %	Prurje mesatare (m ³ /s)	Vëllimi mesatar vjetor (MMK)	Ndryshimi në vëllim %
4,92	155,00	6,70%	3,80	121,00	27,30%

2.3 Karakterizimet themelore hidrologjike

2.3.1 Gjendja hidrogjeologjike e Pellgut të Lumit Morava e Binçës

Sedimentet aluviale të rërës dhe zhavorrit në pellg përmbajnë një akuifer me ujëra nëntokësore të cekëta freatike. Ky lloj akuiferi ka ndërveprim të mirë hidraulik me ujërat sipërfaqësore dhe për këtë fakt, ujërat nëntokësore janë mjaft të ndjeshme ndaj presioneve mjedisore, kështu që mund të ndoten lehtësisht. Gjithashtu në bazë të përvojave praktike mund të themi se thellësia e ujërave nëntokësore në puse të hapura për furnizim me ujë të pijshëm varion nga 5 deri në 15 m. Pra, kemi të bëjmë me ujëra, të cilët nga pikëpamja hidrogjeologjike përfaqësojnë akuiferin e parë, i cili është mjaft i vështirë për t'u mbrojtur nga ndotja që vjen prej sipërfaqes.

²⁸ Study on climate change in the Western Balkans region in 2018.

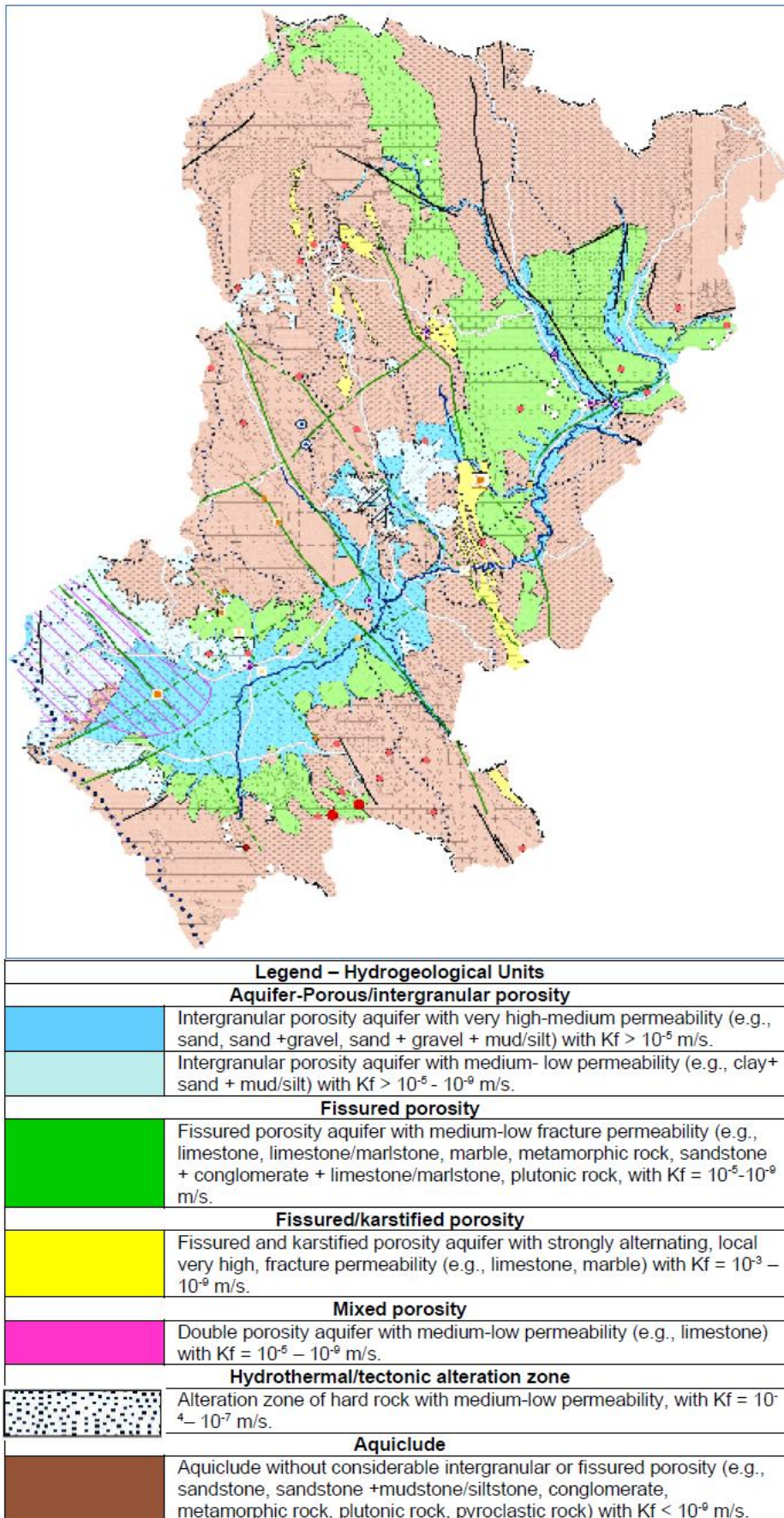
Balta dhe sedimentet e ngjashme të cilat janë gjithashtu të përhapura gjerësisht janë izolues hidrogjeologjik dhe nuk paraqesin një mjedis hidrogjeologjik të favorshëm për deponimin e ujërave nëntokësore.

Sedimentet aluviale përgjatë luginave të lumenjve në fushën e Anamoravës (fusha e Vitisë, Gjilanit dhe Dardanës) janë të rëndësishme për Pellgun e Moravës së Binçës. Në rrafshin e Vitisë mbizotërojnë sedimentet aluviale përgjatë Lumit Sojeva dhe Lumit Morava e Binçës, me trashësi 3–10 m, me prurje deri në 8,0 l/s dhe thellësi deri në 2,0 m. Poroziteti ndërgranular i aluvioneve në rrafshin e Gjilanit varion nga i lartë në të mesëm përgjatë Lumit Morava e Binçës deri në 'mesatar drejt i ulët' në pjesët e epërme të lumenjve Livoç dhe Malishevë, të cilët janë degë të Lumit Morava e Binçës. Në fushën e Dardanës, mund të thuhet se sedimentet aluviale janë të pranishme përgjatë luginave të lumenjve Kriva Reka dhe Odanova me porozitet ndërgranular.

Pellgu i Lumit Morava e Binçës përmban gjithashtu akuiferë me porozitet të çarjes që janë kryesisht të përbërë nga guri gëlqeror, mermeri, shkëmbi metamorfik, guri ranor dhe konglomerati. Këta akuiferë kanë përshkueshmëri frakture mesatare deri në të ulët në rrafshin e Vitisë, por kanë çarje dhe porozitet karstifikues me përshkueshmëri të lartë të alternuar, me përshkueshmëri jashtëzakonisht të lartë rajonale të frakturës dhe përçueshmëri të mirë hidraulike në rajonin e Gjilanit. Në këtë rajon gjendet një burim mineral i madh e i zhvilluar me >100 l/s. Në fushën e Dardanës mbizotërojnë akuiferët me porozitet të çarjes me përshkueshmëri mesatare deri në të ulët në thyerje.

Ujëmbajtësit me çarje - shkëmbinj karstikë dhe të padepërtueshëm (akuikludë) janë të pranishëm përgjatë maleve të Gollakut dhe Karadakut në pellgun ujëmbledhës të Moravës së Binçës. Në këtë zonë gjenden shumë burime me rendimente dhe karakteristika të ndryshme termo-minerale.

Harta 15: Harta hidrogeologjike e Pellgut të Lumit Morava e Binçës - 1:200.000, ICMM, 2006.



2.3.2 Përmbytjet

Kosova është një vend me 'stres ujor'. Megjithatë, nganjëherë sasi masive të reshjeve ndodhin në periudha të shkurtra kohore, duke shkaktuar përmbytje (të shpejta) dhe erozion. Parashikohet se ndryshimet klimatike do të sjellin temperatura më të larta dhe periudha më të shpeshta të reshjeve, veçanërisht gjatë verës. Kjo do të rrisë shfaqjen dhe ndikimin e përmbytjeve dhe thatësirave në vend.

Intensiteti dhe kohëzgjatja e reshjeve janë të rëndësishme për mbushjen e rezervuarëve, por ndonjëherë mund të çojnë në përmbytje masive. Një situatë e tillë ka ndodhur gjatë muajit prill të vitit 2014, kur brenda pak ditësh tre rezervuarët (Batllava, Badovci dhe Përlepnicë) janë mbushur 100% me ujë dhe bile ata është dashur të lëshojnë ujë, gjë që ka shkaktuar vërshime në rrjedhën e poshtme.

Në vitin 2015, për shkak të një cikloni që erdhi nga pjesa veriperëndimore e kontinentit evropian, Kosova u godit nga reshje masive me intensitet të lartë, veçanërisht në datat 4, 5 dhe 6 shkurt 2015, duke çuar në një rritje të shpejtë të nivelit të ujit të lumenjve dhe vërshimeve.

Viti 2016 ka qenë një vit pak i lagësht dhe janë dhënë disa paralajmërime zyrtare për përmbytje, siç tregohet në Tabela 11.

Tabela 11: Njoftimet zyrtare për përmbytje në vitin 2016 në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Nr.	Nga	Deri	Zona e ndikuar
1	06.1.2016	09.1.2016	Tërë Kosova
2	07.3.2016	08.3.2016	Fusha e Kosovës
3	13.3.2016	15.4.2016	Tërë Kosova
4	02.4.2016	05.4.2016	Tërë Kosova
5	21.5.2016	22.5.2016	Tërë Kosova
7	07.11.2016	09.11.2016	Tërë Kosova

Një situatë edhe më ekstreme ka ndodhur në janar të vitit 2021, ku u regjistruan rreth 200 mm në 24 orë reshje - një rekord shtetëror. Kjo situatë ndikoi në mbushjen e tre rezervuarëve pas një periudhe thatësire gjatë 3-4 viteve të mëparshme (2017 - 2020). Reshje të tilla ekstreme me 30 deri në 50 mm në 3 deri në 6 orë mund të çojnë në përmbytje të fuqishme, shpesh të shoqëruara me rrëshqitje dheu. Nëse reshjet e tilla ndodhin në një kohë kur rezervuarët e ujit janë tashmë të mbushur me kapacitetin e tyre maksimal të ruajtjes, lindin probleme të tjera; gjegjësisht duke theksuar kapacitetet e derdhjeve dhe strukturat e digave.

Zonat më të shpeshta të ndikuara nga vërshimet në Pellgun e Lumit Morava e Binçës janë në rrjedhën e mesme dhe të poshtme të Lumit Morava e Binçës, në rrafshin e Vitisë dhe Dardanës.

2.3.3 Thatësirat

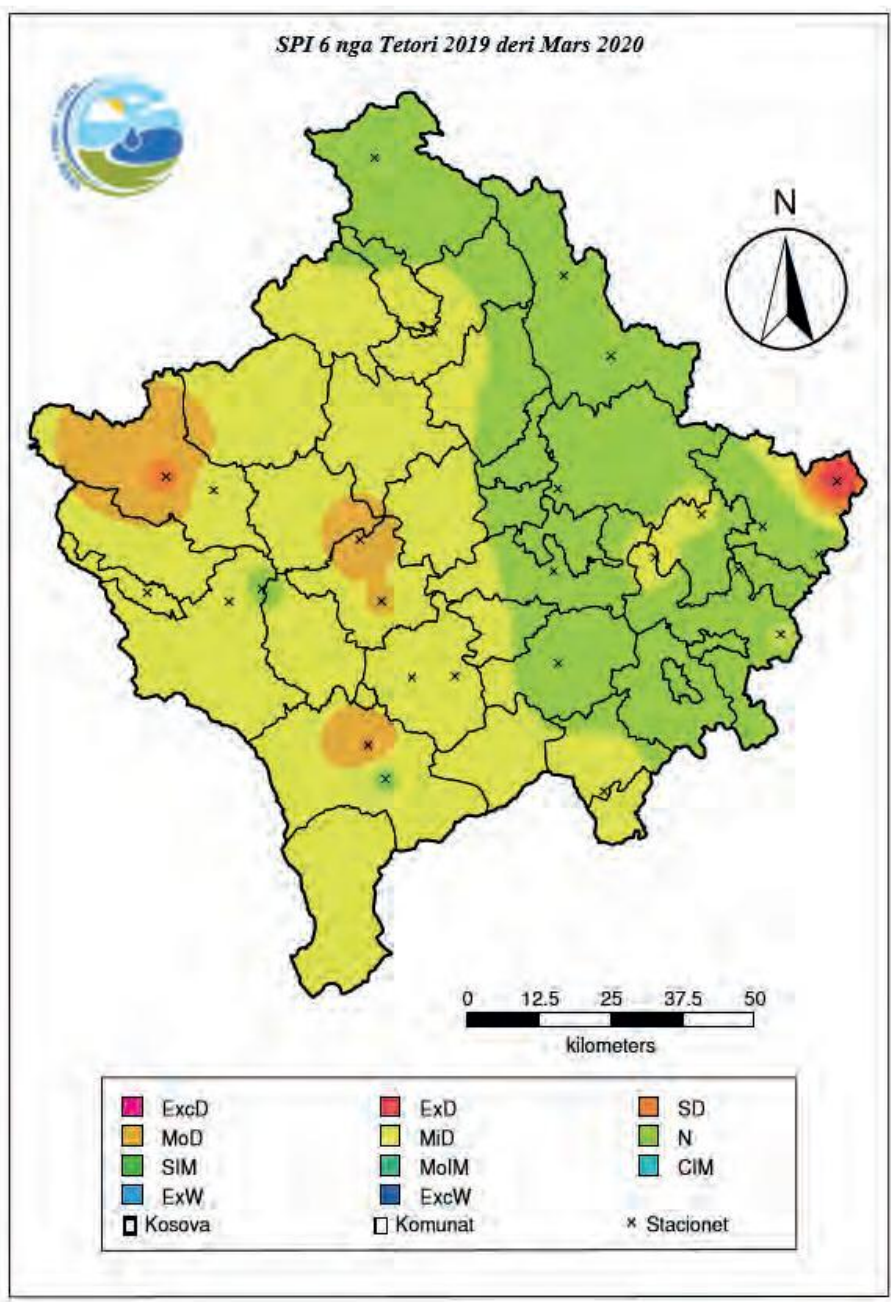
Sasia e reshjeve brenda një viti kalendarik dhe shpërndarja e tyre e pabarabartë në kohë dhe hapësirë favorizon një situatë ku thatësirat janë më të pranishme në disa zona të Kosovës, p.sh., pjesë të fushës së Kosovës (ku bën pjesë Pellgu i Lumit Ibër) dhe lugina e Kriva Rekës (Pellgu i Lumit Morava e Binçës). Raporti i Gjendjes së Ujit në Kosovë i vitit 2020 thekson se Kosova është një vend i prirur ndaj thatësirave.

Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës (IHMK), bazuar në kushtet e monitorimit të thatësirës/lagështisë në Republikën e Kosovës për periudhën hidrologjike gjashtëmujore tetor 2019-mars 2020, ka bërë një analizë të situatës sipas Indeksit të Standardizuar të Reshjeve (ISR). Siç tregohet në Harta 16, analiza e ISR tregon se për periudhën gjashtëmujore hidrologjike, tetor 2019 - mars 2020, kushtet e lagështisë/ thatësirës në Kosovë janë afër

normales në shumicën e pjesëve të Kosovës. Sektori i IHMK/Hidrologjisë vazhdimisht e matë ISR në një sërë lokacionesh në Kosovë nga ku monitorohen reshjet.

Indeksi i Standardizuar i Reshjeve (ISR) është një indeks i përdorur shpesh për të karakterizuar thatësinë meteorologjike në periudha të ndryshme kohore. Në periudha të shkurtra kohore, ISR lidhet ngushtë me lagështinë e tokës, ndërsa në periudha më të gjata kohore, ISR mund të ndikohet nga depozitimi i ujërave nëntokësore dhe rezervuarëve. ISR është përcaktuar për të ofruar informacione rreth thatësirave për publikun, kompanitë e ujit dhe politikëbërësit për një zhvillim të qëndrueshëm ekonomik të Kosovës dhe menaxhim më të mirë të resurseve ujore.

Harta 16: Indeksi i Standardizuar i Reshjeve (ISR) për periudhën gjashtëmuajore hidrologjike, tetor 2019 - mars 2020 (Burimi: Raporti i gjendjes së ujit në Kosovë, 2020). E gjelbra tregon mungesë thatësire, e verdha thatësi të vogël dhe e kuqja thatësi të madhe.



2.4 Përdorimi i ujit dhe infrastruktura e ujit

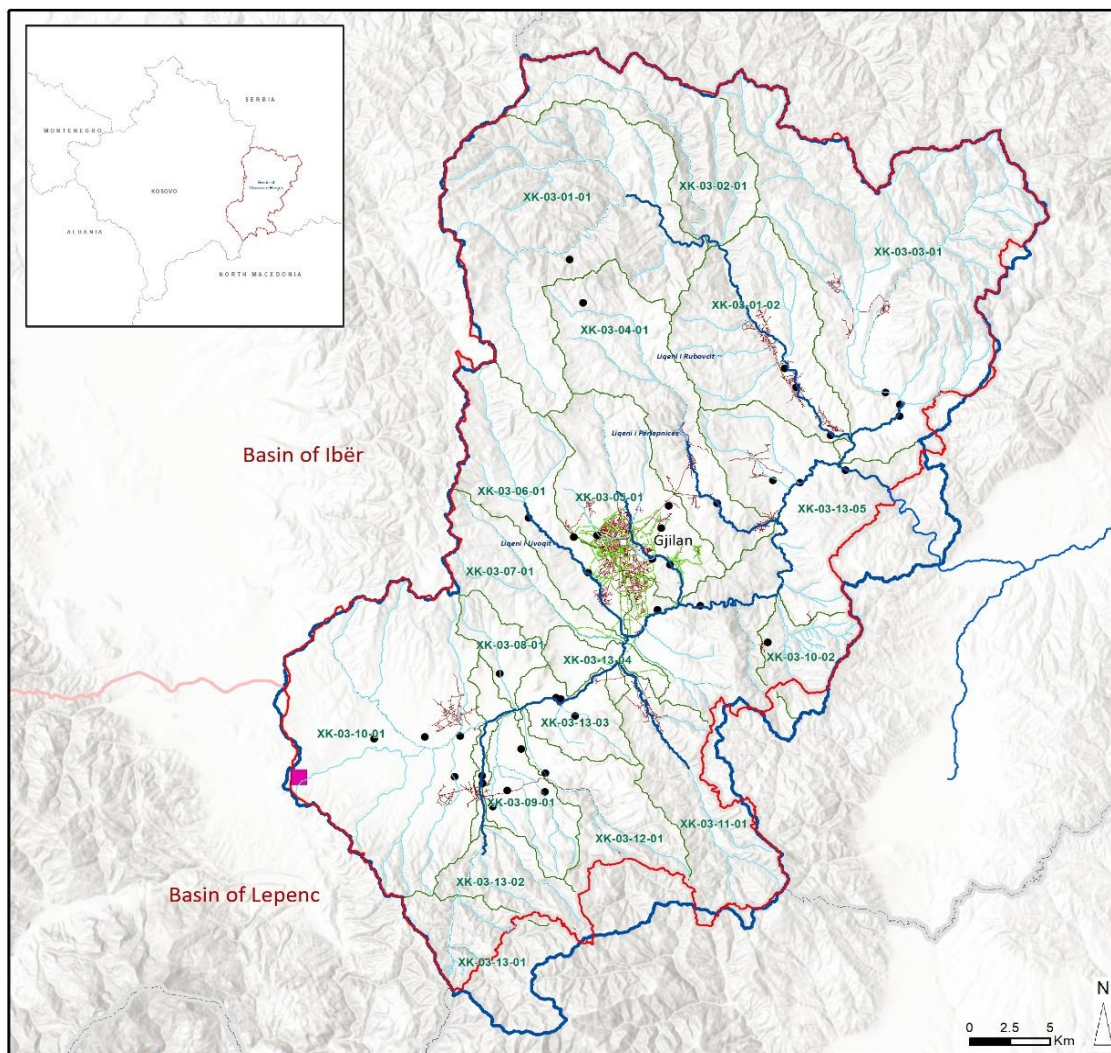
2.4.1 Prapavija

Resurset ujore në Moravën e Binçes përdoren për pije, ujitje, industri dhe rekreacion. Pellgu i Moravës së Binçës mbështetet kryesisht në ujërat nëntokësore për të siguruar ujë. Vetëm nevojat e qytetit të Giljanit sigurohen nga rezervuari/liqeni i Përlepticës.

Sipas raportit të ARRSHU të vitit 2022, liqenet (akumulimet) përbëjnë 53% të totalit të ujit të nxjerrë, ndërsa burimet, lumenjtë dhe pusët sigurojnë përkatësisht 5%, 10% dhe 32% të ujit të nxjerrë.

Në Harta 17 më poshtë, është vizualizuar infrastruktura përkatëse ujore.

Harta 17: Infrastruktura kryesore ujore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.



Legend/Shpjegues

Settlement / Qënder e banuar

- city / qytet

Hydrography / Rrjet ujor

- large river / lumë i madh
- small river / lumë i vogël
- stream / përdua
- channel / kanal
- Lake / Liqen

- ▭ Administrative boundary of basin - Kufi administrativ i pellgut

- ▭ Hydrological boundary of basin - Kufi hidrologjik i pellgut

- National Border - Kufi kombëtar

- ▭ Surface water body unit / Nën - njësi të nën - pellgjeve

- Wastewater discharge point / Pikë e shkarkimit të ujërave të zeza
- Sewage treatment plant - Impiant i trajtimit të ujërave të zeza

- Sewerage network - Rrjeti i kanalizimeve

- Water supply network - Rrjeti i ujesjellesit

- ▭ Surface water body unit / Nën - njësi të nën - pellgjeve

**Basin of Morava e Binçës
Pellgu Morava e Binçës**

**Water Infrastructure Map
Harta e Infrastruktues Ujore**



**Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria – Vlada – Government**

*Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës
Ministarstvo Sredine, Prostornog Planiranja i Infrastruktore
Ministry of Environment, Spatial Planning and Infrastructure*

2.4.2 Përdorimi industrial i ujit nga ujërat sipërfaqësore

Për sa i përket industrisë, shumica e përdoruesve industrialë të ujit të identifikuar në pellg janë kompanitë e mbushjes së ujit (ambalazhimit) dhe guroret. Përdorimi i ujit industrial si dhe përdorimi i ujit nga amvisëritë për të gjithë pellgun është paraqitur më poshtë.

Tabela 12: Përdorimi i ujit për amvisëritë dhe industrinë.

Furnizimi me ujë nga KRU (milione m ³ /vit)				
Pellgu lumor	Përdorimi neto i ujit – amvisëritë	Përdorimi neto i ujit – industria	Uji i pafaturuar – amvisëritë dhe industria	Totali i përdorimit të ujit nga KRU
Morava e Binçës	3.211	522	9.847	13.580

2.4.3 Përdorimi bujqësor i ujit nga ujërat sipërfaqësore

Tabela 13 tregon sasinë e ujit të përdorur në bujqësi, duke përfshirë ujitjen, përdorimin në blegtori etj. Tabela është përfaqësuese për tërë Pellgun.

Tabela 13: Përdorimi bujqësor i ujit në Pellgun e Lumit Morava e Binçës në vitin 2019.

Pellgu lumor	Përdorimi bujqësor i ujit (Milion m ³ /vit)				
	Konsumi i ujit për ujitje	Uji i pafaturuar	Konsumi i ujit të gjelbër	Konsumi i ujit për blegtorinë	Përdorimi total i ujit nga KRU
Morava e Binçës	10.062	20.124	21.407	926	52.520

2.4.4 Furnizimi me ujë të pijshëm nga ujërat sipërfaqësore

Shërbimet e furnizimit me ujë të pijshëm në Pellgun e Lumit Morava e Binçës ofrohen nga KRU “Hidromorava” e cila mbulon komunat e Gjilanit, Vitisë, Kamenicës, Parteshit, Novobërdës dhe Ranillugut. Gjatë vitit 2021, KRU “Hidromorava” ka prodhuar 7.801.252,00 m³ ujë për konsumatorët e saj. Kjo vlerë është 16% më e lartë krahasuar me ujin e prodhuar në vitin 2020, kryesisht për shkak të zgjerimit të rrjetit të ujësjellësit.

KRU “Hidromorava” mbulon rreth 60% të popullsisë me shërbime të furnizimit me ujë të pijshëm në rrethin e saj (Gjilan). Për sa i përket çasjes në sistemet e furnizimit publik në nivelin e pellgut lumor, rreth 48% e popullsisë së Moravës së Binçës mbulohet nga kompania e saj rajonale e ujësjellësit.

Qyteti i Gjilanit furnizohet me ujë nga dy burime, burimi i ujit karstik Banja dhe nga rezervuari akumulues Përlepnica. Pranë rezervuarit/liqenit të Përlepnicës gjendet burimi Guri i Hoxhës, i cili së bashku me sasinë e ujit nga rezervuari i Perlepnicës, trajtohen në fabrikën për trajtimin e ujit të pijshëm dhe përmes gypit sjellin ujin në qytetin e Gjilanit.

Ujësjellësi në qytetin e Vitisë furnizohet nga ujëmbledhësit sipërfaqësor të Lumit Letnica, me rrjedhje të drejtpërdrejtë nga lumi.

Tabela 14: Furnizimi me ujë të pijshëm nga ujërat sipërfaqësore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Emri	Komuna	Prodhim vjetor i ujit (milione m ³) në 2021 (burimi: ARRSHU)	Prodhim ditor për banor l/banor
KRU “Hidromorava”	Gjilan	7,8	185 l/banor/ditë
	Viti		
	Partesh		
	Novoberdeë		
	Ranillug		

2.4.5 Furnizimi me ujë të pijshëm nga ujërat nëntokësore

Sipas të dhënave të përdorimit të ujërave nëntokësore, ekzistojnë dy tipe të ndryshme akuiferësh që përdoren për furnizimin me ujë të pijshëm. Aluvionet sasiore dhe akuiferët e karsteve shfrytëzohen pothuajse në mënyrë të barabartë.

Burimi i ujit karstik i Banjës dhe burimi i Gurit të Hoxhës (kapaciteti 50 - 60 l/s) kontribuojnë në furnizimin me ujë të pijshëm të Gjilanit.

Qyteti i Dardanës (Kamenica) furnizohet drejtpërdrejt nga aluvionet e Lumit Dardana. Nëpërmjet sistemit të drenazhimit që ndodhet nën shtratin e lumit, lumi furnizon pusët nga ku uji nxirret me pompa dhe dërgohet në impiantin e trajtimit të ujit të pijshëm dhe përmes gravitetit dërgohet në qytetin e Dardanës (Kamenicë).

Një pjesë e fshatrave që nuk përfshihen në rrjetin publik për ofrimin e shërbimeve të ujit të pijshëm, furnizohen me ujë nga pusët e hapura dhe të shpuara, si dhe një pjesë e vogël e tyre nga burimet natyrore të ujit.

2.4.6 Hidroenergjinë

Hidrocentralet (HEC) ndikojnë në masë të madhe në hidromorfologjinë dhe ekologjinë e lumenjve, duke përfshirë konektivitetin për migrimin e peshqve dhe transportin e sedimenteve. Është e kuptueshme që regjimi i rrjedhës së poshtme është tërësisht i ndërprerë (pa rrjedhje-M) nga operacionet e hidrocentraleve, qoftë në aspektin e sasisë së ujit të nxjerrur në raport me rrjedhën mesatare në pikën e nxjerrjes qoftë në aspektin e kohëzgjatjes së nxjerrjes së ujit nga rrjedha lumore. Kjo ndërprerje e regjimit të rrjedhës është efekt shtesë ndaj ndikimeve kryesore morfologjike (fizike) në lumë. Kjo është kryesisht për shkak se operatorët kanë objektiva ligjërisht të detyrueshme të pajtueshmërisë së prodhimit të energjisë ndaj Ministrisë së Ekonomisë dhe periudha e lejes për koncesion (fikse) zakonisht zgjat 20-30 vjet. Regjimet e rrjedhës mjedisore në rrjedhën e poshtme të instalimeve të HEC rrallë janë përcaktuar ose monitoruar.

Sa i përket hidrocentraleve, në Pellgun e Lumit Morava e Binçës, në komunën e Vitisë gjendet HC Binça – Eko Energji, me një kapacitet të instaluar prej 1 MW. Ky hidrocentral prodhon energji elektrike duke shfrytëzuar ujin e Lumit Morava e Binçës. Hidrocentralet e pranishme në pellgun e Moravës së Binçës janë renditur në **Kapitullin 3**.

2.4.7 Impiantet e trajtimit të ujërave të zeza (ITUZ)

Në Kosovë, KRU shërbejnë gjithashtu si ofrues të shërbimeve të menaxhimit të ujërave të zeza, duke përfshirë funksionimin dhe mirëmbajtjen e sistemeve të kanalizimit dhe trajtimit të ujërave të zeza. Mesatarisht, në shkallë vendi, KRU ofrojnë shërbime të grumbullimit të ujërave të zeza për 63% të popullsisë. KRU "Hidromorava" mbulon 49% të popullsisë në rajon me shërbime të grumbullimit të ujërave të zeza (kanalizimeve).

Sa i përket shërbimeve të menaxhimit të ujërave të zeza në nivel pellgu lumor, vetëm 40% e popullsisë së Moravës së Binçës është e mbuluar. Kjo përqindje është më e ulëta nga të katër pellgjet e lumenjve në Kosovë.

Edhe pse ka iniciativa dhe interesim për projekte të mundshme në të ardhmen në lidhje me impiantet e trajtimit të ujërave të zeza, aktualisht nuk ka asnjë ITUZ funksional në pellg.

Kapitulli 3

Qëllimet, Shtytësit dhe Presionet e Pellgut Lumor

3.1 Qëllimet e përgjithshme dhe Çështjet e Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit në Pellgun e Lumit Morava e Binçës

3.1.1 Qëllimet e përgjithshme për pellgun e Lumit Morava e Binçës

Përcaktimi i qëllimeve dhe objektivave për arritjet afatmesme dhe/ose afatgjata në një pellg lumor është një hap vendimtar në kuadër të procesit të planifikimit të menaxhimit të pellgut lumor (MPL). Qëllimet e dakorduara i orientojnë vazhdimisht të gjitha autoritetet përgjegjëse të përfshira të ujit dhe palët përkatëse të interesit drejt qëllimeve qartë të përcaktuara. Qëllimet e përgjithshme të pellgut lumor janë qëllimet e konsoliduara, të cilat janë rënë dakord të arrihen në pellgun lumor, në përputhje me afatin kohor të Ciklit të Menaxhimit të Pellgut Lumor. Qëllimet e përgjithshme të pellgjeve lumore janë baza e të gjitha vlerësimeve në këtë Plan të Menaxhimit të Pellgut Lumor. Njësoj janë edhe veprimet në Programin e Masave (PM) që synojnë arritjen e qëllimeve.

Qëllimet e përgjithshme për Pellgun Lumor

Të sigurohet menaxhim i qëndrueshëm i resurseve ujore në Pellgun Lumor duke mundësuar mbrojtjen e mjedisit ujor, zhvillimin e qëndrueshëm socio-ekonomik dhe sigurinë e furnizimit me ujë nëpërmjet masave të duhura. Në mënyrë të detajuar, synohet:

- sigurimi i cilësisë së mirë të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore nëpërmjet reduktimit të ndotjes dhe të gjitha presioneve tjera përkatëse.
- sigurimi i sasisë së mirë/mjaftueshme të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore nëpërmjet përdorimit efikas të ujit dhe të gjitha masave tjera të nevojshme.

3.1.2 Çështjet e Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit, vizioni dhe objektivat menaxhuese për Pellgun e Lumit Morava e Binçës

Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës (MMPHI) dhe Autoriteti Rajonal i Pellgjeve Lumore (ARPL) u pajtuan për 6 Çështje specifike të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit (ÇRMU) që janë të një rëndësie të konsiderueshme për Pellgun e Lumit Morava e Binçës:

1. **ÇRMU 1:** Ndotja nga Vendbanimet Urbane dhe Industrinë (burimet e palëvizshme);
2. **ÇRMU 2:** Ndotja nga burime të lëvizshme nga bujqësia dhe burime tjera (ndotja nga burime difuzive);
3. **ÇRMU 3:** Presionet në Sasinë e Ujërave Sipërfaqësore;
4. **ÇRMU 4:** Presionet në Hidro-Morfologjinë e Ujërave Sipërfaqësore;
5. **ÇRMU 5:** Presione tjera në Ujërat Sipërfaqësore (peshkimi);
6. **ÇRMU 6:** Presionet në Sasinë dhe Cilësinë e Ujërave Nëntokësore.

6 ÇRMU rezultojnë kryesisht nga veprimet njerëzore dhe veprimet e ndërlidhura me ujin. Ato pasqyrojnë sfidat kryesore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës, të cilat mund të ndikojnë në cilësinë dhe/ose sasinë e ujit, duke e bërë të nevojshëm kështu një menaxhim efektiv. Për të përcaktuar qëllimet dhe hapat menaxherialë për secilën ÇRMU, si dhe për të mundësuar një

vlerësim specifik në Planin e Menaxhimit të Pellgut të Lumit Morava e Binçës, vizionet dhe objektivat e menaxhimit janë dakorduar për secilën ÇRMU. Parimet themelore të tyre mund të përshkruhen si më poshtë:

- Vizionet e ÇRMU pasqyrojnë vlera të përbashkëta në lidhje me ÇRMU të identifikuar së bashku, të cilat ndahen pastaj nga MMPHI/ARPL dhe Platforma e Pellgut të Lumit Morava e Binçës me të gjithë akterët e përfshirë. Vizionet për 6 ÇRMU përshkruajnë objektivat kryesore për Pellgun e Lumit Morava e Binçës me një perspektivë afatgjatë (20+ vjet).
- Objektivat e menaxhimit të ÇRMU bazohen në vizionet dhe përshkruajnë hapat konkretë të zbatimit drejt qëllimeve të përgjithshme të dakorduara të Pellgut të Lumit Morava e Binçës. Objektivat e menaxhimit e mbështesin rrugën drejt qëllimeve të përbashkëta dhe të përgjithshme në Pellgun e Lumit Morava e Binçës. Ato mundësojnë mbledhjen specifike të të dhënave dhe Analizën e Presionit/Ndikimit. Objektivat e menaxhimit e ndjekin afatin kohor të Ciklit të Menaxhimit të Pellgut Lumor në lidhje me arritjet dhe janë të natyrës cilësore dhe/ose sasiore, si dhe të matshme. Ato synohet të arrihen përmes masave për të reduktuar ose eliminuar presionet.

Paragrafët e mëposhtëm përmbajnë një përshkrim të problemit për secilën ÇRMU, duke përshkruar gjithashtu shtytësit dhe presionet që rezultojnë negativisht në ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore në Pellgun e Lumit Binçës. Bazuar në këtë, **vizioni** dhe **objektivat e menaxhimit** përshkruhen për çdo ÇRMU.

Është zhvilluar një *Regjistër i Shtytësve dhe Presioneve* për të gjithë pellgun që përmban të gjitha të dhënat e disponueshme për të kuantifikuar presionet sa më shumë që të jetë e mundur. Në Regjistër përmenden referencat për burimet origjinale të të dhënave dhe ato gjithashtu përfshihen në **Kapitullin 11**. Në tabelat në paragrafin e mëposhtëm është identifikuar mungesa e të dhënave ose prania e kufizuar e tyre. Në raundin tjetër të përmirësimit të Planit të Menaxhimit të Pellgut Lumor, theksi do të jetë në plotësimin e Regjistrit të Shtytësve dhe Presioneve.

3.2 ÇRMU 1: Ndotja nga Vendbanimet Urbane dhe Industrinë (burimet e palëvizshme)

3.2.1 Përshkrimi i problemit

Ndotja nga burimet e palëvizshme shkaktohet kryesisht nga shkarkimi i ujërave të zeza pjesërisht të trajtuara ose të patrajtuara nga vendbanimet urbane, industria dhe bujqësia. Shumica e vendbanimeve urbane në Pellgun e Lumit Morava e Binçës nuk kanë trajtim të mjaftueshëm të ujërave të zeza dhe për këtë arsye janë kontribuesit kryesorë të ndotjes organike dhe nutritive. Shkarkimet direkte dhe indirekte të ujërave të zeza industriale janë gjithashtu të rëndësishme. Në kuadër të legjislacionit të BE, impiantet e mëdha industriale rregullohen sipas Direktivës së Emetimeve Industriale (2010/75/BE). Kjo Direktivë kërkon që këto impiante të përdorin teknologjinë më të mirë të disponueshme gjatë funksionimit të tyre, duke përfshirë konsumin e ujit, si dhe prodhimin dhe trajtimin e ujërave të zeza. Megjithatë, shumë shpesh ujërat e zeza industriale trajtohen në mënyrë të pamjaftueshme ose nuk trajtohen fare përpara se të shkarkohen në ujërat sipërfaqësore (emetim direkt) ose në sistemet e kanalizimeve publike (emetim indirekt). Shkarkimet e pakontrolluara industriale në rrjetet komunale përbëjnë një sfidë shtesë për Impiantet e Trajtimin të Ujërave të Zeza (ITUZ). Ndotja nga burimet e palëvizshme të kategorive si: aktivitetet industriale, deponitë e mbeturinave, aktivitetet e minierave dhe guroreve, si dhe akuakultura janë presione të mëdha si në ujërat sipërfaqësore ashtu edhe ato nëntokësore.

Ndotja organike mund të shkaktojë ndryshime të rëndësishme në ekuilibrin e oksigjenit të ujërave sipërfaqësore. Prandaj, mund të ndikojë në përbërjen e specieve/popullatave ujore dhe rrjedhimisht në statusin e ujit. Emetimet organike dhe ndikimi i tyre mund të maten dhe shprehen me parametra si SHKO (shpenzimi kimik i oksigjenit), SHBO (shpenzimi biologjik i oksigjenit) dhe KTO (karboni total organik). Ndotja nga lëndët ushqyese nga burimet e palëvizshme, veçanërisht azoti dhe/ose fosfori, mund të kontribuojë në eutrofikimin e ujërave. Eutrofikimi është rritja e tepërt e algave, dhe kjo dukuri mund të ndikojë ndjeshëm në cilësinë e ujit. Substancat e rrezikshme nga aktivitetet industriale dhe ekonomike paraqesin rreziqe shtesë si eutrofikimi dhe lulëzimi i algave, shoku biologjik ose akumulimi i metaleve të rënda në sediment.

Si përmbledhje, mungesa e trajtimit adekuat të ujërave të zeza nga amvisëritë dhe industria rrezikon shëndetin e popullatës dhe e vë në pikëpyetje përshtatshmërinë e ujërave për pije, larje, peshkim dhe aktivitete tjera njerëzore. Burimet e palëvizshme të ndotjes nga aktivitetet industriale, deponitë e mbeturinave, aktivitetet minerare dhe guroret, si dhe fermat e peshkut shkaktojnë kërcënime direkte dhe indirekte si për ujërat sipërfaqësore ashtu edhe ato nëntokësore. Shkarkimet e ndotura e dëmtojnë cilësinë e ekosistemeve ujore.

3.2.2 Shtytës të rëndësishëm dhe presione të lidhura me ndotjen nga burimet e palëvizshme

Tabela 15: Shtytës të rëndësishëm dhe presione të lidhura me ndotjen nga burime të palëvizshme.

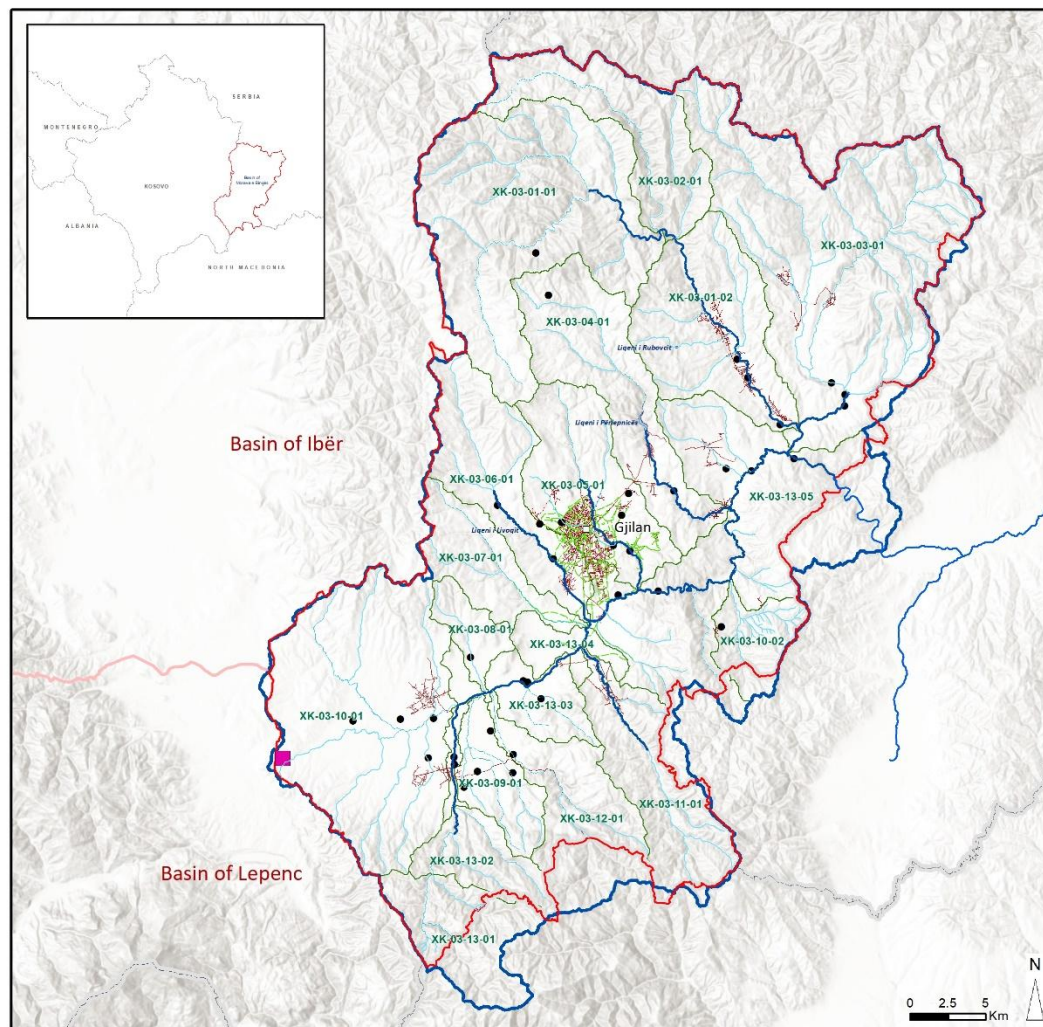
Presionet	Shtytësit kryesorë	Përshkrimi
Presionet e palëvizshme cilësore		
1.1 Burimi i palëvizshëm – Ujërat e Zeza Urbane	Zhvillimi urban	Përfshin shkarkimet nga zonat tregtare jo-prodhuese të cilat mund të përzihen kryesisht me ujërat e zeza urbane. Përfshin shkarkimet e ujërave të zeza urbane të papërpunuara ose të trajtuara pjesërisht të cilat identifikohen si burime të palëvizshme.
1.2 Burimi i palëvizshëm - Përmblytjet e stuhisë	Zhvillimi urban	Përmblytje nga kanalizime të ndara ose të kombinuara, të identifikuar si burime të palëvizshme (për ato difuzive shih 'Difuzive - Rrjedhje urbane' më poshtë).
1.3 Burimi i palëvizshëm - Impiante DEI (në pajtim me Direktivën e Emisioneve Industriale)	Industria	Burime të palëvizshme industriale nga impiantet e përfshira në RELTN (Regjistri Evropian i Lirimit dhe Transferit të Ndotësve)
1.4 Burimi i palëvizshëm - Impiante jo DEI	Industria	Çdo burim i palëvizshëm industrial që nuk përfshihet në RELTN
1.5 Burimi i palëvizshëm - Lokacione të Kontaminuara/Lokacione industriale të braktisura	Industria	Ndotja që rezulton nga një zonë industriale e braktisur, ose një zonë e kontaminuar për shkak të aktiviteteve industriale të së kaluarës, hedhjes së paligjshme të mbetjeve industriale ose një aksidenti ndotjeje dhe që identifikohet si burim i palëvizshëm (për ato difuzive, shih më poshtë 'Difuzive – Lokacione të kontaminuara/Lokacione industriale të braktisura'). Kjo kategori nuk mbulon aktivitetet industriale ekzistuese.
1.6 Burimi i palëvizshëm - Vendet e deponimit të mbeturinave	Zhvillimi urban	Burimet e palëvizshme për shkak të lokacioneve të deponimit të mbetjeve urbane ose industriale.
1.7 Burimi i palëvizshëm - Ujërat e minierës	Industria	Burimet e palëvizshme për shkak të grumbullimit dhe pompimit të ujit në një gropë të hapur ose minierë nëntokësore. Nuk përfshin ujërat e zeza nga proceset industriale.
1.8 Burimi i palëvizshëm – Akuakultura	Akuakultura	Shihni gjithashtu ÇRMU 5.

Ndotja nga burime të palëvizshme që vjen nga vendbanimet dhe industrinë në fund të fundit nxitet nga rritja e përgjithshme e popullsisë së bashku me proceset e urbanizimit dhe industrializimit. Për më tepër, kjo ndihmohet edhe nga shpërndarja e popullsisë rurale, për arsye se trajtimi konvencional i ujërave të zeza është i shtrenjtë, si në aspektin e investimeve ashtu edhe në aspektin e mirëmbajtjes. Së fundi, zhvillimi ekonomik në kombinim me ndikimin e ndryshimeve klimatike do të shkaktojë një rritje të furnizimit me ujë dhe rrjedhimisht edhe të prodhimit të ujërave të zeza.

Tabelat në vijim përmbledhin shtytësit kryesorë të rëndësishëm dhe presionet e lidhura me ndotjen nga burimet e palëvizshme në Pellgun e Lumit Morava e Binçës (më shumë detaje dhe informacion bazë mund të gjenden në **Shtojcën 3**).

Në raportin Kadastrri i Ndotjes së Ujërave (AMMK, 2012), është identifikuar një numër i përgjithshëm prej 126 lokacionesh ku ujërat e zeza derdhen në sistemin ujor në Pellgun e Lumit Morava e Binçës (presionet 1.1, 1.2, 1.3 dhe 1.4, në Tabela 15). Koordinatat e secilës pikë shkarkimi janë nxjerrë nga një hartë prej raportit të AMMK (shih gjithashtu Harta 18). Një presion i rëndësishëm lidhet me shkarkimin e ujërave të ndotura urbane dhe industriale, të renditura në Tabela 17 që bazohet në lejet ekzistuese (qoftë leje ujore ose mjedisore). Disa lokacione të shkarkimit kanë ITUZ të vogla të cilat trajtojnë sasi të vogla uji në krahasim me shkarkimin e përgjithshëm të ujërave të zeza.

Harta 18: Pikat e shkarkimit të ujërave të zeza në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.



Legend/Shpjegues

Settlement / Qënder e banuar

- city / qytet

Hydrography / Rrjet ujqor

- large river / lumë i madh
- small river / lumë i vogël
- stream / përrua
- channel / kanal
- Lake / Liqen

- Administrative boundary of basin - Kufi administrativ i pellgut

- Hydrological boundary of basin - Kufi hidrologjik i pellgut

- National Border - Kufi kombëtar

- Surface water body unit / Nën - njësi të nën - pellgjeve

- Wastewater discharge point / Pikë e shkarkimit të ujërave të zeza
- Sewage treatment plant - Impiant i trajtimit të ujërave të zeza

- Sewerage network - Rrjeti i kanalizimeve

- Water supply network - Rrjeti i ujesjellesit

- Surface water body unit / Nën - njësi të nën - pellgjeve

**Basin of Morava e Binçës
Pellgu Morava e Binçës**

**Water Infrastructure Map
Harta e Infrastruktues Ujore**



**Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria – Vlada – Government**

*Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastruktues
Ministarstvo Sredine, Prostornog Planiranja i Infrastrukture
Ministry of Environment, Spatial Planning and Infrastructure*

KRU “Hidromorava” mbulon me shërbimin e grumbullimit të ujërave të zeza 49% të popullsisë në zonën e saj. Sa i përket mbulimit të shërbimeve të menaxhimit të ujërave të zeza në nivel pellgu lumor, vetëm 40% e popullsisë së Moravës së Binçës është e mbuluar. Kjo përqindje është më e ulëta nga të katër pellgjet e lumenjve në Kosovë.

Edhe pse ka iniciativa dhe interesime për projekte të mundshme në të ardhmen në lidhje me impiantet e trajtimit të ujërave të zeza, aktualisht nuk ka impiante për trajtimin e ujërave të zeza në pellg.

Një kuantifikim fillestar i ngarkesës nga burimet e palëvizshme është bërë në Studimin e Modelimit të Cilësisë së Ujërave Sipërfaqësore në kuadër të Studimit të Bilancit të Ujit. Ngarkesa totale nga amvisëritë dhe industritë është vlerësuar për çdo trup ujur sipërfaqësor.

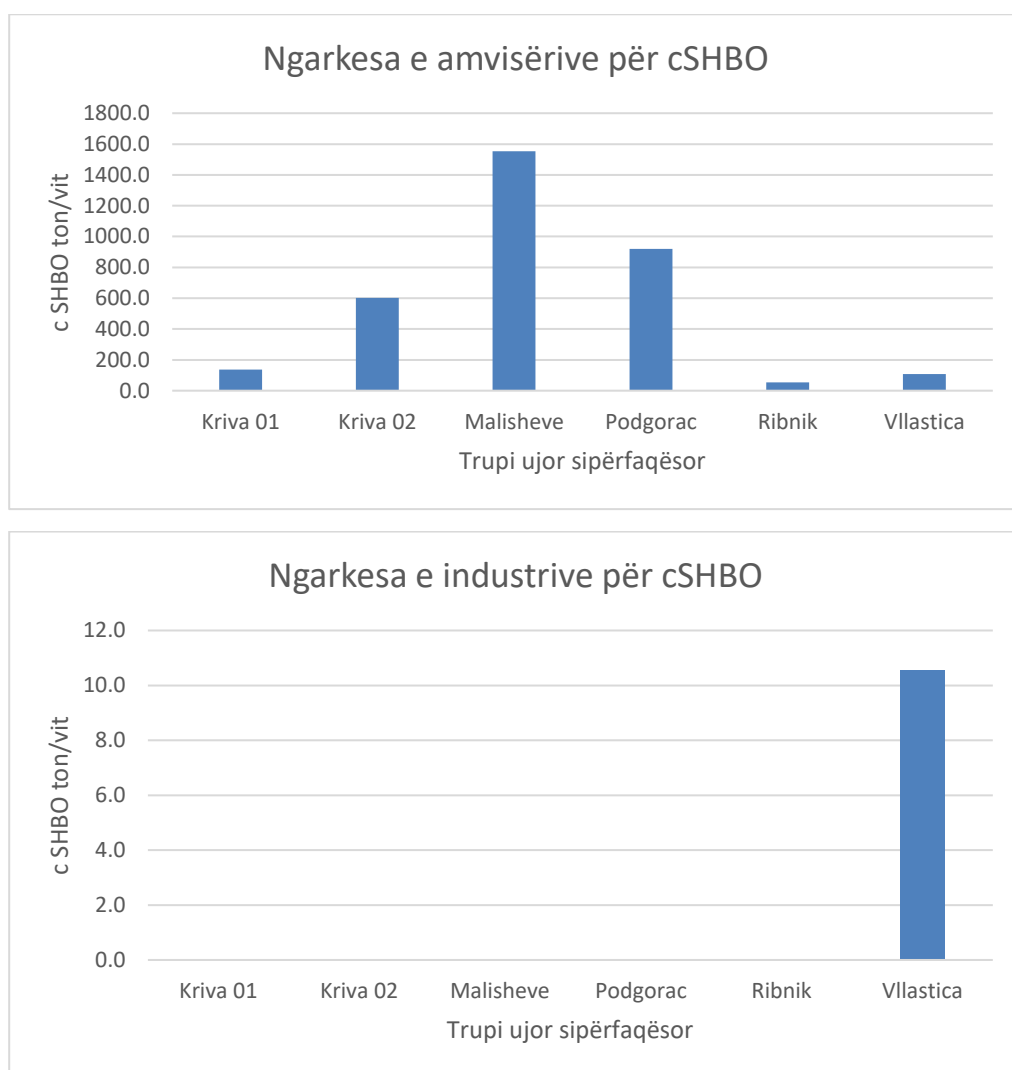


Figura 1: Ngarkesa e vlerësuar për cSHBO nga amvisëritë dhe industritë.

Tabela 16: Kuantifikimi i burimeve të palëvizshme për Pellgun Morava e Binçës.

	Ngarkesa totale në ton/vit	
	Amvisëritë	Industria
cSHBO	13,200	140
Total N	2,901	53
Total P	371	7

Tabela 17: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: shkarkimi i ujërave të zeza urbane dhe industriale në Pellgun Morava e Binçës.

Nr.	Agjencia/Operatori	Komuna/Rajoni	Lloji i lejes	Lumi në kuadër të Pellgut të Moravës së Binçës	Burimi	Komente
1	N.SH.T "Vellezerit Ibishi"	Gjilan	Leje Ujore/ZSP-483/2013	Perlepnica	MMPHI	Shkarkimi i ujërave të zeza/Banjë shëndetësore
2	"Malesia" Sh.p.k	Gjilan	Leje Ujore/6523-2/17	Malisheva	MMPHI/ARPL	Shkarkimi i ujërave të zeza / Fabrika e përpunimit të mishit
3	Gazi-com Sh.p.k	Gjilan	Leje Ujore/5434-2/20	Livoqi	MMPHI/ARPL	Shkarkimi i ujërave të zeza / Fabrika e përpunimit të mishit
4	Shaqa company Sh.p.k	Ferizaj	Leje Ujore 7539/19	Sojeva	ARPL	Shkarkimi i ujërave të zeza industrial
5	Luli Company Sh.p.k	Gjilan	Leje Ujore 4766/17	Stanishorka	ARPL	Fabrika e shkarkimit të ujërave të zeza/përpunimit të mishit
6	Dafi Company Sh.p.k	Ferizaj	Leje Ujore 2169/19	Sojeva	ARPL	Shkarkimi i ujërave të zeza industrial
7	Konsoni - m Sh.p.k	Gjilan	Leje Ujore 6068/17	Livoqi	ARPL	Shkarkimi i ujërave të zeza / Fabrika e përpunimit të mishit dhe pulave
8	QMFR Nëna Naile Sh.p.k	Klllokot	Leje Ujore 1936/18	Morava e Binçës	ARPL	Shkarkimi i ujërave të zeza/Banjë
9	ITUZ Gjilan	Gjilan	Leje Ujore	Morava/Mirusha	Web	Shkarkimi i ujërave të zeza/Banjë
10	Fabrika e Mishit Calabria "Natyra"	Gjilan	Leje Ujore	Morava e Binçës	Web	Shkarkimi i ujërave të zeza/Banjë

Ndotja nga burime të palëvizshme në Pellgun Morava e Binçës nga aktivitetet industriale (presioni 1.5), deponitë e mbeturinave (presioni 1.6), aktivitetet e minierave dhe guroreve (presioni 1.7) dhe akuakultura (presioni 1.8) paraqitet në tabelat e mëposhtme.

Tabela 18: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: aktivitetet industriale në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Nr.	Lloji i aktivitetit	Komuna/Rajoni	Lloji i lejes	Burimi
1	Prodhimi i tullave të ndërtimit-Industria minerare	Gjilan	Leje e integruar mjedisore (B)	MMPHI
2	Gurore dhe prodhim betoni	Gjilan	Leje e integruar mjedisore (B)	MMPHI
3	Prodhimi betoni	Ferizaj	Leje ujore	ARPL
4	Prodhimi betoni	Ferizaj	Leje ujore	ARPL
5	Kompani Industriale	Gjilan	Nuk ka të dhëna për llojin e lejes mjedisore	ARPL
6	Prodhimi betoni	Ferizaj	Leje ujore	ARPL
7	Fermë pulash	Gjilan	Leje ujore	ARPL
8	Minierë, Pb/Zn	Novo Brdo	Leje ujore	ARPL
9	Miniera e Magnezit	Kamenice	Leje ujore	ARPL
10	Materiale ndertimi	Gjilan	Leje ujore	ARPL
11	Shfrytëzimi i Kaolinit	Kamenice	Leje ujore	ARPL
12	Eksplotim i Andezitit	Kamenice	Leje ujore	ARPL

Nr.	Lloji i aktivitetit	Komuna/Rajoni	Lloji i lejes	Burimi
13	Fabrika e përpunimit të mishit	Gjilan	Leje ujore	ARPL
14	Fabrika e përpunimit të mishit	Kamenice	Leje ujore	ARPL
15	Fabrika e përpunimit të mishit	Gjilan	Leje ujore	ARPL

Tabela 19: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: Deponitë e mbeturinave në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Nr.	Instalacioni/Operatori	Lloji i aktivitetit	Lumi në kuadër të Pellgut të Moravës së Binçës	Komuna/Rajoni	Sasia	Burimi
1	Deponia sanitare Gjilan	Deponi mbeturinash	Morava e Binçës	Gjilan	4.000 tonë për muaj	AMMK 2018

Tabela 20: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: Aktivitetet e minierave dhe guroreve në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

No.	Instalacioni/Operatori	Lloji i aktivitetit	Lumi në kuadër të Pellgut të Moravës së Binçës	Komuna/Rajoni	Source
1	Deponi e minierave dhe mbeturinave	Minierë	Krivareka	Novoberde	ICMM
2	Miniera e magnezit dhe deponi mbeturinash	Minierë	Morava e Binçës	Kamenice	ICMM
3	Guri SH.P.K.	Material ndërtimor i gurëve të fortë	Malisheva	Novobërdë	ICMM
4	"Rida - Xh. Construction" sh.p.k.	Material ndërtimor i gurëve të fortë	Kriva Reka	Novobërdë	ICMM
5	ABI Sh.P.K.	Material ndërtimor i gurëve të fortë	Kriva Reka	Novobërdë	ICMM
6	Agi - Dani SH.P.K.	Material ndërtimor i gurëve të fortë	Kriva Reka	Novobërdë	ICMM
7	"Cufa-Com" SH.P.K	Material ndërtimor i gurëve të fortë	Kriva Reka	Novobërdë	ICMM
8	GURORA Sh.p.k.	Material ndërtimor i gurëve të fortë	Morava e Binçës	Gjilan	ICMM
9	"Blok Group" sh.p.k.	Material ndërtimor i gurëve të fortë	Kriva Reka	Novobërdë	ICMM
10	Belushi SH.P.K.	Material ndërtimor i gurëve të fortë	Kriva Reka	Novobërdë	ICMM
11	"Bentokosi - Ri" Sh.p.k	Material ndërtimor i gurëve të fortë	Morava e Binçës	Kllkot	ICMM
12	ETI SH.P.K.	Material ndërtimor i gurëve të fortë	Kriva Reka	Novobërdë	ICMM
13	Zhavori SH.P.K.	Material ndërtimor i gurëve të fortë	Morava e Binçës	Viti	ICMM
14	BRICKOS SH.P.K.	Material industrial	Morava e Binçës	Kamenicë	ICMM
15	BRICKOS SH.P.K.	Material industrial	Morava e Binçës	Kamenicë, Ranillug	ICMM
16	"EKO - MINING" SH.P.K.	Material industrial	Morava e Binçës	Kamenicë	ICMM
17	Vëllezërit Borovci SH.P.K.	Material industrial	Morava e Binçës	Kamenicë	ICMM
18	Trepça SH.A.	Minierat	Morava e Binçës	Novobërdë	ICMM
19	"Krileva Com" Sh.p.k.	Rërë dhe Zhavorr	Morava e Binçës	Kamenicë	ICMM
20	ADI - Compani SH.P.K.	Rërë dhe Zhavorr	Morava e Binçës	Kamenicë	ICMM
21	"KOMPENZIMI COMPANY" SH.P.K.	Rërë dhe Zhavorr	Morava e Binçës	Kamenicë	ICMM
22	MIRESHI - A SH.P.K.	Rërë dhe Zhavorr	Morava e Binçës	Gjilan	ICMM
23	Company Bejta Commerce	Material ndërtimor i gurëve të fortë	Morava e Binçës	Gjilan	ICMM

Në mënyrë të përmbledhur, presionet që kanë të bëjnë me resurset ujore janë:

- Shtytësit dhe presionet e sipërpërmendura janë shkarkimet e ujërave të zeza komunale, bujqësore dhe industriale pjesërisht të trajtuara ose të patrajtuara si dhe shkarkimet nga burime tjera të palëvizshme.
- Përveç ndotjes nga burime të palëvizshme, ndotja nga burime të lëvizshme kontribuon gjithashtu në mënyrë të rëndësishme në resurset ujore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës. Ndotja nga burime të lëvizshme e ka origjinën nga bujqësia, blegtoria dhe popullsia e shpërndarë rurale, duke përfshirë nutrientët dhe substancat tjera të rrezikshme si p.sh. pesticidet. Kështu, vlerësimi i rrezikut është i lidhur ngushtë me ÇRMU 2 (Ndotja nga burime të lëvizshme prej bujqësisë dhe burimeve tjera). Kjo lidhje siguron një qasje gjithëpërfshirëse dhe kuptimin e kontributeve të ndotjes, qoftë nga burimet e palëvizshme apo ato të lëvizshme.
- Përqendrimet e vëzhguara të ndotësve janë rezultat i ngarkesave me ndotës si dhe modelimit dhe matjes së rrjedhave të ujit. Prandaj, është i nevojshëm adresimi i këtij aspekti dhe lidhja e tij me ÇRMU 3 (Presionet në sasinë e ujit sipërfaqësor).
- Gjithashtu, duhet të merret parasysh kontributi i ndotjes urbane dhe industriale në përkeqësimin e gjendjes së ujërave nëntokësore (ÇRMU 6, Presionet mbi sasinë dhe cilësinë e ujërave nëntokësore).

3.2.3 Vizioni dhe objektivat e menaxhimit për ÇRMU 1

Vizioni

Vizioni për ndotjen nga burimet urbane dhe industriale është: (i) një shkarkim afër zeros i ujërave të zeza të patrajtuara (urbane dhe industriale) në ujërat sipërfaqësore të pellgut, me përdorim të teknologjive me kosto efektive dhe ripërdorim të ujërave të zeza të trajtuara; (ii) parandalimi i ndotjes në pellg nga burime tjera të lokalizuara të palëvizshme; dhe (iii) menaxhimi i qëndrueshëm i mbetjeve të ngurta brenda pellgut (grumbullimi, trajtimi, përpunimi dhe ripërdorimi).

Objektivat e menaxhimit

- Zhvillimi dhe zbatimi i politikave përkatëse shtetërore, duke përfshirë implementimin dhe monitorimin e ndikimit;
- Identifikimi dhe përditësimi i pikave të nxehta (hotspoteve) (Raporti i AMMK, 2011) të ndotjes nga vendbanimet, industria dhe deponitë e mbetjeve në pellg për të kuptuar nevojën për veprime, masa dhe investime të qëllimshme;
- Sigurimi i lidhjes së plotë të amvisërive me sistemet e kanalizimeve që çojnë në Impiantet e Trajtimit të Ujërave të Zeza (ITUZ). Inspektimi i rregullt dhe nëse është i nevojshëm rinovimi i sistemeve ekzistuese të kanalizimeve për të minimizuar rrjedhjet dhe shkarkimin e ndotësve në ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore;
- Implementimi ose përmirësimi i impianteve adekuate të trajtimit të ujërave të zeza në qytete dhe qyteza dhe zgjidhje të decentralizuara me kosto efektive për vendbanimet rurale, duke siguruar kështu largimin e lëndëve nutritive dhe kimike nga ujërat e zeza komunale;
- Ofrimi i mbështetjes për industrinë në zbatimin e masave për reduktimin e konsumit të ujit;

- Implementimi i trajtimit adekuat të ujërave të ndotura industriale përmes ITUZ specifike ose të zakonshme;
- Implementimi i teknologjive për ripërdorimin e ujërave të zeza të trajtuara duke ndjekur udhëzimet e rekomanduara nga autoritetet përkatëse;
- Trajtimi dhe asgjësimi i duhur i llumit që vjen nga ITUZ dhe nga industria;
- Përmirësimi i menaxhimit të mbeturinave të ngurta në Kosovë duke krijuar mjedise për grumbullimin dhe përpunimin e tyre në mënyrë që të parandalohet futja e tyre në mjedis; mbështetja dhe implementimi i aktiviteteve të riciklimit;
- Përmirësimi i bazës së të dhënave/regjistrit të industrive që shkarkojnë mbetjet në mjedis (me ose pa objekte trajtimi);
- Kampanjat e vetëdijësimit dhe ngritja e kapaciteteve.

3.3 ÇRMU 2: Ndotja nga burime të lëvizshme nga bujqësia dhe burime tjera (ndotja nga burime difuzive)

3.3.1 Përshkrimi i problemit

Bujqësia është shkaktari kryesor që i takon ndotjes nga burime të lëvizshme (ndotja difuzive) dhe që kërcënon ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore. Ndotja me nutrientë që vijnë nga bujqësia, veçanërisht azoti dhe/ose fosfori, mund të shkaktojë eutrofikimin e ujërave. Eutrofikimi është rritja e tepërt e algave që mund të ndikojë ndjeshëm në cilësinë e ujit. Gjithashtu, përdorimi i gjerë i pesticideve që rrjedhin në ujërat nëntokësore dhe sipërfaqësore, duke u inkorporuar në burimet e ujit të pijshëm, paraqet rrezik për shëndetin e njeriut dhe ekosistemet e aktivitetet prodhuese.

Ujërat e ndotura nga nutrientët dhe pesticidet kërkojnë një trajtim më të detajuar për t'u vënë në dispozicion për konsum njerëzor. Ndërsa ndotja me lëndë ushqyese shkakton kryesisht një rrezik për ekosistemet, helmimi me pesticide rezulton në sëmundje të konsiderueshme njerëzore. Pesticidet gjithashtu mund të prishin funksionin endokrin, duke shkaktuar potencialisht probleme riprodhuese te gjitarët, amfibët dhe peshqit që janë ekspozuar.

Shtytës tjerë të rëndësishëm të ndotjes nga burime difuzive që janë marrë në konsideratë në analizën e rrezikut janë rrjedhjet e pakontrolluara dhe të shpërndara urbane në sistemin ujqor, ndotja difuzive nga transporti dhe reshjet me përmbajtje të azotit dhe squfurit.

3.3.2 Shtytës të rëndësishëm dhe presione të ndërlidhura nga burimet difuzive

Tabela 21: Shtytës të rëndësishëm dhe presione të ndërlidhura nga burimet difuzive.

Presionet	Shtytësit kryesorë	Përshkrimi
Presione cilësore difuzive		
2.1 Burimi difuziv - Rrjedhjet urbane	Zhvillimi Urban, Industria	Vërshimet dhe shkarkimet e ujërave të stuhisë në zona të urbanizuara që nuk janë identifikuar si burime të palëvizshme.
2.2 Burimi difuziv – Bujqësia	Bujqësia	Sasitë e plehrave artificiale të përdorura.
2.3 Burimi difuziv – Pylltaria	Pylltaria	-
2.4 Burimi difuziv – Transporti	Transporti	Ndotja nga trafiku rrugor dhe i trenave, aviacioni dhe infrastruktura.
2.5 Burimi difuziv – Lokacionet e kontaminuara/Lokacionet e braktisura industriale	Industria	Ndotja që rezulton nga një zonë industriale e braktisur, ose një zonë e kontaminuar për shkak të aktiviteteve industriale të së kaluarës, hedhjes së paligjshme të mbetjeve industriale ose një aksidenti ndotjeje dhe që identifikohet si burim difuziv (për burimet e palëvizshme)

Presionet	Shtytësit kryesorë	Përshkrimi
Presione cilësore difuzive		
		shih më lart "Burim i palëvizshëm - Lokacione të kontaminuara/lokacione industriale të braktisura).
2.6 Burimi difuziv - Shkarkimet jo të lidhura me rrjetin e kanalizimeve	Zhvillimi urban	Ndotja që vjen nga ujërat e zeza urbane të palidhura me kanalizime dhe të identifikuar si burime difuzive.
2.7 Burimi difuziv - Depozitimi atmosferik	Bujqësia, Energjia jo-ujore, Industria, Transporti, Zhvillimi Urban	Ndotja difuzive nga depozitimet atmosferike të çfarëdo origjine.
2.8 Burimi difuziv – Miniera	Industria	Ndotja nga aktivitetet minerare të cilat identifikohen si difuzive (për burimet e palëvizshme shih kategoritë më lart).

Ndotja difuzive nga bujqësia, vendbanimet, industria, sistemet e transportit dhe depozitimi atmosferik në fund të fundit nxitet nga rritja e përgjithshme e popullsisë së bashku me urbanizimin, industrializimin dhe rritjen e prodhimit bujqësor.

Në studimin e modelimit të cilësisë së ujit sipërfaqësor realizuar në kuadër të Studimit të Bilancit të Ujit (PointPro, 2023), për çdo trup ujur sipërfaqësor është llogaritur ngarkesa totale e aplikuar në ujëmbledhësin e trupit ujur (shih Figura 2). Kjo përfshin si përdorimin e plehrave ashtu edhe prodhimin e plehurat organik nga bagëtia.

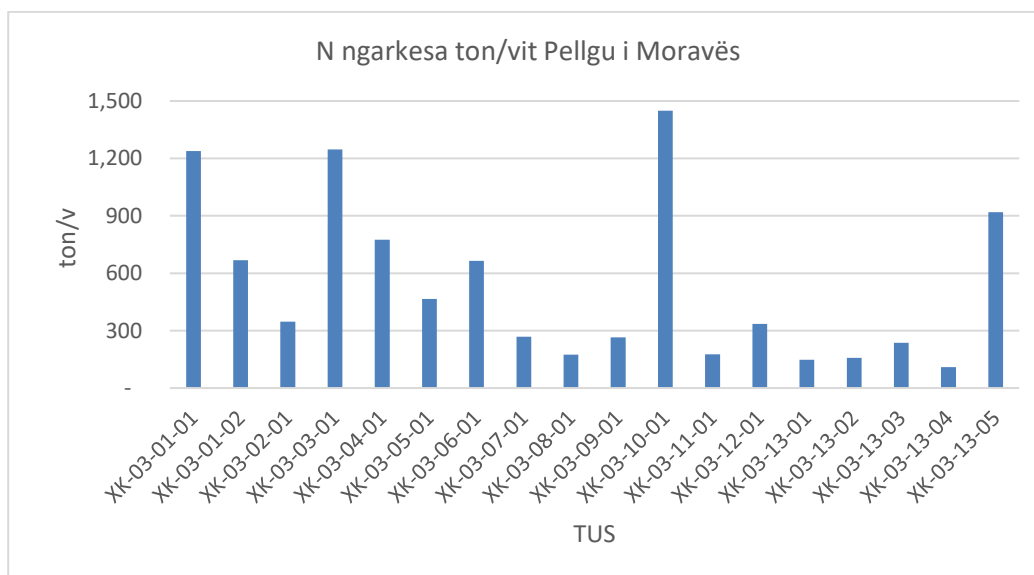


Figura 2: Aplikimi i vlerësuar i azotit (N) për trup ujur sipërfaqësor.

Presion kryesor i rëndësishëm ndotës nga burime difuzive në Pellgun e Lumit Morava e Binçës është ndikimi i bujqësisë në sistemin ujur (presioni 2.2), i përmbledhur në tabelën më poshtë.

Ndotja nga rrjedhjet urbane difuzive (presioni 2.1), pastaj ndotja difuzive nga transporti (presioni 2.4) dhe depozitimi atmosferik (presioni 2.7) nuk janë llogaritur më tej në nivelin e Pellgut të Morava e Binçës dhe vlerësimi i rrezikut është kryer bazuar në një vlerësim cilësor. Më shumë detaje dhe informacion historik mund të gjenden në **Shtojcën 3**.

Presionet 2.5, 2.6 dhe 2.8 mbulohen tek ÇRMU 1.

Sasitë e plehrave artificiale të përdorura në bujqësi bazohen në mesataren vjetore prej 455 kg/ha, sipas Anketës së Ekonomive Bujqësore (Agjencia e Statistikave të Kosovës, ASK, 2021).

Tabela 22: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: Bujqësia në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

#	Lumi në kuadër të pellgut Morava e Binçës	Komuna/Rajoni	Zona bujqësore (ha)	Sasia e plehrave të përdorur (ton/vit)	Sipërfaqja bujqësore nën ujti (ha)	Burimi	Komentet
1	Morava e Binçës	Gjilan	14.624	6.653	-	Statistikat e ujit në Kosovë 2020-2021, ASK	Plehra artificiale të përdorura
2	Morava e Binçës	Viti	16.305	7.418	-	Anketa e Ekonomive Bujqësore, ASK, 2021	Plehra artificiale të përdorura
3	Morava e Binçës	Klllokot	1.213	551	-	Statistikat e ujit në Kosovë 2020-2021, ASK	Plehra artificiale të përdorura
4	Rrjedhat e vogla	Novobërda	4.949	2.251	-	Statistikat e ujit në Kosovë 2020-2021, ASK	Plehra artificiale të përdorura
5	Kriva Reka	Kamenicë	14.928	6.792	-	Statistikat e ujit në Kosovë 2020-2021, ASK	Plehra artificiale të përdorura
6	Morava e Binçës	Partesh	1.032	1.032	-	Statistikat e ujit në Kosovë 2020-2021, ASK	Plehra artificiale të përdorura
7	Morava e Binçës	Ranillug	1.855	844	-	Statistikat e ujit në Kosovë 2020-2021, ASK	Plehra artificiale të përdorura

3.3.3 Vizioni dhe objektivat e menaxhimit për ÇRMU 2

Vizioni

Vizioni për adresimin e ndotjes nga burime të lëvizshme nga bujqësia, shkaktuar nga azoti, fosfori dhe pesticidet, është parandalimi i degradimit të cilësisë së ujërave sipërfaqësore. Ky degradim paraqet rrezik dhe kërcënim për shëndetin e njeriut dhe ekosistemin ujor, duke rrezikuar gjithashtu përdorimin e drejtë të ujërave sipërfaqësore për qëllime të ndryshme.

Objektivat e menaxhimit

- Zhvillimi dhe zbatimi i politikave dhe strategjive shtetërore për të rregulluar përdorimin e sigurt të plehrave dhe pesticideve të regjistruara në përputhje me udhëzimet e BE.
- Mbajtja e përqendrimeve të azotit dhe fosforit (N dhe P) në të gjithë trupat ujorë në përputhje me legjislacionin shtetëror;
- Krijimi i një baze të centralizuar të dhënash për përcjelljen e përdorimit të pesticideve dhe plehrave;
- Krijimi dhe zbatimi i praktikave më të mira bujqësore për të minimizuar shkarkimin e lëndëve ushqyese dhe pesticideve në ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore.
- Inkurajimi i fermerëve për të përdorur metoda bujqësore që janë miqësore ndaj mjedisit.
- Ofrimi i këshillave dhe trajnimeve për fermerët në ruajtjen, menaxhimin dhe asgjësimin e duhur të pesticideve;
- Parandalimi i ndikimit të incidenteve të ndotjes duke zbatuar masat e duhura të sigurisë;
- Kontrolli mbi importin e pesticideve përmes doganave për të menaxhuar sasinë e pesticideve të importuara dhe të përdorura.

3.4 ÇRMU 3: Presionet në sasinë e ujërave sipërfaqësore

3.4.1 Përshkrimi i problemit

Lumenjtë dhe përrenjtë në Pellgun e Lumit Morava e Binçës janë resursi kryesor i ujit, duke siguruar furnizimin me ujë për amvisëritë, industrinë dhe zonat e ujitjes të pranishme në pellg. Për të plotësuar kërkesat për furnizim me ujë të amvisërive dhe industrisë si dhe ato për ujitje gjatë stinës së verës, uji duhet të ruhet gjatë periudhës së dimrit. Për këtë arsye janë ndërtuar infrastrukturat e lidhura me ujin përgjatë rrjetit të lumit (shih **Kapitullin 2**), të cilat e kanë transformuar Pellgun e Lumit Morava e Binçës pjesërisht në një lumë të modifikuar, duke ndikuar gjithashtu në sasinë e ujit.

Sa i përket rezervuarëve në Pellgun e Lumit Morava e Binçës, uji ose nxirret drejtpërdrejt nga rezervuarët ose devijohet në kanalet e ujitjes. Ndikimet në regjimin e rrjedhës poshtë rezervuarëve varen kryesisht nga madhësia e rezervuarëve dhe mënyra e funksionimit të tyre, duke përfshirë rregullimet për shkarkimet e ujit në rrjedhën e poshtme. Përderisa rregullat e funksionimit janë në fuqi për rezervuarët e mëdhenj, planet për shumicën e rezervuarëve mungojnë ose nuk dihen. Prandaj, shumica e seksioneve të lumenjve nuk kanë asnjë rrjedhë të rregulluar mjedisore (rrjedhje-M) në rrjedhën e poshtme të rezervuarëve. Biota e lumenjve si peshqit p.sh., ndikohet nga mungesa e ujit dhe prandaj shërbimet e ekosistemit, si peshkimi, mund të preken.

3.4.2 Shtytësit e rëndësishëm dhe presionet e ndërlidhura me sasinë e ujërave sipërfaqësore

Tabela 23: Shtytësit e rëndësishëm dhe presionet e ndërlidhura me sasinë e ujërave sipërfaqësore.

Presionet	Shtytësit kryesorë	Përshkrimi
Presionet e nxjerrjes		
3.1 Nxjerrja / Devijimi i rrjedhës – Bujqësia	Bujqësia	Përfshin transferet dhe nxjerrjet e ujit për ujitje dhe nevoja të blegtorisë.
3.2 Nxjerrja / Devijimi i rrjedhës – Furnizimi i banorëve me ujë	Zhvillimi urban	Përfshin transferet e ujit. Ndikimi ndaj TW dhe/ose CW është i mundur vetëm në rastin e impianteve desalinuese.
3.3 Nxjerrja / Devijimi i rrjedhës – Industria	Industria	Nxjerrja për procese industriale (uji ftohës përfshihet në kategorinë "Nxjerrje - ujë ftohës").
3.4 Nxjerrja /Devijimi i rrjedhës – Uji ftohës	Industria; Energjia jo-ujore	

Shtytësit kryesorë janë: rritja e popullsisë urbane, trend që pritët të vazhdojë edhe në të ardhmen, si dhe rritja e industrive, veçanërisht në qendrat më të rëndësishme ekonomike të pellgut. Rritja e kërkesës për furnizimin me ujë për amvisëritë dhe industrinë lidhet me këto zhvillime. Përveç kësaj, nevoja e shtuar për rritjen e prodhimit të ushqimit shkakton një rritje të përdorimit të ujit për ujitje. Ndryshimet klimatike mund t'i shtohen sfidave të përmendura në Pellgun e Lumit Morava e Binçës në të ardhmen dhe të çojnë në rritje të përmytjeve dhe thatësirave (shih **Kapitullin 2**).

Presionet e lidhura me resurset ujore janë (presionet 3.1, 3.2, 3.3 dhe 3.4):

- Presionet kryesore mbi sasinë e ujit në Pellgun e Lumit Morava e Binçës janë kërkesat në rritje për furnizim të amvisërive, industrisë dhe bujqësisë që duhet të plotësohen gjatë gjithë vitit dhe që rezultojnë në deponimin dhe/ose devijimin e sasive të mëdha të ujit nga Lumi Morava e Binçës në infrastrukturat e shumta të lidhura me ujin, si digat dhe rezervuarët (shih **Kapitullin 2**).

- Presionet mbi sasinë e ujit që lidhen me prodhimin bujqësor në pellg dhe përdorimi joefikas i ujit. Rritja e të mbjellave dhe rritja e vazhdueshme e nevojës për ujitje gjithashtu kontribuon në këtë problem.
- Një presion tjetër në këtë drejtim vjen nga fakti se rezervuarët duhet të menaxhohen në varshmëri nga nevojat për ujë. Rezervuarët duhet të jenë plot në fund të dimrit, por duhet të kenë ende kapacitet të mjaftueshëm deponues për të përballuar reshjet e shumta në periudhën para sezonit të rritjes së nivelit të ujit.
- Shkarkimi i ujit ftohës të industrisë dhe ujit nga lokacionet e prodhimit të energjisë mund të ndikojë në proceset ekologjike kur temperaturat e ujit janë në rritje.

Vendndodhjet kryesore të nxjerrjes së ujit në Pellgun e Lumit Morava e Binçës që ndikojnë në disponueshmërinë e përgjithshme të ujit në pellg janë përmbledhur në tabelën më poshtë. Më shumë detaje dhe informacion historik mund të gjenden në **Shtojcën 3**.

Tabela 24: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: Nxjerrja e ujit nga ujërat sipërfqësore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Nr	Instalimi / Operimi	Lloji i aktivitetit	Lumi në kuadër të Pellgut Morava e Binçës	Komuna/Rajoni	Lloji i lejes	Kapaciteti i rezervuarit	Burimi
1	Përlepnice	Rezervoar	Përlepnice	Gjilan	Nuk ka të dhëna referuese për llojin e lejes mjedisore	4.200.000 m ³	KRU Hidromorava/ARRS HU
2	Livoç	Rezervoar	Livoç	Gjilan	Nuk ka të dhëna referuese për llojin e lejes mjedisore	1.000.000 m ³	KRU Hidromorava/ARRS HU
3	QMFR Nëna Naile Sh.p.k	Qendër rehabilitimi	Morava e Binçës	Kllokot	Leje ujore	-	Plani Zhvillimor Komunal
4	BANJA E KLLOKOTIT Sh.p.k.	Spital special për rehabilitim	Morava e Binçës	Kllokot	Leje ujore	-	Plani Zhvillimor Komunal
5	Uji mineral&CO ₂ /Kllokot	Ujë mineral & CO ₂	Ujë nëntokësor	Kllokot	Leje ujore	-	Plani Zhvillimor Komunal
6	Uji JETA		Pus	Kllokot	Leje ujore	-	Plani Zhvillimor Komunal
7	Uji "AQUA SANA"	Mbushje e shisheve me ujë	Pus	Kllokot	Leje ujore	-	Plani Zhvillimor Komunal
8	NPT KABI	Fabrike qumshtit	Pus	Gjilan	Leje ujore	-	Plani Zhvillimor Komunal
9	Uji ANNA	Mbushje e shisheve me ujë	Pus	Kllokot	Leje ujore	-	Plani Zhvillimor Komunal
10	KRU Hidromorava	Furnizim me uje te pijshem	Liqen	Gjilan	Leje ujore	-	KRU Hidromorava/ARRS HU
11	FLUIDI Fabrika e lëngjeve	Lengje të freskta	Pus	Gjilan	Leje ujore	-	Plani Zhvillimor Komunal
12	ASK Foods	Ushqime	Pus	Gjilan	Leje ujore	-	Plani Zhvillimor Komunal
13	Uji DEA	Water bottling	Pus	Gjilan	Leje ujore	-	Plani Zhvillimor Komunal
14	Uji KIKA	Mbushje e shisheve me ujë	Pus	Kamenicë	Leje ujore	-	Plani Zhvillimor Komunal

3.4.3 Vizioni dhe objektivat e menaxhimit për ÇRMU 3

Vizioni

Vizioni për hidrologjinë/sasinë e ujit të lumit është të sigurojë përdorim të qëndrueshëm të ujërave sipërfaqësore duke garantuar sigurinë e ujit, disponueshmërinë e ujit dhe kapacitetet e ruajtjes, si dhe duke marrë parasysh ndikimet e ndryshimeve klimatike.

Objektivat e menaxhimit

- Zhvillimi dhe zbatimi i politikave përkatëse shtetërore;
- Përditësimi i identifikimit të burimeve kryesore të nxjerrjes së ujit dhe ndryshimeve hidrologjike që mund të shkaktojnë ndikime;
- Rritja e disponueshmërisë së resurseve ujore duke shtuar më shumë kapacitet depozitues, pasi disponueshmëria e ujit pritet të ulet me më shumë se 20%;
- Krijimi i skemave të ripërdorimit të ujit për të reduktuar nivelet aktuale të nxjerrjes të ujit;
- Kryerja e një studimi për bilansin e ujit në pellg;
- Hartimi i planeve për menaxhimin e përmbytjeve dhe thatësirave (tashmë 7 KRU kanë plane për menaxhimin e thatësirës).

3.5 ÇRMU 4: Presionet në hidro-morfologjinë e ujërave sipërfaqësore

3.5.1 Përshkrimi i problemit

Në Kosovë, faktori njeri ka ndryshuar karakteristikat fizike të ekosistemeve ujore, si p.sh. formën e trupave ujqorë dhe rrjedhën e lumenjve për shkak të përdorimit të ujit për qëllime bujqësore, deponim të ujërave sipërfaqësore për përdorime të shumëfishta, gjenerim të energjisë elektrike, si dhe mbrojtje të vendbanimeve dhe tokës bujqësore nga përmbytjet. Për këto qëllime, disa lumenj u drejtuan, u kanalizuan dhe u shkëputën nga fushat e tyre përmbytëse. Toka është drenazhuar, janë ndërtuar diga dhe penda, brigjet e lumenjve janë përforcuar dhe nivelet e ujërave nëntokësore janë modifikuar. Këto aktivitete kanë rezultuar në ndryshim të habitateve, ndërprerje në rrjedhat e lumenjve, ndërprerje në vazhdimësinë e lumenjve dhe humbje të konektivitetit me fushat e përmbytura (Agjencia Evropiane e Mjedisit, 2020).

E gjithë kjo ka shkaktuar dëmtim të cilësisë hidro-morfologjike të trupave ujqorë, e cila e ka një rol kyç në ruajtjen e ekosistemeve ujore. Funksionimi i mirë hidro-morfologjik është një element thelbësor i shëndetit të ekosistemit dhe mbështet ofrimin e shumë shërbimeve dhe përfitimeve të ekosistemit për shoqërinë.

Karakteristikat hidro-morfologjike të trupave ujqorë luajnë një rol kyç në DKU. Analiza e presioneve hidromorfologjike, vlerësimi i statusit hidromorfologjik të trupave ujqorë si një element mbështetës për statusin ekologjik dhe përcaktimi i ndikimeve që rezultojnë nga presionet hidromorfologjike janë disa nga hapat në të cilët hidro-morfologjia merret në konsideratë në kuadër të DKU. Që një trup ujqor të arrijë një status të mirë ekologjik, kushtet e tij hidro-morfologjike duhet të jenë të tilla që ndryshojnë vetëm pak nga një gjendje e patrazuar natyrore, për të mbështetur kështu bashkësitë e elementeve të cilësisë biologjike, si peshqit dhe gjallesat e tjera ujore.

3.5.2 Shtytës të rëndësishëm dhe presione të ndërlidhura me hidro-morfologjinë e ujërave sipërfaqësore

Tabela 25: Shtytës të rëndësishëm dhe presione të ndërlidhura me hidro-morfologjisë e ujërave sipërfaqësore.

Presionet	Shtytësit kryesorë	Përshkrimi
Morfologjia		
4.1 Ndryshimi fizik i kanalit/shtratit/zonës bregore/bregut të trupit uJOR	Mbrojtja nga përmytjet Bujqësia Transporti	I referohet kryesisht ndryshimeve gjatësore të trupave uJORë.
4.2 Diga, barriera dhe pengesa	Energjia – hidrocentrale Mbrojtja nga përmytjet Zhvillimi urban Bujqësia Industria	
4.3 Ndryshimi hidrologjik	Bujqësia, Transporti	Një ndryshim në regjimin e rrjedhës (p.sh., për shkak të kullimit të tokës, transportit në ujërat e brendshme)
4.4 Humbje fizike e trupave të tërë uJORë (ose një pjese të tyre)	Mbrojtja nga përmytjet, Ndryshimet klimatike	Shtretër lumenjsh të thatë etj.

Ka disa aktivitete antropogjene që shkaktojnë presione hidromorfologjike, p.sh., drejtimi i lumenjve (presioni 4.1), ndërtimi i barrierave ose digave (presioni 4.2), ndryshimet hidrologjike (presioni 4.3) dhe humbja fizike e pjesëve të trupit uJOR për shkak të gërmimit (presioni 4.4). Presionet hidro-morfologjike janë presionet më të përhapura në trupat uJORë sipërfaqësorë, raportuar sipas DKU (referenca: <https://water.europa.eu/>).

Presionet mbi hidromorfologjinë u shërbejnë aktiviteteve të ndryshme të rëndësishme njerëzore si gjenerimi i energjisë elektrike nga hidrocentralet, akumulimi i ujit për bujqësi, furnizimi me ujë për amvisëritë dhe industrinë, si dhe mbrojtja e tokës nga përmytjet. Hidroenergja, gërmimi (nxjerrja e zhavorrit dhe rërës) dhe mbrojtja nga përmytjet janë shtytësit kryesorë në Kosovë.

Hidrocentralet (HC) në pellgun e Lumit Morava e Binçës janë renditur në tabelën e mëposhtme. Ato ndryshojnë habitatet dhe ekosistemet uJore për shkak të fragmentimit dhe humbjes së habitateve, ndryshimeve në regjimin e rrjedhës së ujit dhe ndryshimeve në dinamikën natyrore të transportit të sedimentit. Më shumë detaje dhe informacion historik mund të gjenden në **Shtojcën 3**.

Tabela 26: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: Hidrocentralet në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

	Instalacioni/Operatori	Lloji i aktivitetit	Lumi në kuadër të Pellgut Morava e Binçës	Komuna	Kapaciteti	Burimi
1	HEC Eko Energji	Hidroenergji	Morava	Viti	0,6 to 1,0 MW	MMPHI
2	Përlepnice	Rezervoar	Perlepnica	Gjilan	4.200.000 m3	KRU Hidromorava/ARRU
3	Livoç	Rezervoar	Livoç	Gjilan	1.000.000 m3	KRU Hidromorava/ARRU

3.5.3 Vizioni dhe objektivat e menaxhimit për ÇRMU 4

Vizioni

Lumenjtë dhe burimet e tyre natyrore shfrytëzohen në mënyrë të qëndrueshme për të siguruar zhvillimin e një ekosistemi të vetëqëndrueshëm dhe një dinamike sa më natyrore të rrjedhës së ujit.

Objektivat e menaxhimit

- Zhvillimi dhe zbatimi i politikave përkatëse shtetërore;
- Përmirësimi i menaxhimit, sigurisë dhe monitorimit të digave;
- Zbatimi i një strategjie për menaxhimin e erozionit dhe pyllëzimin e zonave kritike;
- Identifikimi i pikave të nxehta që lidhen me ndryshimet në sasinë e ujit, veçanërisht në lidhje me dinamikën e pamjaftueshme të rrjedhës natyrore (identifikimi i pikave kritike të Rrjedhës-M);
- Zbatimi i politikës së Rrjedhës-M në pellgun e lumit;
- Prezantimi i zgjidhjeve të bazuara në natyrë për të rivendosur ndryshimet hidromorfologjike në lumenj;
- Krijimi i një strategjie për nxjerrjen e qëndrueshme të rërës në lumenj.

3.6 ÇRMU 5: Presione tjera në ujërat sipërfaqësore (presione tjera: akuakultura)

3.6.1 Përshkrimi i problemit²⁹

Akuakultura i referohet kultivimit të peshkut për konsum njerëzor (bujqësia e peshkut). Një nga dallimet kryesore në akuakulturë janë sistemet e mbyllura kundrejt atyre të hapura. Sistemet e hapura të akuakulturës përbëhen nga 'pellgjet e peshqve' në rrjedhën natyrore të lumit ku peshqit rriten, ushqehen dhe më pas kapen për përdorim. Sistemet e mbyllura të akuakulturës janë sisteme që përdorin sistemet e filtrimit dhe riqarkullimit, duke hequr kështu rrezikun e ndotjes nga derdhja e efluentit në rrugët ujore natyrore.

Eutrofikimi është një çështje e zakonshme që vjen së bashku me akuakulturën. Eutrofikimi i referohet pasurimit të tepërt të azotit dhe fosforit në ekosistem. Akuakultura shkakton eutrofikim në mënyra të shumta. Në sistemet e hapura të akuakulturës, të ushqyerit e tepërt të peshqve fut azot dhe fosfor shtesë direkt në ujë. Sistemet e mbyllura kontribuojnë gjithashtu në eutrofikim, pasi ato tentojnë të shkarkojnë efluentin direkt në rrugët ujore natyrore.

Një tjetër ndikim negativ që ka akuakultura në mjedis është shkarkimi. Ashtu si çdo sistem tjetër i prodhimit të kafshëve, akuakultura gjeneron mbetje gjatë gjithë procesit. Mbetjet e akuakulturës mund të ndahen në mbetje të ngurta dhe të tretshme, veçanërisht karbon, azot dhe fosfor.

3.6.2 Shtytës të rëndësishëm dhe presione të ndërlidhura në ujërat sipërfaqësore (presione tjera: akuakultura)

Tabela 27: Shtytës të rëndësishëm dhe presione të ndërlidhura në ujërat sipërfaqësore (presione tjera: akuakultura).

Presionet	Shtytësit kryesorë	Përshkrimi
5.1 Speciet dhe sëmundjet e introduktuara	Transporti, peshkimi dhe akuakultura, Turizmi dhe rekreacioni.	Përfshin specie aliene invazive.

²⁹ B. Healey et al., Aquaculture and its impact on the environment, University of Massachusetts Amherst, April 2012.

Presionet	Shtytësit kryesorë	Përshkrimi
5.2 Shfrytëzimi/largimi i kafshëve/bimëve	Rekreacioni, peshkimi dhe akuakultura	Peshkimi komercial ose peshkimi rekreativ/sportiv, përdorimi komercial i bimëve ose algave nga trupat ujorë.

Dikur ka pasur një fermë peshku në pellgun e lumit Morava e Binçës, e renditur në tabelën e mëposhtme. Sipas përfaqësuesve të Komunës së Gjilanit kjo fermë nuk ekziston më.

Tabela 28: Regjistri i shtytësve dhe presioneve: Akuakultura në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Nr.	Operatori	Lloji I aktivitetit	Lumi në kuadër të Pellgut Morava e Binçës	Komuna	Burimi
1	Miresh	Fermë peshku	Përlepnice	Gjilan	Kërkim në web

3.6.3 Vizioni dhe objektivat e menaxhimit për ÇRMU 5

Vizioni

Menaxhimi i qëndrueshëm i peshkimit në lumenj dhe liqene.

Objektivat e menaxhimit

- Zhvillimi i politikave dhe zbatimi i tyre në përputhje me legjislacionin e BE për akuakulturën;
- Menaxhimi, monitorimi dhe kontrollimi i fermave të peshkut nëpërmjet studimeve dhe vlerësimeve periodike;
- Krijimi dhe inkorporimi i organizatave të peshkimit në dhënien e lejeve dhe inspektimin e këtyre aktiviteteve.

3.7 ÇRMU 6: Presionet në sasinë dhe cilësinë e ujërave nëntokësore

3.7.1 Përshkrimi i problemit

Ujërat nëntokësore janë resursi kryesor për ujin e pijshëm (si nga KRU ashtu edhe nga pusët private) dhe një burim i rëndësishëm uji për bujqësinë. Nëse vëllimi i ujërave nëntokësore të nxjerra tejkalon rimbushjen e ujërave nëntokësore në bazë strukturore, atëherë ato nuk janë më të balancuara dhe kjo shkakton rënien e niveleve të ujërave nëntokësore. Një situatë e tillë do të çojë në situata kritike të furnizimit gjatë periudhave të thatësirës. Përveç kësaj, mungesa e furnizimit me ujë mund të shkaktojë konflikte midis grupeve të përdoruesve, duke rrezikuar furnizimin me ujë të pijshëm dhe prodhimin bujqësor.

Mungesa e monitorimit dhe rregullimit gjithëpërfshirës të vëllimeve të nxjerra të ujërave nëntokësore për përdoruesit e pengon menaxhimin aktiv të burimeve të disponueshme ujore nëntokësore. Kjo është me rëndësi të madhe pasi që nxjerrja e ujërave nëntokësore veçse është jashtëzakonisht e lartë dhe nivelet e ujërave nëntokësore janë në rënie.

Ndotja e ujërave nëntokësore shkaktohet kryesisht nga agrokimikatet si plehrat dhe pesticidet, nga substanca organike që rezultojnë nga grumbullimi dhe trajtimi joadekuat i ujërave të zeza dhe nga substanca të rrezikshme që vijnë nga aktivitete industriale dhe të tjera ekonomike. Një ndotje e tillë kimike përbën një rrezik serioz për shëndetin e popullatës kur merret përmes ujit të pijshëm të patrajtuar ose të trajtuar në mënyrë joadekuate. Ndotja gjithashtu mund të rrezikojë ekosistemet që lidhen ose varen nga ujërat nëntokësore.

Vlerësimi i rrezikut të sasisë së ujërave nëntokësore

Vlerësimi për sasinë e trupave ujorë nëntokësorë bazohet në vlerësimin e ekspertëve dhe rezultatet e takimeve teknike dhe të palëve të interesit.

Vlerësimi i rrezikut kimik të ujërave nëntokësore për trupat ujorë nëntokësorë në Kosovë

Së fundi u vunë në dispozicion të dhënat e para nga Programi Pilot i Monitorimit (shih gjithashtu **Kapitullin 4**). Për analizën, ne kemi përdorur gjithashtu *presionet nga ÇRMU 1 dhe 2*, dhe kemi përdorur informacionin e mbulueshmërisë të tokës për të nxjerrë rrezikun nga presionet e aktiviteteve në terren bazuar në informacionin CORINE për mbulueshmërinë e tokës (2018). Ky informacion përfshin lokacionet e minierave dhe deponive, zonat urbane, zonat bujqësore, pyjet, kullosat dhe mjedise të tjera natyrore. Bazuar në këtë analizë, u vlerësuan rreziqet e mundshme të ndotjes së ujërave nëntokësore.

3.7.2 Shtytësit kryesorë dhe presionet e ndërlidhura në sasinë dhe cilësinë e ujërave nëntokësore

Rritja e kërkesës për ujë në bujqësi, rritja e popullsisë dhe aktivitetet industriale janë shtytës të rëndësishëm që shkaktojnë ndryshime në sasinë e ujërave nëntokësore. Ndotja e ujërave nëntokësore shkaktohet kryesisht nga aktivitetet bujqësore, por mund të rezultojë edhe nga aktivitetet urbane dhe industriale.

Presionet e lidhura me resurset ujore janë:

- Nxjerrja e ujërave nëntokësore për ujitje paraqet presion mbi sasinë e ujërave nëntokësore. Për më tepër, rritja e popullsisë urbane mbështetet në mënyrë të konsiderueshme në ujërat nëntokësore për të plotësuar kërkesën për ujë të pijshëm, dhe nxjerrjet e ujërave nëntokësore gjithashtu përmbushin kërkesën për ujë në prodhimtarinë industriale.
- Ndotja difuzive e ujërave nëntokësore shkaktohet kryesisht nga përdorimi i gjerë i plehrave dhe pesticideve në prodhimtarinë bujqësore. Kjo ndotje shkaktohet gjithashtu nga depozitimi i llumit të ujërave të zeza industriale dhe nga amvisëritë në tokë ose shkarkimi në trupat ujorë sipërfaqësorë, nga mungesa ose rrjedhja e sistemeve të grumbullimit të kanalizimeve, nga vërshimi i ujërave të stuhisë gjatë reshjeve të mëdha dhe nga trajtimi joadekuat i ujërave të zeza.
- Ndotja nga burimet e palëvizshme shkaktohet kryesisht nga ujërat e zeza komunale, ujërat e zeza industriale dhe rrjedhjet nga vendet e deponimit të mbeturinave dhe depot e plehut organik.

3.7.3 Vizioni dhe objektivat e menaxhimit për ÇRMU 6

Vizioni për cilësinë e ujërave nëntokësore

Për të ruajtur *cilësinë e ujërave nëntokësore*, pra për ti mbajtur ato të përshtatshme për përdorime të ndryshme dhe pa rrezik për shëndetin e njeriut. Aty ku ujërat nëntokësore tashmë janë prekur për shkak të aktiviteteve antropogjene, ato duhet të rikthehen në statusin 'cilësi e mirë'.

Objektivat e menaxhimit – cilësia e ujërave nëntokësore

- Zhvillimi dhe zbatimi i politikave përkatëse shtetërore;
- Të ndalohet çdo shkarkim i drejtpërdrejtë i substancave ndotëse në ujërat nëntokësore;
- Parandalimi i shkarkimeve indirekte të substancave të rrezikshme në ujërat nëntokësore;

- Kufizimi i çdo shkarkimi indirekt të substancave jo të rrezikshme në ujërat nëntokësore;
- Parandalimi i humbjeve të konsiderueshme të ndotësve nga instalimet teknike dhe zvogëlimi i ndikimit të incidenteve aksidentale të ndotjes duke zbatuar masat e duhura të sigurisë;
- Promovimi i praktikave më të mira bujqësore për të minimizuar infiltrimin e plehrave dhe pesticideve në ujërat nëntokësore;
- Ngritja e kapaciteteve për ruajtjen, menaxhimin dhe asgjësimin e pesticideve në mënyrë që të parandalohet ndotja nga burime të palëvizshme;
- Përmirësimi i sistemit të monitorimit të cilësisë së ujërave nëntokësore për të vlerësuar me saktësi statusin e cilësisë së ujërave nëntokësore.

Vizioni për sasinë e ujërave nëntokësore

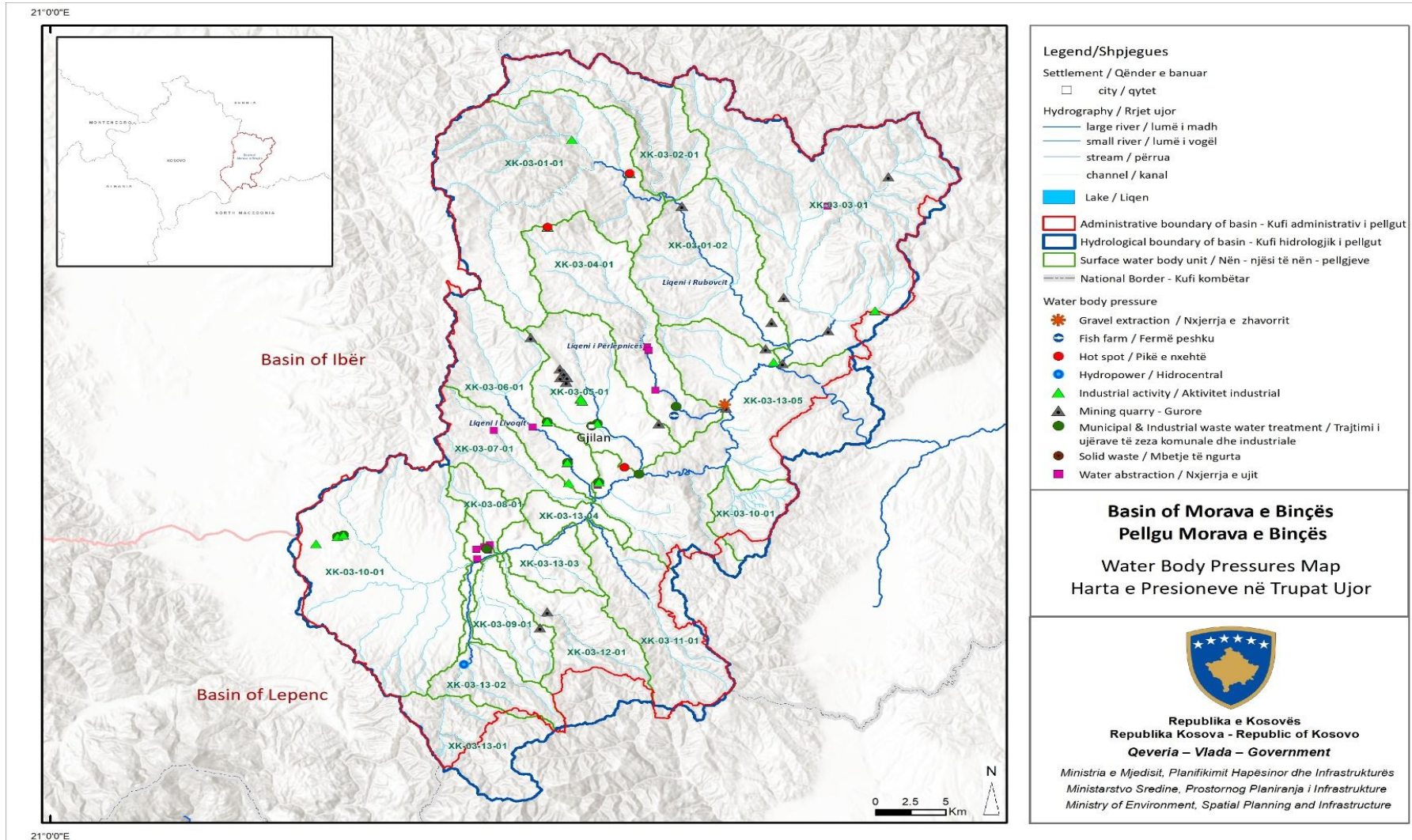
Të sigurohet *sasia e ujërave nëntokësore*, pra përdorimi i qëndrueshëm i tyre afatgjatë (nxjerrja dhe rimbushja në ekuilibër), duke marrë parasysh ndikimet e ndryshimeve klimatike. Nxjerrja e ujërave nëntokësore nuk duhet të çojë në ndonjë ndërhyrje të substancave që shkaktojnë përkeqësimin e cilësisë së ujërave nëntokësore.

Objektivat e menaxhimit – sasia e ujërave nëntokësore

- Zhvillimi dhe zbatimi i politikave përkatëse shtetërore;
- Krijimi i mekanizmave për rregullimin dhe kontrollimin e nxjerrjes së ujërave nëntokësore;
- Krijimi i një regjistri të nxjerrjes së ujërave nëntokësore;
- Vlerësimi i ndikimeve të procesit të pompimit diellor në nxjerrjet e ujërave nëntokësore;
- Ndërhyrje në nivel politikash për të plotësuar kërkesat e ardhshme për ujërat nëntokësore dhe ndikimet e ndryshimeve klimatike;
- Vëzhgim nga afër i ndikimeve të legjislacionit në zhvillimin e shfrytëzimit të ujërave nëntokësore;
- Të kuptuarit më të mirë të sistemeve të ujërave nëntokësore dhe koordinimi i duhur kur bëhet fjalë për sisteme ndërkufitare të ujërave nëntokësore;
- Promovimi i intervenimeve menaxheriale nga ana e përdoruesve në zonat e prekura nga thatësira ose ku ujërat nëntokësore tashmë janë tejnxjerrur ose janë afër kufirit të tejnxjerrjes;
- Promovimi i përdorimit të përbashkët të ujërave nëntokësore dhe sipërfaqësore;
- Promovimi i rimbushjes së ujërave nëntokësore.

3.8 Pasqyrë e presioneve në sistemin e ujit në Pellgun e Lumit Morava e Binçës

Harta 19: Pasqyrë e presioneve në sistemin e ujit në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.



Kapitulli 4

Monitorimi dhe Vlerësimi i Statusit

4.1 Hyrje

Me implementimin e DKU, u krijuan programe të gjera monitorimi nga të gjitha vendet anëtare të BE, si për trupat ujqorë sipërfaqësorë ashtu edhe për ata nëntokësorë. Programet bazohen në të dhënat historike në dispozicion, në lokacionet e reja të monitorimit, si dhe vlerësimet e rrezikut për të gjithë trupat ujqorë në të gjithë Evropën. Bazuar në udhëzimet e DKU, programet e monitorimit janë të nevojshme për të mbuluar tri lloje të monitorimit:

Monitorimi Mbikëqyrës ka për qëllim krijimin e informacionit:

- për të plotësuar dhe validuar procedurat e vlerësimit të ndikimit.
- për të mundësuar përgatitjen adekuate të programeve të ardhshme të monitorimit; dhe,
- për të vlerësuar ndryshimet afatgjata në kushtet natyrore ose ato që ndodhin si rezultat i aktivitetit antropogjen.

Monitorimi Operacional synon të ofrojë informacion që do të përdoret për të klasifikuar statusin e trupave ujqorë të identifikuar si 'në rrezik të përmbushjes së objektivave të tyre mjedisore'. Nëse merren masa për të përmirësuar cilësinë e një trupi ujqor, monitorimi operacional mund të përdoret gjithashtu për të vlerësuar çdo ndryshim që rezulton nga këto veprime.

Së fundi, **Monitorimi Hetimor** mund të ndërmerret kur monitorimi mbikëqyrës tregon se objektivat mjedisore për një trup të caktuar ujqor nuk ka gjasa të përmbushen dhe për të kuptuar shkaqet e një dështimi të tillë. Përveç kësaj, monitorimi hetimor është projektuar gjithashtu për të vlerësuar shkallën e ndikimit të ndotjeve aksidentale.

Përderisa monitorimi obligohet të përfshijë disa "elemente cilësore", si parametrat kimikë, biologjikë dhe hidromorfologjikë, DKU nuk specifikon teknikat dhe metodat që do të përdoren. Monitorimi kimik do të fokusohet kryesisht në matjen e ndotësve prioritarë, por edhe të çdo ndotësi potencial që identifikohet si i rëndësishëm.

4.2 Metodologjia

4.2.1 Ujërat sipërfaqësore

Të dhënat e monitorimit janë të nevojshme për të përcaktuar statusin e trupave ujqorë sipërfaqësorë. Këto të dhëna janë poashtu të domosdoshme për të përcaktuar se ku janë të nevojshme masat dhe çfarë masash duhet të ndërmerren. Në Kosovë nuk ekziston monitorim i gjerë i ujërave sipërfaqësore. Prandaj janë shfrytëzuar të dhënat historike nga Instituti Hidrometeorologjik dhe Universiteti i Prishtinës. Gjithashtu, janë përdorur të dhënat nga cikli i parë i Pilot Programit të Monitorimit, realizuar në kuadër të projektit MIRU-K. Meqenëse të dhënat në dispozicion janë të pamjaftueshme për të përcaktuar zhvillimet afatgjata, rezultatet janë përdorur vetëm për të vlerësuar gjendjen aktuale.

Të dhënat e mëposhtme janë përdorur për vlerësimin e trupave ujqorë sipërfaqësorë në Pellgun e Lumit Morava e Binçës:

- Të dhëna historike për cilësinë e ujit nga IHMK për periudhën 2015-2020. Harta 20 tregon pikat monitoruese të rrjetit monitorues të IHMK. Mostrat u mblodhën nga 15

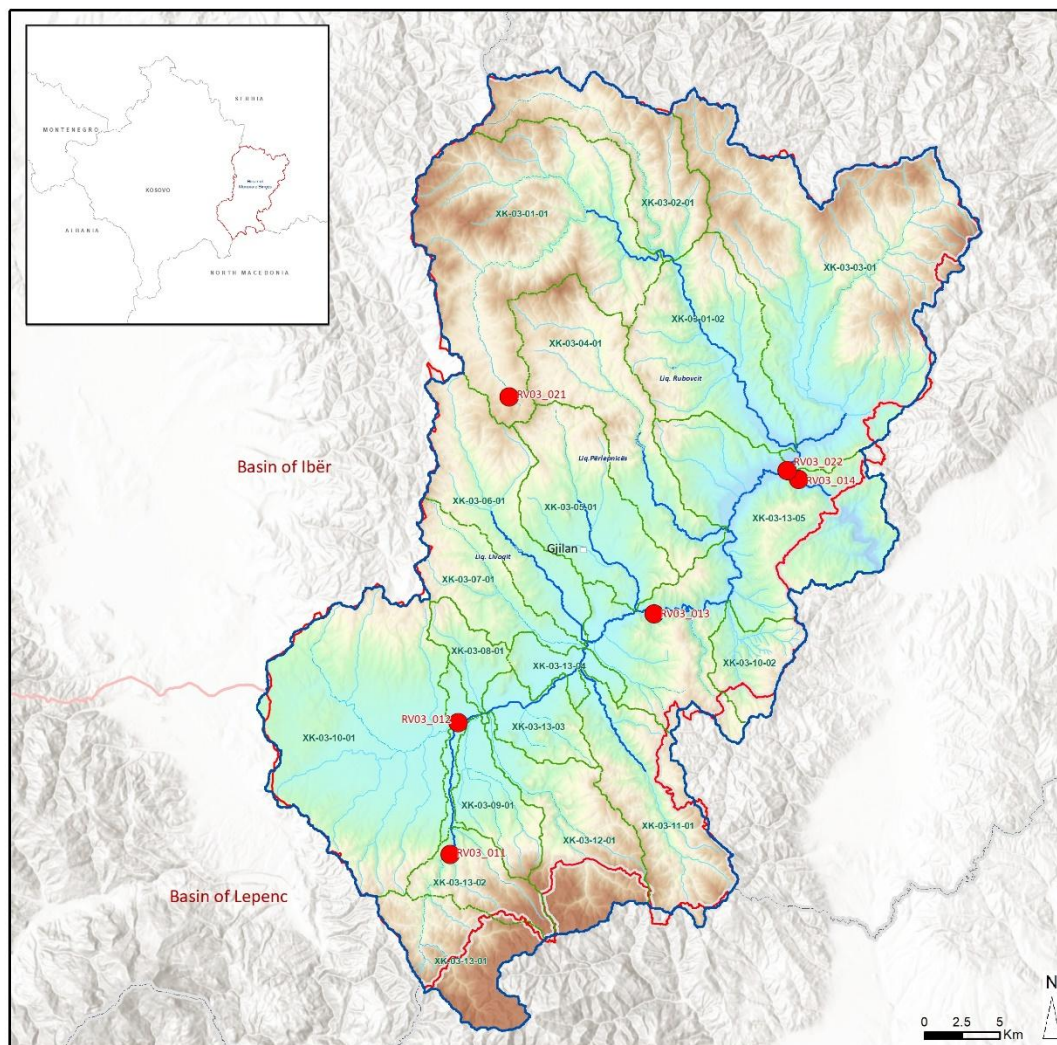
trupa ujqre sipërfaqësorë dhe u analizuan në laboratorin e IHMK për parametrat e përgjithshëm, si dhe për disa metale të rënda.

- Rezultatet e ciklit të parë (pranverë 2023) të matjeve të kryera në kuadër të Pilot Programit të Monitorimit. Parametrat e përgjithshëm janë përcaktuar nga IHMK. Metalet e rënda, pesticidet dhe hidrokarburet policiklike aromatike janë matur nga një laborator i jashtëm (Qendra LCC për Kërkime Ekotoksikologjike në Podgoricë). Analizat biologjike, duke përfshirë makroinvertebrorët, diatometë dhe peshqit, janë kryer nga Universiteti i Prishtinës.

Nuk janë monitoruar të gjithë trupat ujqre. Informacion shtesë u mor nga studimi i modelimit të cilësisë së ujit, realizuar nga PointPro (PointPro, 2023). Janë përdorur rezultatet e modelimit për azotin dhe fosforin total, si dhe SHBO.

Të dhënat e përdorura për të vlerësuar gjendjen hidrologjike janë rezultatet nga modelimet hidrologjike të Vlerësimit të Bilancit Ujqor realizuar në kuadër të MIRU-K. Modelimi është kryer duke përdorur të dhënat e viteve 1982-2020.

Harta 20: Monitorimi aktual i ujërave sipërfaqësore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.



Legend/Shpjegues

● Existing Surface Water Monitoring Points / Zonat Ekzistuese te Monitorimit te Ujërave Siperfaqësore

Settlement / Qënder e banuar
 □ city / qytet

Hydrography / Rrjet ujqor
 — large river / lumë i madh
 — small river / lumë i vogël
 — stream / përulla
 — channel / kanal

■ Lake / Liqen

■ Hydrological boundary of basin - Kufi hidrologjik i pellgut
 ■ Surface water body unit / Nën - njësi të nën - pellgjeve
 ■ Administrative boundary of basin - Kufi administrativ i pellgut
 ■ National Border - Kufi kombëtar

**Basin of Morava e Binçës –
 Pellgu Morava e Binçës**

Existing Surface Water Quality
 Monitoring Points
 Zonat Ekzistuese të Monitorimit të
 Cilësisë të Ujërave Sipërfaqësore



**Republika e Kosovës
 Republika Kosova - Republic of Kosovo
 Qeveria – Vlada – Government**

*Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës
 Ministarstvo Sredine, Prostornog Planiranja i Infrastrukture
 Ministry of Environment, Spatial Planning and Infrastructure*

4.2.2 Ujërat nëntokësore

Për ujërat nëntokësore ka të dhëna të kufizuara historike mbi sasinë dhe cilësinë. Vetëm kohët e fundit, në vitin 2022, është krijuar një rrjet monitorimi i ujërave nëntokësore. Rrjeti drejtohet nga IHMK dhe financohet nga Programi Mjedisor për Kosovën i SIDA-s. Në kohën e vlerësimit, nuk kishte të dhëna të mjaftueshme për cilësinë e ujërave nëntokësore. Prandaj, është bërë një vlerësim i bazuar në risk/rrezik që merr parasysh mënyrat e përdorimit të tokës. Kjo metodë është përshtatur nga çasja e përdorur për Lumin Vardar. Rezultatet e ciklit të parë të monitorimit (pranverë 2023) në kuadër të Pilot Programit të Monitorimit janë përdorur për të verifikuar rezultatet e vlerësimit të bazuar në risk/rrezik.

4.3 Vlerësimi i statusit të Ujërave Sipërfaqësore

4.3.1 Çasje e përgjithshme

Trupat ujqorë sipërfaqësorë vlerësohen për statusin e tyre kimik dhe ekologjik. Figura 3 paraqet procedurën e vlerësimit sipas DKU. Parimi 'një-jashtë- të gjithë-jashtë' zbatohet për vlerësimin e përgjithshëm të statusit. Statusi kimik është 'i mirë' nëse të gjitha substancat vlerësohen si të mira dhe 'jo i mirë' nëse një ose më shumë substanca nuk përmbushin standardin. Statusi ekologjik përcaktohet nga vlerësimi më i keq i elementeve të cilësisë biologjike. Nëse biologjia është në rregull, por një parametër i përgjithshëm fiziko-kimik ose një ndotës specifik nuk e arrin objektivin, vlerësimi i përgjithshëm ekologjik ulet në 'cilësinë mesatare'. Një vlerësim nuk është gjithmonë në dispozicion për çdo substancë ose parametër. Vlerësimi më pas bazohet në rezultatin më të keq të substancave ose parametrave që janë matur.

Vlerësimi 'një-jashtë- të gjithë-jashtë' tregon nëse një problem mbetet në një trup ujqor. Megjithatë, rezultati i kësaj metode nuk jep një ide për numrin e parametrave që nuk përputhen. Për shembull, nuk është e qartë nëse vetëm 1 substancë kimike nuk i përmbush objektivat, ose të gjitha substancat nuk i përmbushin objektivat. Prandaj, në këtë PMPL janë paraqitur rezultatet e parametrave individualë dhe elementeve të cilësisë.

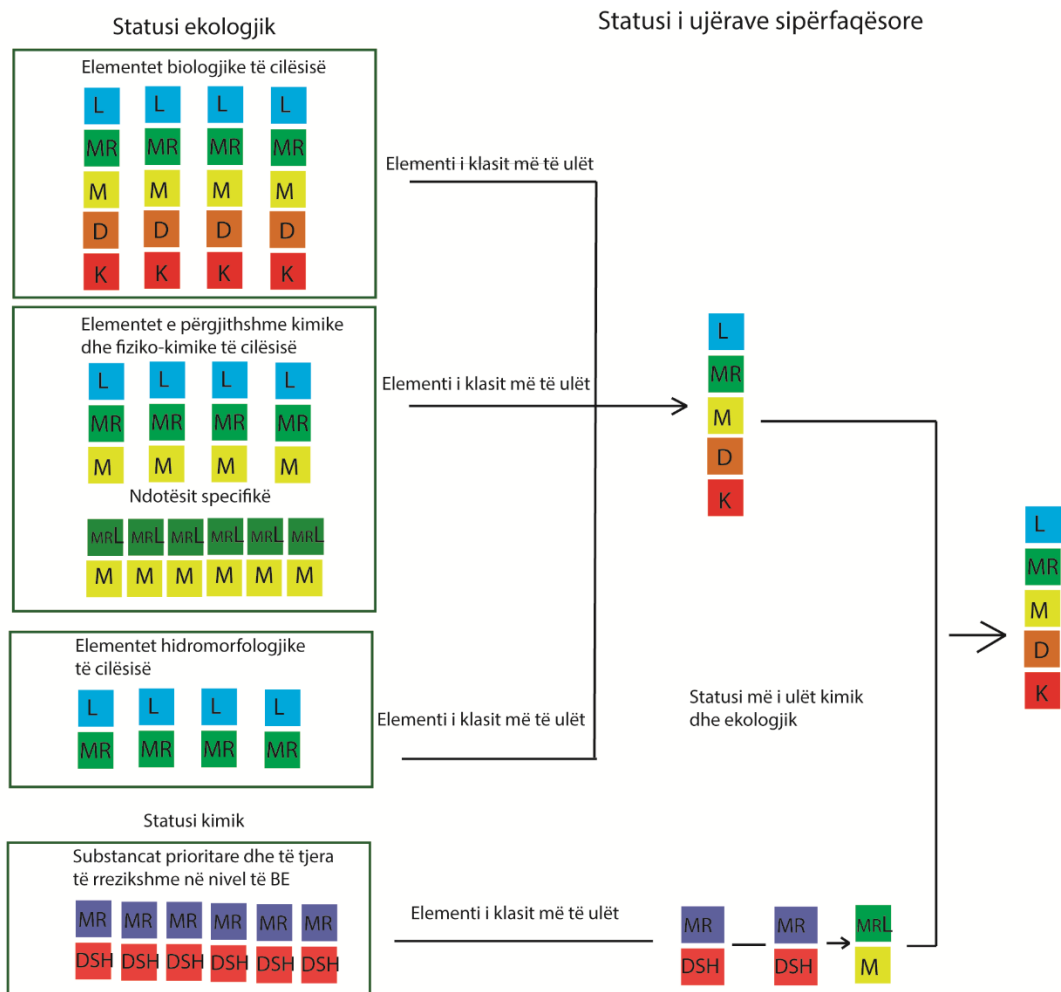


Figura 3: Procedura e përgjithshme për përcaktimin e statusit të trupit uhor sipërfaqësor (L- i lartë; MR – i mirë; M – mesatar; D – i dobët; K – i keq; nd – nuk ka të dhëna; DSH - dështon).

4.3.2 Statusi ekologjik

Statusi ekologjik bazohet në të ashtuquajturat elemente të cilësisë biologjike. Këto elemente janë organizmat si makrofitet, fitoplanktoni, peshqit dhe flora e fauna bentike. Për më tepër, kimia reflektohet duke marrë parasysh elementet e përgjithshme kimike dhe fiziko-kimike, si dhe ndotësit specifike të pellgjeve lumore. Elementet e përgjithshme e mbështesin ekologjinë dhe përfshijnë ndotës organikë dhe lëndë ushqyese të degradueshme, duke reflektuar statusin e oksigjenimit dhe eutrofikimit. Ndotësit specifike janë substanca që janë shqetësuese në një pellg. Parametrat hidromorfologjikë kanë rol vetëm në vlerësimin në dy klasë: në statusin ekologjik "i mirë" dhe atë "shumë i mirë", si dhe potencialin ekologjik "i mirë-maksimum". Statusi ekologjik vlerësohet në 5 klasa siç tregohet në Figura 4.

	Statusi i lartë - Nuk ka ndryshime ose ka ndryshime shumë të vogla antropogjene në cilësinë biologjike, elementet fiziko-kimike dhe hidromorfologjike të trupit uhor.
	Statusi i mirë - Nivele të lehta të devijimit të përbërjes dhe dendësisë së elementeve cilësore biologjike, me kushte fiziko-kimike dhe hidromorfologjike në përputhje me arritjen e një cilësie të mirë biologjik.
	Statusi mesatar - Devijim mesatar i elementeve të cilësisë biologjike në raport me statusin e lartë, me kushte fiziko-kimike dhe hidromorfologjike në përputhje me arritjen e cilësisë mesatare biologjike.
	Statusi i dobët - Ujërat që tregojnë dëshmi të ndryshimeve të mëdha në vlerat e elementeve të cilësisë biologjike (ECB).

	Statusi i keq - Ujërat që tregojnë dëshmi të ndryshimeve të rënda të vlerave të ECB.
---	--

Figura 4: Klasifikimi i statusit ekologjik.

Elementet e Cilësisë Biologjike

Tabela 29 përmbledh klasifikimin e elementëve të cilësisë biologjike. Bazuar në rezultatet e 16 ujëmbledhësve të monitoruara për makroinvertebrorët bentikë në vitin 2018, vetëm 4 trupa ujqorë nuk arrijnë të përmbushin standardin e mirë. Ujëmbledhësit e tjerë kanë një status të lartë ose të mirë.

Për Moravën e Binçës, në pranverën e vitit 2023, u zhvillua një fushatë monitorimi. Në 6 lokacione u morën mostra për invertebrorët bentikë, peshqit dhe diatometet. Për secilin prej këtyre elementëve të cilësisë, indekset biotikë janë përdorur për të klasifikuar statusin e një trupi ujqor. Për secilin element, statusi është vlerësuar dhe elementi më i ulët i klasifikuar përcakton statusin e përgjithshëm të cilësisë biologjike.

Ekziston vetëm një ujëmbledhës (Morava e Binçës në Samakovë) që klasifikohet si i mirë. 1 ujëmbledhës ka një status të moderuar, 3 klasifikohen si të dobët. Statusi i keq në ujëmbledhësin e Moravës së Binçës në periferi të qytetit të Vitisë përcaktohet nga mungesa e peshqve për shkak të ndotjes.

Tabela 29: Klasifikimi i elementeve të cilësisë biologjike (L- i lartë; MR – i mire; M – mesatar; D – i dobët; K – i keq; nd – nuk ka të dhëna).

Emri I TUS	Kodi I TUS	Stacioni i monitorimit	Makroinvertebrorët bentikë	Viti I monitorimit	Pranverë 2023		Statusi i bazuar në elementin e klasës më të ulët
				2018	Peshqit	Diatometë	
Kriva-01	XK-03-01-01	Kriva Reka - Marec		I mirë	Mesatar	Mesatar	Mesatar
Shipasnica	XK-03-03-01	Kriva Reka Domorovc		I dobët	I dobët	I mirë	I dobët
Letnica	XK-03-10-01	Letnicë	I lartë				
Silubicë	XK-03-10-01	Silubicë	I dobët				
Stanqiq	XK-03-11-01	Stanqiq	I mire				
Zhegra	XK-03-11-01	Mbi Zhegër	I lartë				
Zhegra	XK-03-11-01	Zheger	I mire				
Letnica	XK-03-12-01	Para Letnice	I mire				
Morava e Binçës	XK-03-13-01	Korbliq	I lartë				
Mjak	XK-03-13-01	Mjak	I lartë				
Morava e Binçës	XK-03-13-02	Samakovë	I lartë	I mirë	I mirë	I lartë	I mirë
Debëlldeh	XK-03-13-02	Lugu i Kopilaqes	I lartë				
Morava e Binçës	XK-03-13-02	Shushtë	I mire				
Binçë	XK-03-13-02	Binçë	I mire				
Morava e Binçës	XK-03-13-03	Viti city entrance	Mesatar	I dobët	I dobët	I mirë	I dobët

Emri I TUS	Kodi I TUS	Viti I monitorimit		2018	Pranverë 2023		Statusi i bazuar në elementin e klasës më të ulët
		Stacioni i monitorimit	Makroinvertebrorët bentikë	Makroinvertebrorët bentikë	Peshqit	Diatometë	
Morava e Binçës	XK-03-13-03	Viti city periphery	I keq				
Morava e Binçës	XK-03-13-05	Pogragjë	Mesatar	I dobët	Mesatar	Mesatar	I dobët
Morava e Binçës	XK-03-13-05	Dheu i Bardhë	I mire	I dobët	I keq	Mesatar	I keq

Elementet e përgjithshme të cilësisë kimike dhe fiziko-kimike

Janë testuar parametrat e përgjithshëm që mbështesin statusin ekologjik, të cilët përfshijnë kushtet e oksigjenimit (oksigjeni i tretur dhe Shpenzimi Biokimik i Oksigjenit) dhe lëndët nutritive (përbërjet e azotit dhe fosforit). Për të vlerësuar gjendjen e atyre trupave ujorë për të cilët nuk ka të dhëna monitorimi, janë përdorur rezultatet e studimit të modelimit të cilësisë së ujit. Modelimi gjeneroi produktin për SHBO, P dhe N total. Rezultatet janë përfshirë për ata trupa ujorë për të cilët nuk ka të dhëna monitorimi. Ruzultatet e modelimit janë paraqitur në tabelë me qelizë të hijezuar.

Duke përdorur parimin 'një-jashtë-të gjithë-jashtë', është përcaktuar statusi i përgjithshëm i trupave ujorë. Elementi i klasës më të ulët jepet në kolonën e fundit, duke treguar nëse trupi ujor nuk ka status të mirë. Rezultatet janë paraqitur në Tabela 30.

Vetëm 4 trupa ujorë sipërfqësorë plotësojnë statusin " e mirë". Për shkak të niveleve të larta të SHBO dhe lëndëve ushqyese, të tjerët nuk arrijnë të përmbushin statusin " e mirë". Në veçanti, pranë zonave urbane statusi është 'i keq'. Lëndët e larta ushqyese, në veçanti fosfori, tregojnë gjithashtu ndikimin e bujqësisë intensive.

Tabela 30: Klasifikimi i elementeve të përgjithshme kimike (L- i lartë; MR – i mire; M – mesatar; D – i dobët; K – i keq; nd – nuk ka të dhëna).

TUS	Kodi i TUS	Lloji i TUS	Stacioni i monitorimit	Oksigjeni i tretur (OT) mg/l	Shpenzimi Biokimik i Oksigjenit (SHBO ₅) mg/l	Nitrate (NO ₃) mg N/l	Amonium (NH ₄) mg N/l	Orto fosfate (PO ₄) mg P/l	Azot total mg N/l	Fosfor total mg P/l	Statusi
Kriva-01	XK-03-01-01	Natyral	RV03_021	7,52	7,66	0,39	0,46	0,08	1,14	0,31	D
		Natyral			18,48						5,62
Kriva-02	XK-03-01-02	Natyral			58,65				6,53	1,90	K
Kremenat	XK-03-02-01	Natyral			14,55				5,72	1,58	K
Shipasnica	XK-03-03-01	Natyral	RV03_022	7,09	32,48	1,18	1,18	0,16	4,45	1,49	K
		Natyral			31,72						4,58
Prilepnice	XK-03-04-01	Natyral			16,61				9,43	3,32	K
Malisheve	XK-03-05-01	Natyral			806,06				22,16	2,91	K
Livoqi	XK-03-06-01	Natyral			8,12				8,85	2,27	K
Cernica	XK-03-07-01	Natyral			6,40				3,96	1,52	K
Zhitja	XK-03-08-01	Natyral			10,21				4,69	1,70	K
Beranica	XK-03-09-01	Natyral			12,12				5,13	2,14	K
Sojeva	XK-03-10-01	Natyral			0,19				0,06	0,00	L
Shushica	XK-03-10-02	Natyral			0,19				0,06	0,00	L
Zhegra	XK-03-11-01	Natyral			0,13				0,06	0,00	L
Gerncarica	XK-03-12-01	Natyral			6,14				4,15	1,44	K
Golem 1	XK-03-13-01	Natyral			0,17				0,06	0,00	L
Golem 2	XK-03-13-02	Natyral	RV03_011	7,77	3,84	0,53	0,49	0,09	1,58	0,32	D
		Natyral			0,17						P
Ribnik	XK-03-13-03	TUMR	RV03_012	6,83	20,78	0,65	1,58	0,26	3,81	1,18	K
		TUMR			47,18						5,40
Morava e Binçës	XK-03-13-04	Natyral			36,70				4,67	1,71	K
Llashticë	XK-03-13-05	Natyral	RV03_013	5,97	31,81	1,25	2,01	0,41	5,62	1,94	K

TUS	Kodi i TUS	Lloji i TUS	Stacioni i monitorimit	Oksigjeni i tretur (OT) mg/l	Shpenzimi Biokimik i Oksigjenit (SHBO ₅) mg/l	Nitrate (NO ₃) mg N/l	Amonium (NH ₄) mg N/l	Orto fosfate (PO ₄) mg P/l	Azot total mg N/l	Fosfor total mg P/l	Statusi
		Natyral	RV03_014	7,19	31,41	1,52	1,57	0,32	5,33	1,66	K
		Natyral			21,01				5,36	1,73	K

Ndotësit Specifikë të Pellgut Lumor (NSPL)

Statusi për ndotës specifikë bazohet vetëm në disa metale për arsye se për këto substanca kishte informacion të mjaftueshëm. Duhet të theksohet se mund të ketë substanca të tjera problematike. Këtu përfshihen materiet farmaceutike, pesticidet, substanca per- dhe polifluoroalkile (PFAS) dhe ndotës të tjerë në zhvillim e sipër. Hulumtimet e mëtejshme mund të përcaktojnë se cilat substanca janë të rëndësishme.

Përqendrimit mesatare të metaleve të rënda si kromi (Cr), mangani (Mn), zinku (Zn), bakri (Cu) dhe hekuri (Fe) për një periudhë tre vjeçare nga 2015-2017 janë paraqitur në tabelën më poshtë. Niveli i kromit është i lartë në të gjithë trupat ujorë të monitoruar, përveç në trupin ujorë Golem 2. Për zinkun dhe bakrin, nivelet janë të ulëta në të gjithë TUS të monitoruar. Përqendrime të larta të Manganit janë gjetur në Shipashnicë dhe Llashticë).

Tabela 31: Klasifikimi i ndotësve specifikë të pellgut lumor (metalet).

TUS	Kodi i TUS	Forma e TUS	Kodi i stacionit te monitorimit	Cr µg/l	Zn µg/l	Mn µg/l	Cu µg/l	Fe µg/l	Statusi
Kriva-01	XK-03-01-01	Natyral	RV03_021	187.92	66.48	46.17	9.2	124.78	D
		Natyral							
Kriva-02	XK-03-01-02	Natyral							
Kremenat	XK-03-02-01	Natyral							
Shipashnicë	XK-03-03-01	Natyral	RV03_022	215.05	78.91	393.83	15.8	566.95	D
	XK-03-03-01	Natyral							
Përlepnicë	XK-03-04-01	Natyral							
Malishevë	XK-03-05-01	Natyral							
Livoqi	XK-03-06-01	Natyral							
Cërnica	XK-03-07-01	Natyral							
Zhitija	XK-03-08-01	Natyral							
Beranica	XK-03-09-01	Natyral							
Sojeva	XK-03-10-01	Natyral							
Shushica	XK-03-10-02	Natyral							
Zhegra	XK-03-11-01	Natyral							
Gerncarica	XK-03-12-01	Natyral							
Golem 1	XK-03-13-01	Natyral							
Golem 2	XK-03-13-02	Natyral	RV03_011	40.67	0.45	46.67	8.5	35.84	MR
		Natyral							
Ribnik	XK-03-13-03	TUMR	RV03_012	138.33	10.58	166.33	9.5	70.45	D

TUS	Kodi i TUS	Forma e TUS	Kodi i stacionit te monitorimit	Cr µg/l	Zn µg/l	Mn µg/l	Cu µg/l	Fe µg/l	Statusi
		TUMR							
Morava e Binçës	XK-03-13-04	Natyrar							
Llashticë	XK-03-13-05	Natyrar	RV03_013	152.94	5.04	282.56	11.0	503.01	D
		Natyrar	RV03_014	189.33	12.13	343.50	7.5	633.32	D
		Natyrar							

Vlerësimi i përgjithshëm i statusit ekologjik

Duke përdorur parimin 'një-jashtë-të gjithë-jashtë', Figura 5 tregon vlerësimin e përgjithshëm të statusit ekologjik bazuar në të gjithë elementët e cilësisë së vëzhguar.

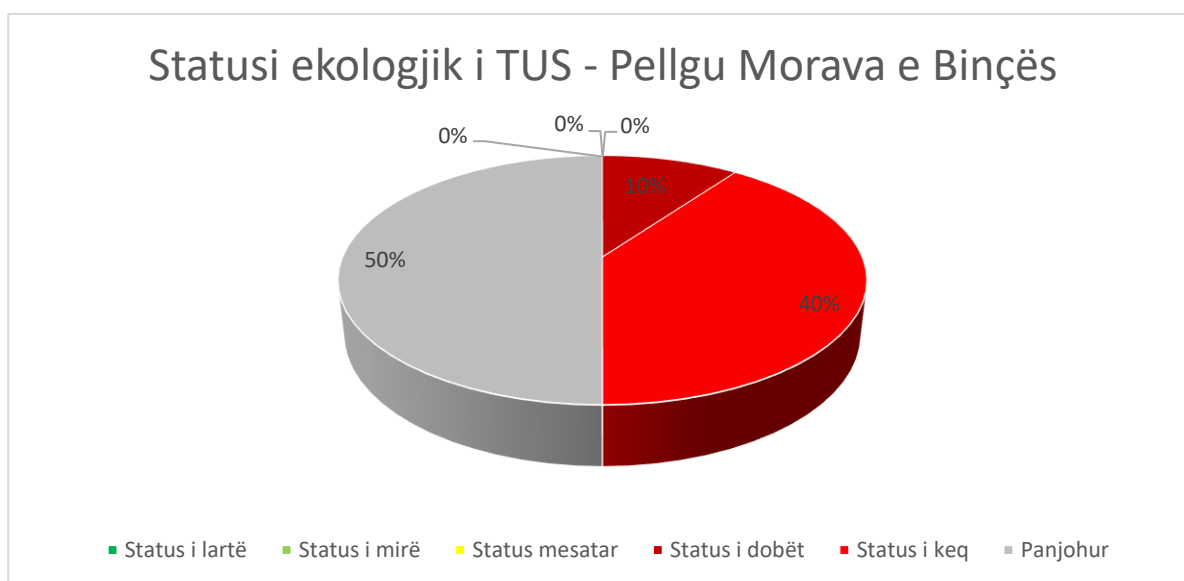


Figura 5: Vlerësimi i përgjithshëm i statusit ekologjik.

Për 10 trupa ujqorë ka të dhëna të pamjaftueshme. 10 trupa ujqorë sipërfaqësorë të monitoruar nuk arrijnë të përmbushin statusin 'e mirë'. 8 prej tyre kanë 'status të 'keq', 2 kanë status 'të 'dobët'. Shkaku kryesor i gjendjes së keqe janë shkarkimet e ujërave të zeza të patrajtuara nga amvisëritë dhe shkarkimet industriale. Në disa trupa ujqorë, bujqësia intensive krijon gjithashtu probleme në cilësinë e ujit.

4.3.3 Statusi kimik

Statusi kimik bazohet në substancat prioritare. Për substancat prioritare, një trup ujqor ose është në përputhje ose nuk është, pra nuk ka klasifikim në klasa. "E kuqe" do të thotë që dështon të përmbushet standardi i cilësisë mjedisore dhe "e kaltër" do të thotë që përmbushet. Ekziston një listë e substancave prioritare në mbarë BE. Nga kjo listë disponohen të dhëna vetëm për metalet e rënda kadmium (Cd), nikel (Ni) dhe plumb (Pb). Është përdorur përqendrimi mesatar për një periudhë tre vjeçare 2015-2017. Tabela 32 tregon rezultatet.

Tabela 32: Klasifikimi i substancave prioritare (Cd, Ni dhe Pb) (Dsh – Dështon).

TUS	Kodi i TUS	Forma e TSU	Monitorimi	Cd µg/l	Ni µg/l	Pb µg/l	Statusi
Kriva-01	XK-03-01-01	Natyrall	Marec	33,30	39,00	72,50	Dsh
		Natyrall	Outlet				
Kriva-02	XK-03-01-02	Natyrall					
Kremenat	XK-03-02-01	Natyrall					
Shipashnicë	XK-03-03-01	Natyrall	Kriva reka Domorovc	42,90	43,40	92,6	Dsh
		Natyrall	Outlet				
Përlepnicë	XK-03-04-01	Natyrall					
Malishevë	XK-03-05-01	Natyrall					
Livoqi	XK-03-06-01	Natyrall					
Cërnice	XK-03-07-01	Natyrall					
Zhitja	XK-03-08-01	Natyrall					
Beranica	XK-03-09-01	Natyrall					
Sojeva	XK-03-10-01	Natyrall					
Shushicë	XK-03-10-02	Natyrall					
Zhegra	XK-03-11-01	Natyrall					
Gerncarica	XK-03-12-01	Natyrall					
Golem 1	XK-03-13-01	Natyrall					
Golem 2	XK-03-13-02	Natyrall	Kurbuliq	16,90	8,00	19,00	Dsh
		Natyrall	Outlet				
Ribnik	XK-03-13-03	TUMR	Kllokot	18,40	23,20	35,20	Dsh
		TUMR	Outlet				
Morava e Binçës	XK-03-13-04	Natyrall					
Llashticë	XK-03-13-05	Natyrall	Uglar	24,00	30,60	20,00	Dsh
		Natyrall	Morava Domorovc	27,00	39,00	54,50	Dsh
		Natyrall	Outlet				

Të gjithë TUS dështojnë të përmbushin statusin 'e mirë'. Në shumicën e trupave ujqorë, nivelet për Ni dhe Pb nuk përmbushin standardin. Në të gjithë trupat ujqorë, përqendrimi i Cd e ka tejkaluar vlerën standarde. Figura 6 përmbledhë të dhënat për statusin kimik. Statusi i 6 TUS është i keq dhe për 14 TUS nuk ka të dhëna.

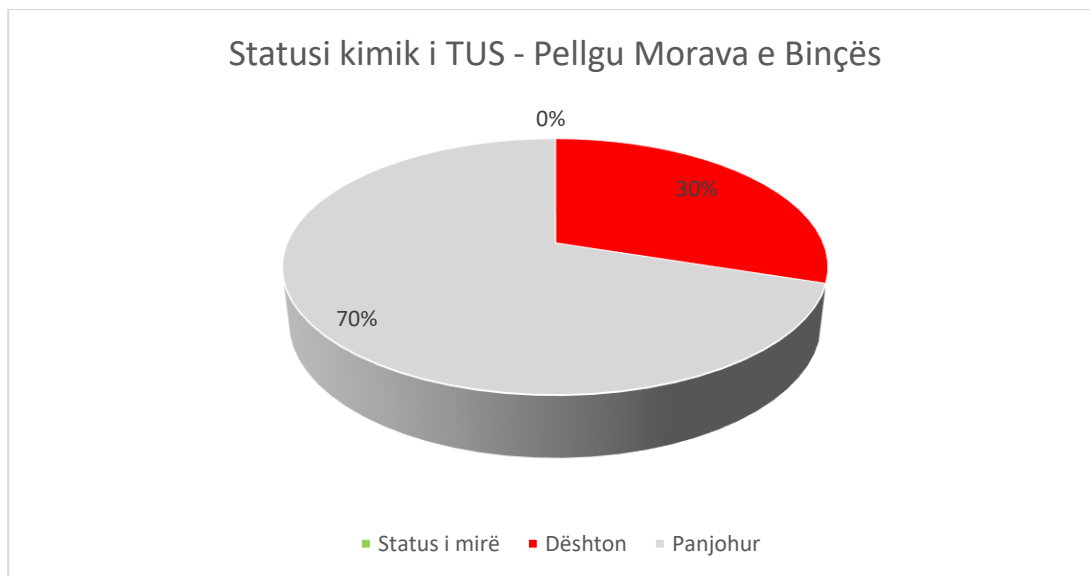


Figura 6: Vlerësimi i përgjithshëm i statusit kimik TUS.

Gjatë monitorimit në stinën e pranverës (2023) të zhvilluar gjatë pilot programit të monitorimit, mostrat u analizuan edhe për pesticidet organoklorine dhe hidrokarburet aromatike policiklike (HAP). Shumë prej këtyre ndotësve janë përfshirë edhe në listën e BE të substancave prioritare. Mostrat janë analizuar nga Qendra për Kërkime Ekotoksikologjike në Podgoricë. Për të gjitha mostrat e marra, nivelet e pesticideve ishin nën nivelin e detektimit. Për shumicën e HAP përqendrimit ishin gjithashtu nën nivelin e detektimit (NND). Në lokacionet ku u gjetën këta ndotës, nivelet ishin shumë më poshtë sesa përqendrimit maksimale të lejuara të për standardet e cilësisë mjedisore. Megjithatë, duhet theksuar se mostrimi është bërë vetëm një herë. Prandaj, për shkak të ndryshueshmërisë sezonale në përqendrim, kjo mund të mos japë një pasqyrë reprezentative.

4.3.4 Statusi hidromorfologjik

Nuk është bërë vlerësimi i plotë për ndikimet hidromorfologjike në Pellgun Morava e Binçës pasi që aktualisht nuk ka të dhëna për një kuantifikim objektiv të ndikimit hidrologjik dhe/ose morfologjik sipas Standardit Teknik Evropian.

Megjithatë, si një tregues shumë të përafërt, praktikat më të mira ndërkombëtare pranojnë gjerësisht Indeks Bazik të Rrjedhjes (IBRR). Ky indeks i natyralizuar i lumenjve është një tregues i mirë i shkarkimit vjetor të ujërave nëntokësore në sistemin e ujërave sipërfaqësore. IBRR përcaktohet nga kurba e kohëzgjatjes së rrjedhës (KKRR) si raporti Q90/Q50. Në terma afatgjatë, duke supozuar se pellgu i lumit është në ekuilibër hidrodinamik, shkarkimi i ujërave nëntokësore duhet të jetë i barabartë me rimbushjen e ujërave nëntokësore. Përqindjet Q10/Q50 dhe Q90 janë nxjerrë nga modelimet hidrologjike të Vlerësimit të Bilancit Ujor realizuar në kuadër të MIRU-K. Llogaritjet janë bërë duke përdorur seritë e të dhënave të rrjedhës për periudhën 1982-2020. Rezultatet janë paraqitur në Tabela 33. Bazuar në IBRR, statusi i të gjithë trupave ujorë është vlerësuar si 'i mirë'. Një IBRR më e madhe se 0.3 është përdorur si prag.

Tabela 33: Vlerësimi i statusit hidromorfologjik bazuar në regjimin e rrjedhjes.

Emri I TUS	Kodi i TSU	Forma e lumit	Nënpellgu lokal	Regjimi aktual i rrjedhjes				Statusi i sasisë së ujit sipërfaqësor
				Q10	Q50	Q90	BFI	
Kriva (Lumi i Shtrembër) - 01	XK-03-01-01	Natyra	XK-03-01	8.40	1.05	0.36	0.34	
Kriva (Lumi i Shtrembër) - 02	XK-03-01-02	Natyra	XK-03-01	15.97	2.00	0.65	0.33	I Mirë
Kremenat	XK-03-02-01	Natyra	XK-03-02	3.29	0.41	0.15	0.36	I Mirë
Desivojcë	XK-03-03-01	Natyra	XK-03-03	11.17	1.40	0.49	0.35	I Mirë
Përlepticë	XK-03-04-01	Natyra	XK-03-04	4.15	0.52	0.18	0.35	I Mirë
Malishevë	XK-03-05-01	Natyra	XK-03-05	3.50	0.44	0.15	0.33	I Mirë
Livoqi	XK-03-06-01	Natyra	XK-03-06	3.38	0.42	0.15	0.35	I Mirë
Cërnica	XK-03-07-01	Natyra	XK-03-07	1.99	0.25	0.09	0.36	I Mirë
Zhitja	XK-03-08-01	Natyra	XK-03-08	0.83	0.10	0.04	0.35	I Mirë
Beranica	XK-03-09-01	Natyra	XK-03-09	1.50	0.19	0.07	0.37	I Mirë
Sojeva	XK-03-10-01	Natyra	XK-03-10	8.27	1.03	0.34	0.33	I Mirë
Shushica	XK-03-10-02	Natyra	XK-03-10	1.29	0.16	0.05	0.33	I Mirë
Zhegra	XK-03-11-01	Natyra	XK-03-11	3.42	0.43	0.14	0.33	I Mirë
Gerncarica	XK-03-12-01	Natyra	XK-03-12	3.14	0.39	0.13	0.33	I Mirë
Golem/M. e Binçës	XK-03-13-01	Natyra	XK-03-13	2.47	0.31	0.10	0.33	I Mirë
Golem /M. e Binçës	XK-03-13-02	Natyra	XK-03-13	3.98	0.50	0.17	0.33	I Mirë
Morava e Binçës	XK-03-13-04	Natyra	XK-03-13	13.24	2.99	1.02	0.34	I Mirë
Morava e Binçës	XK-03-13-05	Natyra	XK-03-13	34.56	7.95	2.71	0.34	I Mirë
Liçeni Livoqit	XKLWB-3008	Artificial	XK-03-06	2.48	0.301	0.11	0.35	I Mirë
Liçeni i Përlepticës	XKLWB-3004	Artificial	XK-03-04	2.76	0.35	0.12	0.35	I Mirë

4.4 Vlerësimi i statusit të ujërave nëntokësore

Vlerësimi i rrezikut për sasinë e ujërave nëntokësore

Nëse nxjerrjet nga trupat ujqorë nëntokësore nuk balanohen nga rimbushja në akuiferë, gjendja sasiorë e trupave ujqorë nëntokësore nuk do të jetë e mirë. Aktualisht, nuk ka stacione monitorimi të ujërave nëntokësore në pellg që kryejnë monitorimin e nivelit të ujërave nëntokësore. Për të vlerësuar statusin sasior, të dhënat për nxjerrjet e ujërave nëntokësore duhet të vihen në dispozicion nëpërmjet kompanive të furnizimit me ujë të pijshëm. Informatat nga kërkesat për leje për nxjerrjet e ujërave nëntokësore gjithashtu duhet të jenë në dispozicion. Rezultati nga rrjeti i sapokrijuar i monitorimit të ujërave nëntokësore mund të plotësojë mangësitë e të dhënave në mënyrë që të bëhet një vlerësim i duhur i rrezikut për sasinë e ujërave nëntokësore. Përveç kësaj, këshillohet të përdoret modeli i ujërave nëntokësore për të vlerësuar rimbushjen e ujërave nëntokësore. Modelimet mund të përdoren gjithashtu për të kontrolluar nëse resurset ujore nëntokësore po përdoren në mënyrë të qëndrueshme.

Vlerësimi i rrezikut për cilësinë e ujërave nëntokësore

Për shkak se nuk ka fare të dhëna ose ka të dhëna të kufizuara për cilësinë e ujërave nëntokësore, nuk mund të kryhet një vlerësim i plotë i statusit. Informacioni për mbulueshmërinë e tokës është përdorur për të vlerësuar rrezikun nga presionet e aktiviteteve në sipërfaqen e tokës. Supozohet se këto aktivitete prekin edhe akuiferët nën sipërfaqe. Duke përdorur informacionin CORINE për mbulueshmërinë e tokës (2018) duke përfshirë vendet e minierave dhe deponive, zonat urbane, zonat bujqësore, pyjet, kullotat dhe mjediset tjera natyrore, u vlerësua rreziku i mundshëm i kontaminimit të trupave ujqorë nëntokësore. Është përcjellë metodologjia dhe supozimet që janë përdorur në Planin e Menaxhimit të Pellgut të Lumit Vardar për vlerësimin e rrezikut kimik të ujërave nëntokësore (Raporti Teknik, Projekti i

Binjakëzimit, 2019). Një përshkrim i detajuar i metodologjisë është paraqitur në raportin për Vlerësimin e Statusit dhe Analizën Preliminare të Mangësive për Pellgun Morava e Binçës (Raporti Teknik, Projekti i Binjakëzimit, 2019, Shtojca IV). Janë marrë në konsideratë katër klasë rreziqesh siç janë paraqitur në Tabela 34. Për çdo lloj përdorimi të tokës, është përcaktuar klasa e rrezikut.

Tabela 34: Klasët e rrezikut të përdorura për tipin e përdorimit të tokës.

Përdorimi i tokës	Burimi i palëvizshëm ose i lëvizshëm	Rrezik i Lartë, Mesatar ose i Ulët	Klasa e rrezikut
MINIERA, INDUSTRI, MBETURINA	I palëvizshëm	I lartë	1
Urbane	Difuziv ose i palëvizshëm	I lartë	1
Bujqësi intensive	Difuziv	Mesatarisht i Lartë	2
Bujqësi ekstensive	Difuziv	Mesatar	3
Zona natyrore	Asnjë	I Ulët	4
Ujë	Asnjë	I Ulët	4

Bazuar në këto klasë rreziku dhe sipërfaqet e përdorimit të tokës për secilin prej trupave ujqorë nëntokësorë, është llogaritur një vlerë relative rreziku. Rezultatet janë paraqitur në Harta 21. Vlerat më afër 1 tregojnë zonat me rrezik 'të lartë' dhe vlerat më afër 4 tregojnë zonat me 'rrezik të ulët'. Tabela 35 paraqet vlerësimin e trupave ujqorë nëntokësorë në Pellgun Morava e Binçës.

Harta 21: Nota e vlerësimit të rrezikut kimik për trupat nëntokësorë.

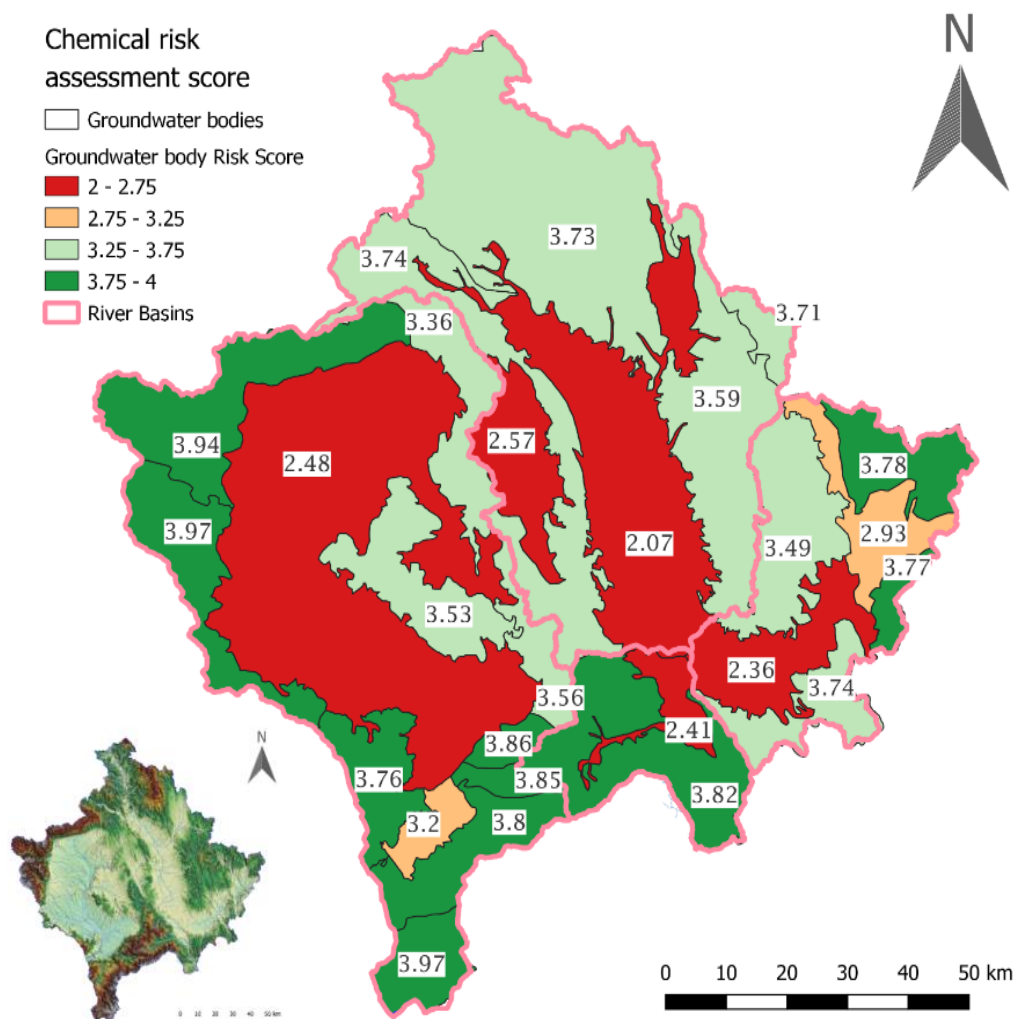


Tabela 35: Vlerësimi i statusit për trupat ujorë nëntokësorë në Pellgun Morava e Binçës.

Kodi i trupit ujor nëntokësor	Trupi nëntokësor, Lumi	Vlerësimi i parë i statusit të cilësisë së ujërave nëntokësore
XKUN0008	Karadak, Morava e Binçës	Rrezik relativisht mesatar/ i ulët
XKUN0010	Morava/Bince, Morava e Binçës	Rrezik relativisht i lartë
XKUN0011	Pogragje, Morava e Binçës	Rrezik relativisht mesatar/ i ulët
XKUN0015	Marec, Morava e Binçës	Rrezik relativisht i ulët
XKUN0016	Artana, Morava e Binçës	Rrezik relativisht mesatar/ i ulët
XKUN0017	Dheu i Bardhe, Morava e Binçës	Rrezik relativisht mesatar

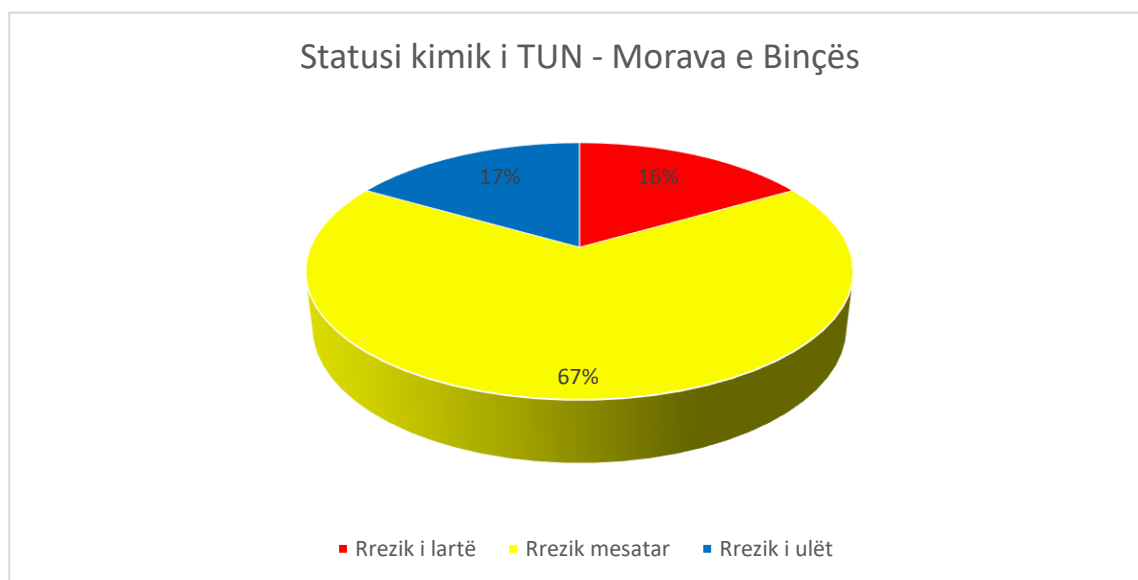


Figura 7: Vlerësimi i përgjithshëm i statusit kimik TUN.

Pilot Programi i Monitorimit

Në pranverën e vitit 2023, është kryer cikli i parë i mostrimit të ujërave nëntokësore si pjesë e Pilot Programit të Monitorimit. Rezultatet janë përdorur si një verifikim fillestar i vlerësimit të rrezikut. Mostrat janë analizuar për disa parametra të përgjithshëm, metale, pesticide organoklorine dhe HAP. Rezultatet janë testuar rreth përputhjes me standardet e përgjithshme të BE për ujërat nëntokësore (Tabela 36). Këto përfshijnë nitratat dhe pesticidet. Për parametrat e tjerë, rezultatet duhet të testohen kundrejt vlerave të pragut (VP) që mbetet të caktohen.

Tabela 36: Përputhshmëria e rezultateve të nitrave dhe pesticideve me standardet e përgjithshme të BE për ujërat nëntokësore.

Kodi I TUN		XKUN0010						EU Standardi
Emri I TUN		Morava e Binçës						
Lokaliteti i mostrimit		G1	G4	G5	G6	G7	G10	
Nitrate	mg/l	5,6	2,6	20,8	28,6	14,8	97	50
Pesticide	µg/l	Të gjitha poshtë LoQ <0,00005						0,1

Të gjitha pikat e monitorimit janë në trupin ujor nëntokësor XKUN0010 (Morava e Binçës). Ky është një trup ujor poroz me prodhimtari të lartë dhe rrezik relativisht të lartë për të mos qenë në gjendje të mirë. Përveç monitorimit të G10, standardi i BE-së prej 50 mg N/l është tejkaluar. Nivele të ngritura të nitrave vërehen gjithashtu në lokacionet G5 dhe G6, përqendrimi i rritur i nitrave është gjetur gjithashtu në trupin ujor nëntokësor XKUN0024.

Pesticidet e matura në të gjitha mostrat ishin nën nivelin e kuantifikimit dhe si të tilla nivelet e vëzhguara nuk e kalonin standardin e BE. Megjithatë, duhet theksuar se janë matur vetëm pesticidet organoklorine, të tilla si Aldrini, Dieldrini, Endosulfani, Heksaklorobenzeni dhe DDT. Shumica e këtyre pesticideve janë ndaluar të përdoren nga BE për mbrojtjen e bimëve. Pasi që Kosova zyrtarisht ndjek rregulloren e BE për praninë e pesticideve, është e pasigurtë nëse këto komponime ende përdoren në sasi të mëdha. Kjo mund të shpjegojë pse këto substanca nuk u gjetën. Rekomandohet një rivlerësim i substancave të matura.

4.5 Zonat e mbrojtura

Duke qenë se nuk ka monitorim specifik për zonat e mbrojtura, statusi nuk është vlerësuar. Rekomandimet për monitorim janë paraqitur më poshtë.

4.6 Rekomandimet për monitorim

Duhet kuptuar se ky është vlerësimi i parë i statusit për trupat ujqorë sipërfaqësorë dhe nëntokësorë në Pellgun Morava e Binçës. Vlerësimi u bazua në të dhënat historike në dispozicion dhe në rezultatet e para të programit pilot të monitorimit. Megjithatë të dhënat në dispozicion janë të kufizuara, mund të konkludohet se shumë trupa ujqorë nuk arrijnë të përmbushin statusin e mirë.

Monitorimi duhet të vazhdojë dhe të avansohet për të përditësuar më tej vlerësimin në ciklin e ardhshëm të Planit të Menaxhimit të Pellgut Lumor. Kjo duhet të rezultojë në një përditësim dhe kuptim më të mirë të statusit. Përveç kësaj, DKU kërkon gjithashtu monitorim mbikqyrës për të vlerësuar ndryshimet afatgjata në kushtet natyrore ose ato që vijnë si rezultat i aktivitetit antropogjen. Në planin afatgjatë, monitorimi duhet të ndihmojë gjithashtu në përcaktimin e efikasitetit të masave për përmirësimin e statusit.

Duke pasur parasysh burimet dhe kapacitetet e kufizuara financiare, gjithçka nuk mund të bëhet menjëherë. Është e nevojshme të caktohen prioritetet në bazë të resurseve në dispozicion. Kjo do të thotë se një rrjet i plotë monitorimi sipas DKU duhet të implementohet hap pas hapi.

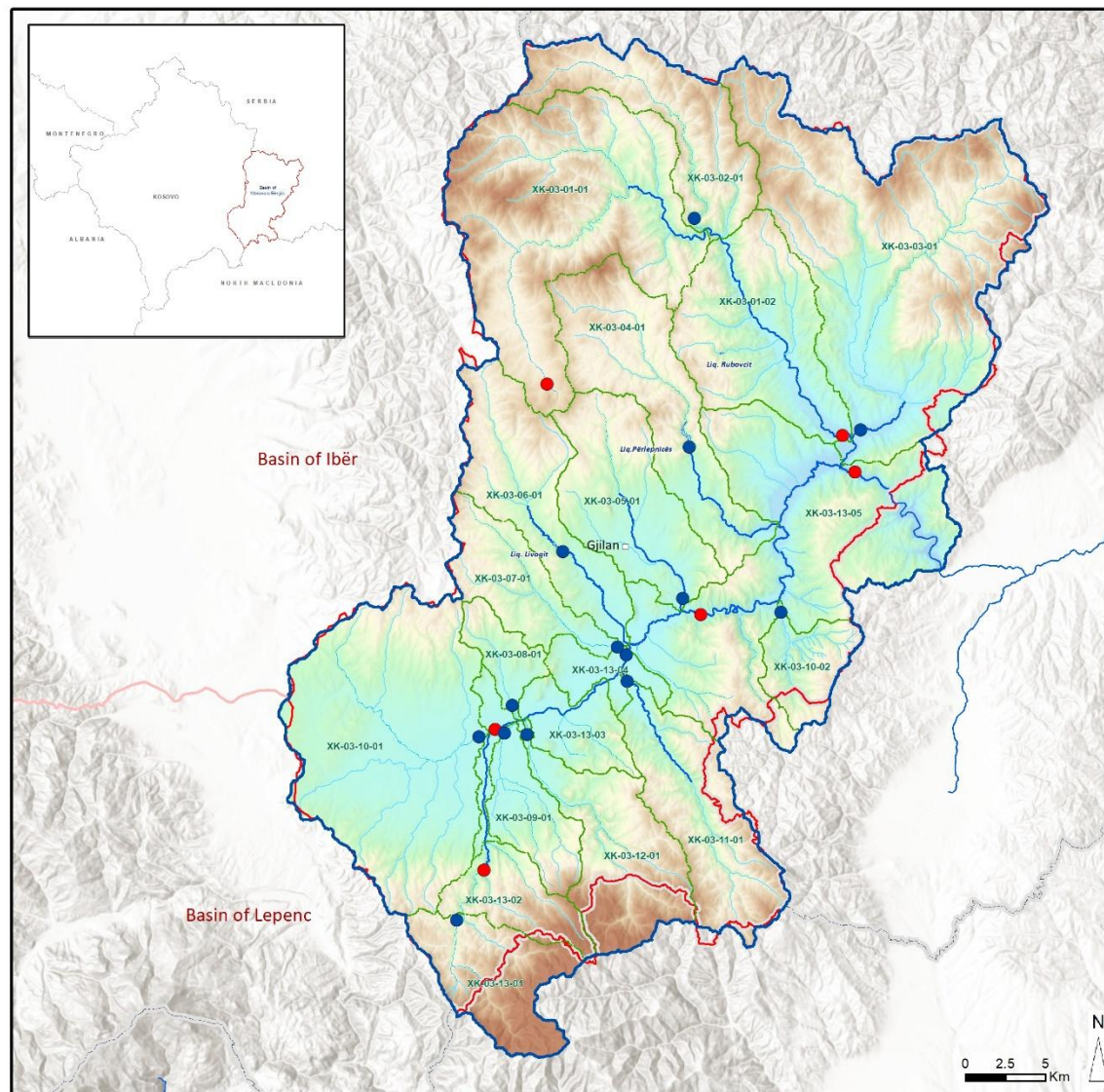
4.6.1 Ujërat sipërfaqësore

Nuk janë monitoruar të gjithë trupat ujqorë sipërfaqësorë. Kjo do të thotë se statusi ekologjik i 10 TUS dhe statusi kimik i 14 TUS nuk mund të përcaktohet. Është propozuar një rrjet prej 19 lokalitetesh monitorimi (shih Harta 22). Duke pasur parasysh burimet e kufizuara, është vendosur një prioritet. Gjithashtu, sa i përket frekuencave të rekomanduara të monitorimit propozohen frekuenca mesatare dhe minimale. Kjo lejon zbatimin hap pas hapi të rrjetit të plotë të monitorimit, në përputhje me kërkesat e BE (shih **Shtojcën V**).

DKU kërkon krahasimin e statusit me kushtet referente. Kjo nuk është bërë në analizën aktuale të statusit, sepse nuk kishte të dhëna të mjaftueshme për të përcaktuar kushtet referente. Propozohet të kryhet një monitorim hetimor shtesë për të përcaktuar kushtet referente.

Gjithashtu, duhet të kryhet monitorim shtesë hetimor për statusin kimik. Bazuar në nivelet e kadmiumit (Cd), nikelit (Ni) dhe plumbit (Pb), të gjithë trupat ujqorë sipërfaqësorë janë në rrezik. Arsyeja e përqendrimeve të larta të këtyre metaleve të rënda nuk dihet. Burimet e mundshme janë aktivitetet minerare, shkarkimet industriale, ujërat e zeza nga amvisëritë dhe deponitë. Përqendrimit e ngritura mund të shkaktohen edhe nga gjeologjia. Përcaktimi i një vlere krahasuese përqëndrimi është i nevojshëm për të dhënë një përgjigje përfundimtare.

Harta 22: Monitorimi i propozuar për ujërat sipërfaqësore.



Legend/Shpjegues

- Current monitoring site - Vend aktual monitorimi
- New monitoring site - Vend i ri monitorimi

Settlement / Qënder e banuar

- city / qytet

Hydrography / Rrjet ujqor

- large river / lumë i madh
- small river / lumë i vogël
- stream / përreua
- channel / kanal
- Lake / Liqen

- Hydrological boundary of basin - Kufi hidrologjik i pellgut
- Surface water body unit / Nën - njësi të nën - pellgjeve
- Administrative boundary of basin - Kufi administrativ i pellgut
- National Border - Kufi kombëtar

**Basin of Morava e Binçës
Pellgu Morava e Binçës**

Proposed Surface Water Quality
Monitoring Points
Zonat e Propozuara të Monitorimit
të Cilësisë të Ujërave Siperfaqësorë



Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria – Vlada – Government

Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës
Ministarstvo Sredine, Prostornog Planiranja i Infrastrukture
Ministry of Environment, Spatial Planning and Infrastructure

4.6.2 Ujërat nëntokësore

Për të vlerësuar gjendjen sasiore të ujërave nëntokësore, kërkohet kuantifikim i mëtejshëm i ujit të përdorur për pije dhe industri. Këto të dhëna duhet të vihen në dispozicion të ARPL. Për të vlerësuar nëse nxjerrja e ujit është në ekuilibër me rimbushjen e trupave ujqorë nëntokësore, mund të merret parasysh modelimi i ujërave nëntokësore. Të dhënat që rezultojnë nga rrjeti i monitorimit të nivelit të ujërave nëntokësore të krijuar së fundmi mund të përdoren për të përcaktuar nëse ujërat nëntokësore përdoren në mënyrë të qëndrueshme.

Për monitorimin e cilësisë së ujërave nëntokësore janë marrë mostra nga pusët ekzistuese në pellg. Të gjitha pusët në pilot monitorim të ujërave nëntokësore ndodhen në trupin ujqorë nëntokësor Morava/Binçës dhe janë të grumbulluara në Pasjan dhe Lladovë. Këshillohet që gjithashtu të bëhen disa pika monitorimi të ujërave nëntokësore pranë Karadakut/ Proragjes/ Marecit/ Artanës. Për të përmirësuar shpërndarjen hapësinore, në rrjetin e monitorimit duhet të përfshihen edhe pikat në Dhieun e Bardhë. Burime ka edhe në pellgun e lumit Morava e Binçës, tre janë raportuar si burime në Raportin e statusit të ujit në Kosovë të vitit 2020. Duhet të hetohet nëse këto burime mund të jenë edhe pika monitorimi të ujërave nëntokësore.

Duke qenë se në Pasjan (G1 dhe G4) nivelet e nitrateve janë të ulëta, ia vlen të mendohet të mos përfshihen më këto pika në rrjetin e monitorimit. Me njohuri të mëtejshme pas vitit të parë të pilot monitorimit, lokacionet duhet të vlerësohen.

Në rrjetin e pilot monitorimit që ka nisur në vitin 2023, mostrat janë analizuar për disa parametra. Grupi i parametrave përfshinë nitratet, metalet e rënda dhe parametrat e përgjithshëm për të vlerësuar trupat ujqorë nëntokësore. Janë analizuar gjithashtu pesticidet organoklorine dhe hidrokarburet aromatike policiklike. Cikli i parë i mostrimit tregoi se për këto dy grupe ndotësish, vlerat e gjetura janë nën nivelin e kuantifikimit, që është shumë më poshtë standardeve të BE. Prandaj, lista e parametrave për monitorimin e ujërave nëntokësore duhet të rishqyrtohet.

Në programin aktual të monitorimit maten vetëm pesticidet organoklorine. Duke qenë se shumë nga këto substance nuk përdoren më, rekomandohet një rivlerësim i rrjetit të monitorimit. Komponentet më të përdorura si Alfa-cipermetrin Karbofuran, Klorpirifos, Malation dhe Pirimikarb duhet të përfshihen. Përzgjedhja e substancave mund të bazohet në ndikimin e sektorit dominues bujqësor dhe llojin e të mbjellave dhe mund të ndryshojë sipas rajonit. Rekomandohet krijimi i një Rrjeti Kombëtar të Veçantë të Monitorimit për pesticidet.

Rezultati i monitorimit të vazhdueshëm duhet të përdoret gjithashtu për të përcaktuar më tej kufijtë dhe nivelet natyrore (NN) (të parametrave të caktuar) siç përshkruhet në **Shtojcën 4**.

4.6.3 Zonat e mbrojtura

Zonat e mbrojtura janë ato zona për të cilat rregulloret specifikojnë kërkesa shtesë për mbrojtjen e ujit. Këtu përfshihen zonat e mbrojtjes së ujit, zonat ujqore të larjes, zonat e ndjeshme dhe të cenueshme sipas Rregulloreve për Mbrojtjen e Mjedisit dhe zonat e mbrojtura sipas Rregulloreve të Mbrojtjes së Natyrës, për të cilat ka regjim dhe cilësi specifike të ujit. Monitorimi shtesë kryhet vetëm në zona të veçanta të mbrojtura, të cilat duhet të plotësojnë jo vetëm kriteret për status të mirë ekologjik dhe kimik, por gjithashtu duhet të respektojnë standardet shtesë të cilësisë së ujit. Monitorimi mbikëqyrës dhe/ose operacional kryhet me një frekuencë minimale dhe programi përfshin ato elemente cilësore që nxjerrin në pah në mënyrë efektive faktorët stresues specifike në trupin ujqorë.

Ministria e Mjedisit me akt nënligjor, në bashkëpunim me Ministrinë e Punëve të Brendshme dhe Ministrinë e Shëndetësisë, në të ardhmen do të përcaktojë kriteret për zonat e mbrojtura për qëllime strategjike, ndërsa zonat e mbrojtura ujore ekologjike do të përcaktohen me Ligjin për Mbrojtjen e Natyrës.

Nuk ka zona specifike të mbrojtura të përcaktuara ende në pellg për: (i) Speciet ujore me rëndësi ekonomike; (ii) Ujë për rekreacion dhe larje dhe (iii) Zonat e ndjeshme ndaj lëndëve nutritive. Megjithatë, janë bërë përpjekje për përcaktimin e këtyre zonave specifike të mbrojtura. Ka projektvendime të Qeverisë së Kosovës të pamiratuara ende që përcaktojnë zona të veçanta të mbrojtura brenda pellgut.

Aktualisht nuk ka zona të caktuara për mbrojtjen e habitateve dhe specieve në Pellgun e lumit Morava e Binçës.

4.6.4 Implementimi

Për të arritur një rrjet monitorimi që plotëson tërësisht kërkesat e DKU, duhet të bëhen investime si në infrastrukturën laboratorike, ashtu edhe në ngritjen e kapaciteteve dhe stafit.

Investimi në pajisje

Investime nevojiten edhe për pajisje laboratorike, të cilat janë thelbësore për analizimin e substancave prioritare, elementeve cilësore biologjike dhe elementeve fiziko-kimike. Kjo përfshin kromatografinë e gazit-spektrometrinë e masës (GC/MS) për analizën e pesticideve dhe mikro-ndotësve të tjerë organikë prioritarë. Përdorimi i metodave të reja analitike do të rrisë edhe koston operacionale të laboratorit të IHMK. Rinovimi dhe modernizimi i laboratorit (dhomave) është i nevojshëm si pjesë e zbatimit të metodave të avancuara analitike.

Akreditimi

Duhet të kryhet një akreditim në nivel shtetëror dhe EN/ISO 17025. Kjo kërkon aplikimin e procedurave gjithëpërfshirëse të Sigurimit të Cilësisë dhe Kontrollit.

Orari për implementim

Një orar i propozuar për implementimin e monitorimit është prezantuar në Tabela 37.

Tabela 37: Orari për implementim.

Ndërhyrja	Viti	2025		2026		2027		2028		2029		2030	
		Kuartali (Q)	Q1,2	Q3,4	Q1,2	Q3,4	Q1,2	Q3,4	Q1,2	Q3,4	Q1,2	Q3,4	Q1,2
Prokurimi (pajisje, reagjensë, materiale harxhuese, etj.)	Përgatitja e tenderit		X										
	Përfundimi i tenderit		X										
	Vendosja e pajisjeve në laboratorë			X	X								
	Pajisjet funksionale					X							
Akreditimi kombëtar							X	X	X	X	X		
Akreditimi EN/ISO 17025								X	X	X	X		
Rritja e nr të stafit; trajnimi		X	X										

4.7 Sistemi informativ ujor

Është zhvilluar një sistem i standardizuar i informacionit gjeografik në të cilin të dhënat ruhen vazhdimisht për pellgun përkatës të lumit. Mbledhja e të dhënave është bërë në bazë të

rishikimit të dokumenteve ekzistuese (historike), vizitave në terren dhe ekspeditave shtesë monitoruese. Tabela 38 paraqet burimet e të dhënave dhe llojin e të dhënave të mbledhura nga secili burim.

Tabela 38: Burimi dhe lloji i të dhënave.

Burimi	Lloji i të dhënave
IHMK	Stacionet meteorologjike dhe hidro
	Klima dhe Hidrometeorologjia,
	Pikat e monitorimit të cilësisë së ujërave sipërfaqësore (koordinatat, kodet dhe të dhënat e monitorimit kimik)
	Pikat e monitorimit të cilësisë së ujërave nëntokësore (koordinatat, kodet, por nuk është ndërmarrë asnjë monitorim i cilësisë së ujit)
WISE 5	Infrastruktura e Përdorimit të Ujit - Infrastruktura që ndërlidhet me nxjerrjen e ujit të pijshëm
	TUN
	Programi i Monitorimit - Sasia e Ujit Sipërfaqësor
	TUS
Point Pro	Rrjeti lumor, Liqenet
	Pellgu
	Nënpellgu
	LC
	Reshjet mujore
ARPL dhe AMMK	Informacion rreth nxjerrjes dhe rimbushjes së ujit, përcaktimit të trupave ujorë dhe analizave ekonomike
	Parametrat fiziko-kimikë
	Të dhënat e sasisë së ujit
	Presionet
	HEC ekzistuese dhe të planifikuara
	Bujqësia
	Ujitja
	Përmbytjet
	Reshjet e shiut
	Kufijtë e pellgut
	Kufijtë e komunës
	Vendndodhjet e vendbanimeve
Projekti i Binjakëzimit	Trupat ujore nëntokësore
	Vendet e mostrimit të ujërave nëntokësore
Agjencia e Statistikave	Të dhënat socio-ekonomike
	Të dhënat demografike

Informacioni u mor në formate të ndryshme dhe formate pjesërisht të kompletuara, si dhe versione të ndryshme për të njëjtat të dhëna. Prandaj, një pjesë e grupeve të të dhënave është dashtë të vlerësohen, riformatohen dhe plotësohen me informacione shtesë. Të dhënat origjinale ishin në tre formate të ndryshme: Shapefile, Excel dhe Raporte.

Duke pasur parasysh se sistemi i menaxhimit të ujit për pellgjet e lumenjve është një sistem integral i bazave të të dhënave, GIS përdoret si teknologji e rëndësishme për (i) ruajtjen, integrimin dhe menaxhimin e një sasive të madhe të dhënash dhe (ii) mbështetjen e dhënies së informacionit palëve të interesit dhe vendimmarrësve. Prandaj, në kuadër të projektit u krijua një gjeodatabazë si grumbull i të dhënave të mbledhura. Kjo gjeodatabazë do të ofrojë të dhëna bazike për studime dhe analiza të ardhshme edhe për institucionet përkatëse.

Kapitulli 5

Analiza Ekonomike e Përdorimeve të Ujit, Analiza e të Ardhurave dhe Kthimi i Kostos

5.1 Hyrje rreth çasjes së përdorur

Analiza ekonomike e përdorimit të ujit dhe vlerësimi i kthimit të kostos (cost recovery) në sistemin e ujit i përmbahet Udhëzuesit të Strategjisë së Përbashkët të Zbatimit (SPZ) të DKU, përpiluar nga Grupi i Punës për Ekonominë e Ujit (WATECO). Në këtë kontekst, duhet të ndiqen hapat e mëposhtëm:

- Vlerësimi i rëndësisë ekonomike të përdorimit të ujit.
- Identifikimi i përdorimeve dhe shërbimeve socio-ekonomike të ujit.
- Analiza ekonomike e përdorimit të ujit.
- Projektioni i trendeve të përdorimit të ujit.
- Identifikimi i mekanizmave në fuqi që kanë të bëjnë me çmimin e ujit.
- Zhvillimi i analizës së kthimit të kostos.
- Rekomandime për masat e mundshme për të përmirësuar sistemin e ujit dhe për të siguruar përputhshmërinë me DKU.

Një përshkrim i detajuar i metodologjisë dhe rezultateve jepet në Shtojcën 6, që është raporti teknik mbi analizën ekonomike.

Fatkeqësisht, kuantifikimi i kostos mjedisore dhe kostos së resurseve nuk ishte i mundur në këtë raport dhe ky kuantifikim duhet të zhvillohet në hapat e ardhshëm. Janë të nevojshme studime të mëtejshme për të përcaktuar këta parametra. Për shkak të mungesës së të dhënave, analiza e kthimit të kostos (cost recovery) nuk mori parasysh kostot mjedisore dhe të resurseve. Prandaj, u zhvillua dhe u vlerësua një analizë financiare e kthimit të kostos për përdoruesit e ujit.

Për më tepër, përdoruesit e ujit u identifikuan sipas sektorëve ekonomikë. Këta sektorë janë përdorimi në amvisëri, për ujë të pijshëm, përdorimi për ujitje, industri dhe prodhim të energjisë. Kategorizimi i sektorit socio-ekonomik bazohet në kërkesat e DKU dhe të dhënat aktuale në dispozicion në Kosovë. Kjo ndarje është tashmë në fuqi nga Agjencia e Statistikave të Kosovës dhe për këtë arsye e njëjta është përdorur në këtë raport.

Së fundi, rekomandimet se si të llogariten kostot mjedisore dhe të resurseve janë zhvilluar në kapitullin e fundit të analizës ekonomike ku janë dhënë rekomandime të tjera se si të përmirësohet menaxhimi i ujit brenda pellgjeve.

5.2 Analiza ekonomike e përdoruesve të ujit

Analiza socio-ekonomike fokusohet në një pasqyrë të përgjithshme të aktiviteteve që kanë të bëjnë me ujin në të tre pellgjet lumore: Ibër, Lepenc dhe Moravë e Binçës. Konsumi vjetor i ujërave të ëmbla në vitin 2021 në të tre pellgjet e lumenjve ishte 173.32 milionë m³, nga të cilat 55% për përdorim në amvisëri, institucione dhe biznese, 28% për ujitje dhe 17% për industri.

Amvisëritë furnizohen me ujë nga 7 Kompani Rajonale të Ujësjellësve. Mbulimi i furnizimit të Kosovës me ujë ndryshon nga pellgu në pellg. Pellgjet e lumenjve Ibër dhe Lepenc ofrojnë

shërbime të furnizimit me ujë për rreth 81% të popullsisë që mbulojnë, ndërsa Morava e Binçës vetëm për 61%. Zhvillimet e popullsisë në Kosovë janë ndikuar nga faktorë të rëndësishëm demografikë, si migrimi i brendshëm apo i jashtëm dhe numri i lindjeve. Uebfaqja e ASK ofron projeksione për rritjen e popullsisë deri në vitin 2061. Popullata që furnizohet nga shërbimet e KRU pritet të rritet nga 1,052,997 milion banorë në 1,127,383 milion në vitin 2026. Më poshtë është paraqitur rritja popullore për pellg lumor, duke ndjekur trendin e vendit. Pellgu i Ibrit e ka numrin më të madh të popullatës.

Tabela 39: Rritja e popullsisë për pellg lumor: viti 2021 krahasuar me vitin 2026.

Pellgu lumor	Kompanitë e shërbimeve të ujësjellësit	Popullata (2021)	Popullata (2026)
Pellgu i Lumit Ibër	KRU "Prishtina" & KRU "Mitrovica"	733,748	785,582
Pellgu i Lumit Lepenc	KRU Bifurkacioni	156,944	168,031
Pellgu i Lumit Morava e Binçës	KRU Hidromorava	162,305	173,770
Totali	-	1,052,997	1,127,383

Sektori i bujqësisë në të tri pellgjet është përdoruesi i madh i ujit dhe e ka një ndikim të rëndësishëm në sigurinë e ujit në vend, duke marrë parasysh modernizimin e ngadaltë dhe mungesën e investimeve në infrastrukturë (Banka Botërore, 2018). Në sektorin e ujitjes, marrja e ujit dhe produktiviteti janë më të larta. Megjithatë, bujqësia është një nga sektorët kryesorë ekonomikë me pjesëmarrje të lartë në GDP e Kosovës (Banka Botërore, 2018) (PointPro, 2022).

Në sektorin e energjisë, uji përdoret për të prodhuar energji elektrike nëpërmjet hidrocentraleve. Edhe pse ky ujë nuk konsumohet, për këtë veprimtari kërkohen prurje të mëdha të ujërave të ëmbla dhe vëllime të mëdha për t'u rezervuar. Uji përdoret gjithashtu për ftohje në termocentrale. Në sektorë të tjerë të industrisë, uji përdoret në procesin e prodhimit dhe ftohje të pajisjeve (Banka Botërore, 2018).

5.3 Përdorimet dhe shkarkimet aktuale dhe ato të ardhshme të ujit

Analiza e shfrytëzimit aktual të ujit i merr parasysh të gjeturat e Vlerësimit Ekonomik të Menaxhimit të Resurseve Ujore dhe Gjurmës Ujore të Kosovës. Prandaj, kjo analizë merr në konsideratë tri kategori të konsumatorëve, i) amvisëritë dhe ujin e pijshëm, ii) industrinë (përfshirë sektorin e energjisë) dhe iii) bujqësinë. Këta janë sektorët më të rëndësishëm ekonomikë të varur nga uji. Kjo analizë vlerëson projeksionet e ardhshme për zhvillimin e aktiviteteve (industri, bujqësi dhe rritje e popullsisë), duke marrë parasysh Strategjinë Kombëtare të Ujërave dhe dokumente tjera zyrtare që ndërlidhen me sektorin e ujit.

Në Pellgun e e Moravës së Binçës është një KRU, "Hidromorava" dhe një ndërmarrje publike komunale në Komunën e Vitisë. KRU publikojnë një raport vjetor të performancës me sasinë e përdorimit të ujit, të hyrat dhe ujin e pafaturuar (humbjet e ujit). Kompanitë e ujitjes janë private dhe nuk ofrojnë të dhëna në lidhje me përdorimin e ujit në pikëpamje të vëllimit, humbjeve ose të ardhurave dhe kostos.

5.3.1 Nxjerrjet aktuale të ujit për furnizim të amvisërive dhe shkarkimet

Nga raportet e KRU, informacionet më të fundit për popullatën e furnizuar, ujin e prodhuar (të nxjerrë), ujin neto të përdorur në vit dhe ujin e pafaturuar të përdorur në vit (humbja e ujit) janë analizuar dhe grupuar sipas pellgjeve lumore. Popullata e përgjithshme brenda secilit pellg dhe uji i nxjerrë nga KRU janë paraqitur në Tabela 40. Ndërmarrjet publike të ujësjellësve mbështeten kryesisht në resurset sipërfaqësore për nxjerrjen e ujit për furnizim të amvisërive.

Tabela 40: Nxjerrjet aktuale të ujit për pellg - KRU.

Pellgu lumor	Popullata aktuale	Prodhimi i ujit nga KRU (mil/m ³)
Pellgu i Lumit Morava e Binçës	162,305	7.8

Burimi: Agjencia e Statistikave të Kosovës

Prodhimi i ujit në këtë raport nënkupton ujin e nxjerrë për qëllime të konsumit të amvisërive. Prandaj, këtu përfshihet uji i humbur (uji i pafaturuar). Duke marrë parasysh ujin e humbur para se të arrijë tek konsumatorët, mesatarisht vetëm 52% e ujit të prodhuar përdoret dhe paguhet nga konsumatorët me një humbje prej 48% të ujit të prodhuar. Nivelet e larta të ujit të pafaturuar janë të dëmshme për mirëqenien financiare dhe funksionimin e kompanive të ujësjellësve. Prandaj, është e domosdoshme të përmirësohet infrastruktura për të reduktuar ndjeshëm humbjen neto të ujit në mënyrë që jo vetëm të plotësohet kërkesa në rritje për ujë në të ardhmen, por gjithashtu të kontribuohet në uljen e kostove të prodhimit të ujit dhe presioneve në resurset ujore.

KRU "Hidromorava" mbulon 49% të popullsisë në rajon me shërbime të grumbullimit të ujërave të zeza (kanalizimeve). Sa i përket mbulimit të shërbimit të menaxhimit të ujërave të zeza në nivel pellgu lumor, vetëm 40% e popullsisë së Moravës së Binçës është e mbuluar. Kjo përqindje është më e ulëta nga të katër pellgjet e lumenjve në Kosovë. Edhe pse ka iniciativa dhe interesim për projekte të mundshme në të ardhmen në lidhje me impiantet e trajtimit të ujërave të zeza, aktualisht nuk ka impiante për trajtimin e ujërave të zeza në pellg.

Bazuar në vlerësimin e ekspertëve, shkarkimet nga amvisëritë në Kosovë janë llogaritur si 80% e prodhimit të ujit nga KRU.

Tabela 41: Shkarkimet e amvisërive në trupat ujqorë .

Pellgu Lumor	Shkarkimi nga amvisëritë (mil m ³)
Morava e Binçës	6.08

Burimi: Agjencia e Statistikave të Kosovës

5.3.2 Nxjerrjet e ardhshme të ujit për furnizimin të amvisërive dhe shkarkimet

Projeksionet e ardhshme të përdorimit të ujit e marrin parasysh vitin 2026. Për më tepër, sipas analizës së ujit të pafaturuar të prodhuar në Kosovë në vitin 2020, kompanitë kanë zhvilluar një qasje strategjike për menaxhimin e ujit të pafaturuar (UPA), me objektiv zvogëlimin e humbjeve të ujit me një normë prej 2% për vit. Strategjia e fundit Zhvillimore e Kosovës (2016-2021) gjithashtu e kishte përcaktuar atë si prioritet strategjik, ndërsa ARRU ka përcaktuar një nivel të UPA nën 25%, si më të pranueshëm. Pas vitit 2021, nuk u publikua asnjë përditësim i strategjisë zhvillimore. Prandaj, konsiderohet se nivelet e humbjes së ujit do të arrijnë nivelin e pranueshëm prej 25% deri në vitin 2026.

Prandaj, janë shqyrtuar tre skenarë të ndryshëm që kanë të bëjnë me përmirësimet që do të zbatohen në sistemin e ujit. Një skenar pesimist konsideron se humbjet e ujit mbeten në të njëjtat nivele, ndërsa një skenar realist supozon një ulje vjetore prej 2%. Së fundi, një skenar i tretë konsideron se UPA do të arrijë 25% deri në vitin 2026. Rezultatet për nxjerrjen e ujit nga KRU duke marrë parasysh rritjen e popullsisë deri në vitin 2026 janë paraqitur më poshtë:

Tabela 42: Skenarët e ardhshëm të nxjerrjes së ujit.

Pellgu Lumor	Popullata (2026)	Nxjerrja e ujit nga KRU (mil m ³) 2026 (skenari optimist)	Nxjerrja e ujit nga KRU (mil m ³) 2026 (skenari realist)	Nxjerrja e ujit nga KRU (mil m ³) 2026 (skenari pesimist)
Morava e Binçës	173,770	6.3	7.2	8.2

Duke marrë parasysh tre skenarët e zhvilluar për nxjerrjen e ujit për amvisëri, gjithashtu tre skenarë të ndryshëm u krijuan për shkarkimet e amvisërive në vitin 2026, ku u konsiderua se 80% e ujit të nxjerrur shkarkohet.

Tabela 43: Skenarët e ardhshëm të shkarkimit nga amvisëritë.

Pellgu Lumor	Shkarkimi nga amvisëritë 2026 (mil m ³) (skenari optimist)	Shkarkimi nga amvisëritë 2026 (mil m ³) (skenari realist)	Shkarkimi nga amvisëritë 2026 (mil m ³) (skenari pesimist)
Morava e Binçës	5.04	5.8	6.6

5.3.3 Nxjerrjet aktuale të ujit për përdorim të ujit të pijshëm (të ambalazhuar)

Nxjerrja e ujit për përdorim të ujit të pijshëm të ambalazhuar sigurohet nga tre kompani në Pellgun Morava e Binçës . Sasia totale e ujit të nxjerrë për përdorim si ujë i pijes jepet më poshtë. Në Pellgun Morava e Binçës nxirret 59% e totalit.

Tabela 44: Nxjerrja vjetore për ujë të pijshëm.

Pellgu lumor	Nxjerrja vjetore (m ³)
Pellgu i Lumit Ibër	5,783.01
Pellgu i Lumit Lepenc	10,415.24
Pellgu i Lumit Morava e Binçës	23,013.83
Total	39,212.08

Burimi: Agjencia e Statistikave të Kosovës

5.3.4 Nxjerrjet e ardhshme të ujit për përdorim si ujë i pijshëm

Sa i përket nxjerrjeve të ardhshme, në vitin 2026 është paraparë një rritje prej of 7 %. Rezultatet janë paraqitur më poshtë:

Tabela 45: Nxjerrjet e ardhshme të ujit për përdorim si ujë i pijshëm i ambalazhuar.

Pellgu lumor	Marrja vjetore 2026 (m ³)
Ibri	6,192
Lepenci	11,151
Morava e Binçës	24,639
Total	41,982

5.3.5 Nxjerrjet aktuale të ujit për ujitje

Nuk ka të dhëna në nivel pellgu lumor sa i përket përdorimit të ujit në sektorin e bujqësisë. Prandaj, të dhënat nga uebfaqja e Agjencisë së Statistikave të Kosovës (ASK), bashkë me ato nga Master Plani i Ujitjes së Tokave Bujqësore në Kosovë (MPUK) rreth të mbjellave dhe modeleve të të mbjellave, si dhe të dhënat klimatike nga Qendra e Përbashkët Kërkimore e Komisionit të BE janë marrë dhe grupuar sipas pellgjeve lumore.

Uji i prodhuar për ujitje në pellgun e lumit Morava e Binçës është i njëjt me sasinë e prodhuar për konsum shtëpiak, që do të thotë se sektori i bujqësisë në nivel lokal mund të ushtrojë një presion të konsiderueshëm mbi burimet ujore. Në nivel vendi sipërfaqja (ha) e përdorur për bujqësi është rritur me kalimin e viteve. Në pellgun e Moravës së Binçës rreth 10% e ujërave nëntokësore përdoren për ujitje. Pjesa tjetër vjen nga uji sipërfaqësor.

Tabela 46: Mesatarja vjetore e ujit të nxjerrë për ujitje për pellg lumi.

Pellgu lumor	Totali i ujit të prodhuar për ujitje (mil m ³ /vjetor)	Uji i prodhuar për ujitje nga ujërat sipërfaqësore (mil m ³ /vit)	Uji i prodhuar për ujitje nga ujërat nëntokësore (mil m ³ /vit)
Morava e Binçës	7.4	6.6	0.74

Burimi: Uebfaqja e Agjencisë së Statistikave të Kosovës

Tabela 47: Përmbledhje e ujit të përdorur për ujitje nga ujërat sipërfaqësore dhe ato nëntokësore (mil m³/vit).

Pellgu lumor	Resursi	2018	2019	2020	2021
Morava e Binçes	Ujërat sipërfaqësore	4.8	6.5	8.8	6.5
	Ujërat nëntokësore	0.53	0.72	0.98	0.72

Burimi: Masterplani i Ujitjes në Kosovë

MPUK (Master Plani i Ujitjes në Kosovë) pohon se nevojat vjetore të konsumit të ujit për hektar (ha) variojnë midis 3500 m³/ha dhe 5500 m³/ha. Prandaj, konsumi mesatar i ujit për pellg lumi sillet ndërmjet 3500 m³/ha dhe 4500 m³/ha.

5.3.6 Nxjerrjet e ardhshme të ujit për ujitje

Master Plani i Ujitjes i vitit 2020 thekson se objektivat afatshkurtra (5 deri në 8 vjet) përfshijnë zgjerimin e tokës së ujitur, afërsisht duke e dyfishuar atë. Bazuar në këtë strategji, nxjerrja e vlerësuar e ujit për ujitje për vitin 2026 është paraqitur në tabelën e mëposhtme:

Tabela 48: Nxjerrjet e ardhshme të ujit për ujitje.

Pellgu lumor	Totali i ujit të prodhuar për ujitje (mil m ³) (2026)	Prodhimi i ujit për ujitje nga ujërat sipërfaqësore (mil m ³) (2026)	Prodhimi i ujit për ujitje nga ujërat nëntokësore (mil m ³) (2026)
Morava e Binçes	14.4	13	1.4

Për të projektuar konsumin neto të ujit për ujitje, përqindja e ujit të pafaturuar në pellgun përkatës lumor është zbritur nga konsumi total i vlerësuar i ujit për ujitje në vitin 2026. Megjithatë, në përlogaritje ishte parashikuar që uji i pafaturuar do të ulet me 2% secilin vit. Kjo vlerë është përcaktuar në bazë të trendit të ujit të pafaturuar për periudhën 2018-2021 dhe vlerësimit të ekspertëve.

Tabela 49: Konsumi i ardhshëm neto i ujit për përdorim në ujitje.

Pellgu lumor	Konsumi neto i ujit për ujitje (milion m ³) (2026)	Prodhimi neto i ujit për ujitje nga ujërat sipërfaqësore (mil m ³) (2026)	Prodhimi neto i ujit për ujitje nga ujërat nëntokësore (milion m ³) (2026)
Morava e Binçes	9	8.3	0.7

5.3.7 Nxjerrjet aktuale të ujit për sektorin e industrisë dhe prodhimin e energjisë dhe shkarkimet e ujit

Sipas raportit të Gjendjes së Ujit të vitit 2020 të publikuar nga AMMK, industritë përdorin 30% të ujit të prodhuar nga KRU. Konsumatorët më të mëdhenj industrialë të ujit në Kosovë janë kompanitë. Shumica furnizohen me ujë nga liqenet sipërfaqësore të akumuluar (Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës, 2020). Çdo vit, përdorimi i ujit në industri nga pellgjet e lumenjve Ibër, Lepenc dhe Moravë e Binçes arrinë deri në 28.6 milionë m³ ujë.

Tabela 50: Sasia mesatare vjetore e ujit të nxjerrë për përdorim në industri.

Pellgu lumor	Përdorimi industrial i ujit (milion m ³ /vit)
Morava e Binçes	2.3

Burimi: Agjencia e Statistikave të Kosovës dhe projeksiioni i autorëve

Tabela 51: Shkarkimet industriale.

Pellgu lumor	Shkarkimi i ujit industrial (mil m ³)
Morava e Binçes	1.7

5.3.8 Nxjerrjet e ardhshme të ujit për sektorin e industrisë dhe prodhimin e energjisë dhe shkarkimet e ujit

Nxjerrja e ujit për industrinë ka ndjekur të njëjtën përqindje të konsideruar aktualisht, ku 30% e ujit nxirret nga KRU. Kjo ndodh sepse deri më tani nuk është zhvilluar një strategji e qartë në lidhje me zhvillimet industriale për vendin.

Tabela 52: Nxjerrjet e ardhshme të ujit për përdorim industrial.

Pellgu lumor	Përdorimi i ujit industrial për v. 2026 (mil m ³ /vit)
Morava e Binçës	4.0

Shkarkimet e ardhshme nga industria kanë ndjekur të njëjtat përqindje të konsideruara aktualisht, me 30% të ujit që nxirret nga KRU dhe me përmirësime në humbjet e ujit.

Tabela 53: Shkarkime të ardhshme industriale.

Pellgu lumor	Shkarkimi i ujit industrial 2026 (mil m ³)
Morava e Binçës	1.2

5.4 Analiza e kostos dhe e të ardhurave

Sipas Strategjisë Kombëtare të Kosovës për Ujërat, kostot e zbatimit të legjislacionit të BE për ujërat rezultojnë nga investimet në infrastrukturën e nevojshme për të përmbushur acquis (SHPEK – shpenzimet kapitale), kostot e operimit dhe mirëmbajtjes (SHPOP – shpenzimet operative) dhe barrën administrative të monitorimit dhe mirëmbajtjes së legjislacionit (Qeveria e Republika e Kosovës, 2017).

5.4.1 Mekanizmat e kostos së ujit

Furnizimi me ujë të pijshëm në Kosovë organizohet përmes shtatë kompanive të licencuara të ujësjellësit (KRU), ndërsa furnizimi me ujë për ujitje bëhet përmes tri kompanive të ujitjes. Kompanitë Rajonale të Ujësjellësit i paguajnë taksa Ministrisë së Mjedisit për nxjerrjen e ujit dhe shfrytëzimin e tij nga rezervuarët artificialë. Kompanitë furnizojnë me ujë amvisëritë, bizneset dhe institucionet dhe mbledhin dhe trajtojnë ujërat e zeza aty ku ekzistojnë sistemet e grumbullimit dhe impiantet e trajtimit. Banorët paguajnë për këto shërbime, të cilat supozohet se mbulojnë kostot operative dhe disa kosto investimi.

Marrja e ujit tarifohet në bazë vëllimore (për m³), në varësi të përdorimit të ujit, me përjashtim të rastit të ujitjes, ku shumica e tarifuar varet nga sipërfaqja (hektarë) që ujitet.

Prodhimi i hidrocentraleve është i tarifueshëm në bazë të energjisë (kWh) së prodhuar. Pagesa për shkarkimin e ujërave të ndotura (ujërave të zeza) është vëllimore (për m³) dhe varion në varësi të parametrave në vijim:

- Burimi i ujërave të zeza (industriale, urbane)
- Shkalla e trajtimit para shkarkimit
- Klasifikimi (cilësia e ujit) i ujit në të cilin bëhet shkarkimi

Faturat dhe pagesat realizohen çdo muaj.

5.4.2 Të ardhurat nga tarifat e furnizimit me ujë dhe tarifat për ujërat e zeza

KRU publikon të dhëna vjetore teknike dhe financiare për performancën e tyre. Të dhënat nga tarifat e përdorimit të ujit për furnizim publik dhe pasqyra e tarifave të KRU janë në tabelën e mëposhtme.

Tabela 54: Tarifat e përdorimit të ujit nga KRU.

Tarifat e përdorimit të ujit për furnizim publik						
Përdorimi i ujërave sipërfaqësore nga rrjedhat ujore për furnizim publik me ujë						0.003 (EUR/m ³)
Përdorimi i ujërave nëntokësore për furnizim publik me ujë						0.001 (EUR/m ³)
Përdorimi i ujit nga rezervuarët për furnizim publik me ujë						0.002 (EUR/m ³)
Pasqyrat tarifore për periudhën 2022 - 2024						
Morava e Binçës	Amvisëritë			Komerçiale dhe industriale		
	Tarifa fikse (EUR/muaj)	Furnizimi vëllimor me ujë (EUR/m ³)	Ujërat e zeza (EUR/m ³)	Tarifa fikse (EUR/muaj)	Furnizimi vëllimor me ujë (EUR/m ³)	Ujërat e zeza (EUR/m ³)
RWC Hidromorava	1	0.37	0.14	2.00	0.56	0.3

Të hyrat nga shërbimet e ujit dhe kanalizimit janë mbi 23,5 milionë Euro. Tabela e mëposhtme përmban informacione vetëm për KRU që ofrojnë shërbime të ujit dhe kanalizimit për rajonet në kuadër të tre pellgjeve lumore. Të dhënat vijnë nga grupet e të dhënave të publikuara nga raportet e performancës së KRU.

Tabela 55: Të hyrat e KRU për periudhën 2020-2021.

Të ardhurat nga shërbimet e ujit dhe ujërave të zeza (milion €)							
Kompania Rajonale e Ujësjellësit (KRU)	Pellgu Lumor	2020			2021		
		Të ardhurat Furnizimi me ujë	Të ardhurat e shërbimeve të ujërave të zeza	Total	Të ardhurat Furnizimi me ujë	Të ardhurat e shërbimeve të ujërave të zeza	Total
Hidromorava	Morava e Binçës	1,768	0.300	2,068	1,924	0.349	2,273

5.4.3 Tarifat e ujit për shërbimet e ujitjes

Sa i përket shërbimeve të ujitjes, tarifat e ujit vendosen nga kompanitë e ujitjes. Çmimet nuk bazohen në kostot e rimbursueshme, por në përfitimet marxhinale të ujit të përdorur në ujitje dhe parimin e "aftësisë për të paguar" të kapacitetit për shlyerje. Këtu nuk merret parasysh elementi i "kthimit të kapitalit". Përdoret çmimi jo vëllimor. Metodrat jo vëllimore tarifojnë ujin e ujitjes në bazë të njësisë së tokës (hektar).

Në Kosovë, tri tarifa të ndryshme aplikohen për qëllime të ujitjes nga kompanitë e ujitjes. Për ujin që vjen nga rrjedhat ujore, rezervuarët ose resurset e ujërave nëntokësore, aplikohen tarifa shtesë. Kompanitë e ujitjes nuk bëjnë të ditur tarifat e fundit të ujit për ujitje. Gjithashtu, nuk ka asnjë informacion lidhur me të hyrat e vlerësuar nga tarifat e ujit dhe nuk ka të dhëna publike për numrin e fondeve të mbledhura nga këto tarifa. Prandaj, potenciali për rritjen e të ardhurave nga menaxhimi i ujit përmes tarifave të ujit u realizua përmes një modeli bazuar në të dhënat statistikore në dispozicion për përdorimin e ujit sipas kategorive të ndryshme të përdorimeve dhe bazës së llogaritjes së tarifave siç përcaktohet nga Ligji për Ujërat (PointPro, 2022).

Mund të aplikohen tri tarifa të ndryshme në varësi të resurseve ujore: i) uji i përdorur nga rrjedhat ujore, ii) uji nga rezervuarët që përdoren për ujitje dhe iii) uji që nxirret nga resurset e ujërave nëntokësore që përdoren për ujitje. Prandaj, përdoruesit paguajnë për numrin e hektarëve të ujitur, jo për totalin e ujit të konsumuar dhe llojin e resursit ujor.

Tabela 56: Tarifatat e ujit për përdorimin e ujit për ujitje varësisht nga resursi ujor.

Përdorimi i ujërave sipërfaqësore nga rrjedhat ujore për ujitje	5 €/ha në vit
Përdorimi i ujërave sipërfaqësor nga rezervuarët për ujitje	10 €/ha në vit
Përdorimi i ujërave nëntokësore për ujitje	2.5 €/ha në vit

Sipas MPUK (Master Planit të Ujitjes në Kosovë), nevojat për ujë për hektar variojnë midis 3500 m³/ha dhe 5500 m³/ha. Prandaj, janë zhvilluar tre skenarë në lidhje me nevojat për ujë për hektar nga resurset ujore sipërfaqësore dhe ato nëntokësore. Më pas, janë tre skenarë të mundshëm të të ardhurave nga uji që përdoret për ujitje. Tabelat me llogaritjet e skenarëve gjenden në **Shtojcën 6**.

Skenari 2 është skenari më i mundshëm i aplikueshëm në Kosovë. Ai konsideron se 4500 m³ ujë përdoret për të ujitur 1 hektar tokë. Gjithashtu, ai konsideron se toka e ujitur nga ujërat sipërfaqësore mund të përdorë 100% të ujit nga rrjedhat ujore ose rezervuarët. Totali i të ardhurave për ujitje në Pellgun e Lumit Morava e Binçës është 22,500 Euro.

Tabela 57: Vlerësimi i të ardhurave nga uji sipërfaqësor dhe nëntokësor i përdorur për ujitje, skenari 2, Morava e Binçës.

Skenari 2 4500 m³/ha	Toka që përdor ujërat sipërfaqësore (ha)	Të ardhurat nga rrjedhat ujore të përdorura për ujitje (€)	Të ardhurat e ujit nga rezervuarët e përdorur për ujitje (€)
Morava e Binçës	1,472	7,364	14,728
Skenari 2 4500 m³/ha	Toka që përdor ujërat nëntokësore (ha)	Të ardhurat nga ujërat nëntokësore të përdorura për ujitje (€)	
Morava e Binçës	609	1,523	

5.4.4 Tarifatat e ujit për industrinë dhe prodhuesit e energjisë

Tarifatat e ujit për konsumatorët industrialë të furnizuar nga kompanitë e ujit me shumicë caktohen nga furnizuesit ndërsa tarifatat për bizneset e vogla caktohen nga ARRSHU. Këto tarifa bazohen në mbulimin e kostove për shpenzimet operative dhe të mirëmbajtjes, si dhe nevojat për investime kapitale për prodhimin dhe shpërndarjen e ujit. Tarifatat dhe të ardhurat sipas pellgjeve lumore janë paraqitur në tabelat e mëposhtme:

Tabela 58: Tarifatat e ujit dhe ujërave të zeza si dhe të ardhurat e vlerësuara nga përdorimi dhe shkarkimet e ujit në sektorin e industrisë.

Pellgu lumor	KRU	Tarifa fikse (€/muaj)	Furnizimi me ujë vëllimor (€/m³)	Ujërat e zeza (€/m³)
Morava e Binçës	RWC Hidromorava	€ 2.00	€ 0.54	€ 0.17
Pellgu Lumor	Përdorimi i ujit industrial (mil m³)	Të ardhurat nga përdorimi i ujit në industri (milion €)	Të ardhurat nga shkarkimi i sektorit të industrisë (milion €)	
Morava e Binçës	2.3	1.2	0.29	

Prodhuesit e energjisë paguajnë për përdorimin e ujit në varshmëri të sasisë së energjisë elektrike të prodhuar. Në rastin e energjisë, uji mund të përdoret për pajisjet ftohëse të termocentraleve dhe për digat. Kompensimi për prodhimin e hidrocentraleve është i tarifueshëm në bazë të sasisë së energjisë (kWh) të prodhuar.

Tabela 59: Tarifatat e ujit për sektorin e energjisë në vitin 2021.

Prodhuesit e energjisë elektrike	2.5% e çmimit të shitjes për çdo kilovat orë të prodhuar
Ujë për ftohje në termocentrale me sistem ftohjeje të hapur	1.7 për kWh të prodhuar në termocentrale

Kryesisht, në Kosovë ekzistojnë dy burime të energjisë I) hidrocentralet dhe II) burimet tjera, ku përfshihen termocentralet dhe panelet diellore. Në vitin 2021, hidrocentralet kanë prodhuar sasinë e mëposhtme të energjisë për pellg lumi dhe kanë gjeneruar këto të ardhura:

Tabela 60: Të ardhurat e parashikuara nga hidrocentralet.

Pellgu lumor	Prodhimi (MWh)	Të ardhurat nga energjia e shitur (milion €)	Të ardhurat nga energjia e prodhuar (milion €)
Morava e Binçës	1,730	2,91	0,029

5.5 Kthimi i kostos

Sipas Strategjisë së Përbashkët të Zbatimit të DKU dhe WATECO, llogaritjet e kthimit të kostos duhet të përfshijnë kostot mjedisore dhe kostot e resurseve ujore. Fatkeqësisht, kuantifikimi i kostove mjedisore dhe kostove të resurseve nuk ishte i mundur në këtë raport dhe duhet të zhvillohet në hapat e ardhshëm. Studime të mëtejshme janë të nevojshme për të përcaktuar sasinë e kostove mjedisore dhe të resurseve. Duke marrë parasysh mungesën e të dhënave, nuk ishte e mundur të zhvillohej një kthim total i kostos për pellg lumi; prandaj u zhvillua vetëm një kthim financiar i kostos.

Raportet e performancës nga KRU japin të dhëna rreth të ardhurave dhe kostos.

Tabela 61: Kthimi i kostos në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Shkalla e kthimit të kostos – Pellgu i Lumit Morava e Binçës			
KRU "Hidromorava"	2019	2020	2021
Të ardhurat totale	2,116,846	1,991,466	2,069,864
Shpenzimet kapitale			25,973
Kostot operative	1,839,812	1,848,835	1,784,596
Kostot e mirëmbajtjes	48,581	42,127	42,751
Raporti kosto-rikthim	112%	105%	112%

Për sa i përket kthimit të kostos, me kalimin e kohës shihet një rënie në kostot operative, duke supozuar se operacionet po bëhen më efikase. Kostot e mirëmbajtjes përfshijnë shpenzimet kapitale dhe kostot e amortizimit.

Kur bëhet fjalë për kthimin e kostos për sektorë, një vlerësim është dhënë në tabelën në vijim.

Tabela 62: Kthimi financiar i kostos për sektor.

Financial cost-recovery rate – Pellgu i lumit Morava e Binçës	
KRU "Hidromorava"	2021
Të ardhurat totale - amvisëritë	2,273,000
Kostot totale - amvisëritë	1,634,400
Raporti i kthimit të kostos financiare në amvisëri	139.07%
Të ardhurat totale - industria	1,490,000
Kostot totale - industria	943,920
Raporti i kthimit të kostos financiare në industri	157.85%
Të ardhurat totale të ujitjes	22,501.88

Financial cost-recovery rate – Pellgu i lumit Morava e Binçës	
KRU "Hidromorava"	2021
Kostot totale të ujitjes	2,503,845
Raporti i kthimit të kosos financiare për ujitjen	0.90%

5.6 Rekomandime

Megjithëse sistemi i ujit është financiarisht i qëndrueshëm, ai nuk i përmbush të gjitha objektivat e DKU. DKU nuk llogarit vetëm të ardhurat dhe kostot e sistemeve. Për shembull, fakti që nuk ka impiante për trajtimin e ujërave të ndotura brenda pellgjeve të lumenjve shton kostot mjedisore që nuk janë përcaktuar në aspektin sasior në këtë studim. Këto kosto mjedisore për shkak të dëmeve të shkaktuara nga shkarkimi i mbetjeve të patrajuara dhe nivelet e larta të ujit të pafaturuar përbëjnë rreziqe jofinanciare për sistemin e ujit.

Sipas Direktivës Kornizë të Ujërave, politikat e çmimit të ujit janë të rëndësishme për ngritjen e sistemeve të ujit dhe promovimin e një sistemi të qëndrueshëm dhe efikas të ujit. Megjithatë, shmangia e dëmit mjedisor duhet të merret parasysh edhe gjatë funksionimit dhe mirëmbajtjes së sistemeve të ujit.

Shumica e hapave të analizës ekonomike të zhvilluara deri më tani do të duhet të përsëriten në fazat e mëvonshme pasi ciklet e mëtejshme të menaxhimit kërkohen dhe propozohen nga DKU. Për më tepër, kostot e para mjedisore që do të llogariten duhet të bazohen në koston e Programit të parë të Masave (PM). Në përputhje me DKU, kostot e resurseve që lidhen me vlerën ekonomike të mundësive që nuk janë marrë parasysh gjatë shpërndarjes së resursit për një përdorim të caktuar, (dhe kështu ato mund të trajtohen bazuar në metoda alternative të vlerësimit të ujit (p.sh., vlera e mbetur) ose çmimet e tregut), duhet të realizohen duke e nxjerrë dhe lëvizur ujin nga një përdorim në destinacionin përfundimtar. Kjo qasje duhet të përfshihet nga autoritetet e ujit për një llogaritje të ardhshme të kthimit të kosos së sistemit të ujit.

Prandaj, kostot mjedisore dhe të resurseve lindin nëse një ndryshim në një trup ujqor prek një ose më shumë nga këto funksione nga të cilat shoqëria përfiton. Prandaj, ekziston një varësi e madhe e kostove mjedisore nga gjendja fizike e sistemit të ujit dhe nga njohuritë e informacionet rreth këtij statusi fizik. Kjo përfshin dëmtimin e shkaktuar në sistemin e ujit si rezultat i presioneve të ushtruara në sistemin e ujit, siç është shkalla e dëmtimit të nivelit natyror të rimbushjes ose rikuperimit të sistemit nga një përdorim specifik i ujit. Kategoritë e tjera të dëmeve përfshijnë: eutrofikimin, kripëzimin, tharjen, humbjen e diversitetit biologjik dhe ndryshimet morfologjike në një sistem ujqor. Ky lloj informacioni është thelbësor për vlerësimin e mëvonshëm të kostove mjedisore. Statusi fizik i një trupi ujqor ose sistemi ujqor ofron bazën për vlerësimin e kostove mjedisore në terma ekonomikë. Nëse ky informacion nuk është i disponueshëm, kostot mjedisore (dhe më pas kostot e mundshme të resurseve) nuk mund të vlerësohen. Është e rëndësishme të dihet shkalla e dëmit të shkaktuar dhe nga kush është shkaktuar, por edhe në çfarë mase dëmi kompensohet (ose jo) nga ndotësi ose përfituesi i një përdorimi ose shërbimi të veçantë të ujit.

Më shumë rekomandime janë në dispozicion në **Shtojcën 6**, raporti i Analizës Ekonomike.

Kapitulli 6

Programi i Masave

6.1 Hyrje

Programi i Masave (PM) për Pellgun e Lumit Morava e Binçës bazohet në Analizën e Presionit/Ndikimit dhe Vlerësimin e Rrezikut (Riskut) (**Shtojca 3**, përmbledhur në **Kapitujt 3 dhe 4**). Lidhur me ndikimet e mundshme që janë analizuar për ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore, PM propozon masa që do të mbështesin përmirësimin e situatës në të gjithë pellgun. Në përgjithësi, PM i Moravës së Binçës synon të arrijë qëllimin e përgjithshëm të Pellgut të Moravës së Binçës dhe objektivat përkatëse të menaxhimit (**Kapitulli 3**).

PM i Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Morava e Binçës u zhvillua bashkërisht në bazë të Punëtorive Teknike të realizuara në mars, maj dhe shtator 2023, me pjesëmarrjen e autoriteteve përgjegjëse të ujit dhe palëve kryesore të interesit. Raportet e punëtorive teknike janë bashkangjitur si **Shtojca 7**. Bazuar në Analizën e Presionit/Ndikimit dhe rezultatet e Punëtorive Teknike, është detajuar prioritizimi i masave për 6 ÇRMU.

Ky kapitull përshkruan strukturën bazë të PM të Morava e Binçës dhe përmban masat konkrete për secilën ÇRMU për zbatimin në të ardhmen.

6.2 Arsyetimi për zhvillimin e Programit të Masave (PM)

Programi i masave (PM) i targeton problemet individuale të identifikuar për secilën nga gjashtë ÇRMU. Gjetjet kryesore janë përmbledhur në Tabela 63.

Tabela 63: Gjetjet kryesore për gjashtë ÇRMU.

ÇRMU	Reflektim mbi të gjeturat kyçe
ÇRMU 1: Ndotja nga vendbanimet urbane dhe industrinë (burimet e palëvizshme)	Mungesa e trajtimit adekuat të ujërave të zeza nga amvisëritë dhe industria rrezikon shëndetin e popullatës dhe ndikon në përshtatshmërinë e ujërave për pije, larje, peshkim dhe aktivitete të tjera. Ndotja nga burimet e palëvizshme nga aktivitetet industriale, deponitë e mbetjeve, aktivitetet minerare dhe gurorët, si dhe nga fermat e peshkut po shkakton kërcënime direkte dhe indirekte si për ujërat sipërfaqësore ashtu edhe ato nëntokësore. Shkarkimet e ndotura e dëmtojnë cilësinë e ekosistemeve ujore.
ÇRMU 2: Ndotja nga burime të lëvizshme nga bujqësia dhe burime të tjera (ndotje nga burime difuzive)	Ndotja nga lëndët nutritive nga bujqësia, veçanërisht azoti dhe/ose fosfori, mund të kontribuojë në eutrofikimin e ujërave. Eutrofikimi e shkakton rritjen e tepërt të algave që si pasojë mund të ndikojë ndjeshëm në cilësinë e ujit. Gjithashtu, këtu bën pjesë përdorimi i gjerë i pesticideve që shkarkohen në ujërat nëntokësore dhe sipërfaqësore, duke i përkeqësuar resurset e ujit të pijshëm dhe rrezikuar shëndetin e njeriut, ekosistemet dhe aktivitetet prodhuese. Shtytës tjerë të rëndësishëm të ndotjes nga burime difuzive që janë marrë në konsideratë në analizën e riskut/rrezikut janë rrjedhjet e pakontrolluara dhe të shpërndara urbane në sistemin ujor, ndotja difuzive nga transporti dhe reshjet atmosferike që përmbajnë azot dhe squfur.
ÇRMU 3: Presionet në sasinë e ujërave sipërfaqësore	Ekzistojnë kërkesa në rritje për ujë për furnizim të amvisërive, industrisë dhe bujqësisë që duhet të plotësohen gjatë gjithë vitit dhe kërkojnë depozitimin dhe/ose devijimin e sasive të mëdha të ujit nga Lumi Morava e Binçës në infrastrukturën e shumta të lidhura me ujin si digat dhe rezervuarët. Ndryshimet klimatike mund të shtojnë sfidat në pellgun e Lumit Morava e Binçës në të ardhmen dhe do të rrisin përmbytjet dhe thatësitat.
ÇRMU 4: Presionet mbi hidro-morfologjinë e ujërave sipërfaqësore	Veçoritë fizike të ekosistemeve ujore janë ndryshuar, duke shkaktuar ndryshimin e formës së trupave ujorë dhe rrjedhës së lumenjve për qëllime bujqësore, rritjen e depozitimit të ujërave sipërfaqësore për përdorim të shumëfishtë, funksionimin e hidrocentraleve dhe mbrojtjen e vendbanimeve dhe tokës bujqësore nga përmbytjet. Për këto qëllime, disa lumenj u drejtuan, u kanalizuan dhe u shkëputën nga fushat e tyre përmbytëse; toka është drenazhuar, janë ndërtuar diga dhe penda, brigjet e lumenjve janë përforcuar dhe nivelet e ujërave nëntokësore kanë ndryshuar. Këto

ÇRMU	Reflektim mbi të gjeturat kyçe
	aktivitete kanë rezultuar në ndryshimin e habitateve, ndryshimin e rrjedhave, ndërprerjet e vazhdimësisë së lumenjve dhe humbjen e lidhjes me fushat përmbytëse.
ÇRMU 5: Presione tjera në ujërat sipërfaqësore (akuakulturë)	Eutrofikimi është një çështje e zakonshme që vjen së bashku me akuakulturën. Akuakultura shkakton eutrofikim në mënyra të shumta. Në sistemet e akuakulturës me ujë të hapur, ushqimi i tepërt i peshkut fut azot dhe fosfor shtesë direkt në ujë. Sistemet e mbyllura kontribuojnë gjithashtu në eutrofikim, pasi ato shkarkojnë direkt efluentin në rrugët ujore natyrore.
ÇRMU 6: Presionet në sasinë dhe cilësinë e ujërave nëntokësore	Nëse vëllimi i ujërave nëntokësore të nxjerra e tejkalon rimbushjen e ujërave nëntokësore në bazë strukturore, atëherë ujërat nëntokësore nuk janë më të balancuara, duke çuar në rënien e niveleve të ujërave nëntokësore. Ndotja e ujërave nëntokësore shkaktohet kryesisht nga agrokimikatet si plehrat dhe pesticidet, nga substancat organike nga grumbullimi dhe trajtimi i pamjaftueshëm i ujërave të zeza, si dhe nga substancat e rrezikshme nga aktivitetet industriale dhe të tjera ekonomike (shih gjithashtu ÇRMU 1 dhe 2).

Përderisa programi specifik i masave për zgjidhjen e problemeve individuale është i rëndësishëm, 'efektet e ndërvarura' janë gjithashtu jashtëzakonisht të rëndësishme në menaxhimin e pellgjeve lumore. Në nivel pellgu, masat e miratuara për të zgjidhur një lloj problemi mund të kenë implikime në një problem tjetër, i cili ndikim mund të jetë ose negativ ose pozitiv. Për shembull, çdo aktivitet për të reduktuar ndotjen difuzive nga bujqësia që përfshin praktika të përmirësuar bujqësore si përdorimi efikas i plehrave, do të ndikojë drejtpërdrejt pozitivisht në cilësinë e ujërave nëntokësore lokale. Mund të ndikojë gjithashtu në cilësinë e ujit në përrenj dhe lumenj, nëse rrjedhjet nga fushat bujqësore përfundojnë në to, duke ndikuar kështu në cilësinë e ujit të lumenjve në pjesët e poshtme të tyre. Rritja e prurjeve në lumenj nëpërmjet lëshimit të ujit nga rezervuarët rregullues në rrjedhën e epërme mund të ndikojë pozitivisht në regjimin e ujërave nëntokësore, për shkak të infiltrimit më të madh të ujit përmes shtratit të lumenjve, në varësi të karakteristikave të tokës. Nga ana tjetër, zvogëlimi i lëshimit të ujit nga rezervuarët mund të ndikojë negativisht në kushtet e ujërave nëntokësore në rrjedhën e poshtme për shkak të reduktimit të flukseve të kthimit në akuiferët e cekët. Ndryshimet në funksionimin e rezervuarëve shumëqëllimësh për rritjen e kapacitetit të tyre për të ofruar mbrojtje kundër përmbytjeve mund të ndikojnë negativisht në aftësinë e tyre kundër thatësisë dhe potencialin gjenerues të hidrocentraleve, pasi uji duhet të lirohet nga rezervuarë të tillë përpara fillimit të sezonit gjatë të cilit ndodhin përmbytjet. Më tej, mund të ketë mënyra të shumta për të adresuar një lloj problemi, ku secili prej tyre ka një efekt të ndryshëm në resurset ujore të pellgut (për sa i përket sasisë dhe cilësisë) dhe përdoruesit e ujit në zona të ndryshme.

Për shkak të ndërlikimit të komponentëve të ndryshëm të sistemit fizik ose hidrologjik (që ndikon në disponueshmërinë e ujit) dhe sistemit socio-ekonomik (që ndikon në përdorimin e ujit) dhe ndërveprimin midis të dyve, analiza e problemeve, procesi i identifikimit të programit kryesor të masave për zgjidhjen e tyre dhe përcaktimi i shkallës në të cilën duhet të zbatohen duhet të kryhet në mënyrë të integruar në shkallë hapësinore dhe kohore. Kjo siguron efektivitet në kuptimin fizik dhe ekonomik.

6.3 Afati kohor për PM Morava e Binçës dhe prioritizimi i masave

Zbatimi i Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Morava e Binçës është në përputhje me hapat dhe afatin kohor të Ciklit të Menaxhimit të Pellgut Lumor (**Kapitulli 1**). Zhvillimi dhe konsultimi i raundit të parë të PMPL Morava e Binçës do të finalizohet deri në fund të vitit 2023. Cikli i parë gjashtëvjeçar i MPL do të fillojë në vitin 2024 dhe parashikon detajimin dhe zbatimin e PM të tij. Pas vitit 2023, ciklet e njëpasnjëshme të MPL do të vazhdojnë zbatimin e masave deri në arritjen e qëllimeve dhe objektivave të përcaktuara për Pellgun Morava e Binçës.

- Për të siguruar planifikim dhe zbatim efektiv, prioritizimi i masave e ka një rol të rëndësishëm. Në këtë kontekst, janë marrë parasysh të gjitha masat e mundshme për Pellgun e Lumit Morava e Binçës dhe prioriteti i tyre është paraqitur në 3 klasë (prioritet i lartë / i mesëm / i ulët). PM në paragrafin 6.6 dhe 6.7 paraqet masat e identifikuara të kategorisë 1 (prioritet i lartë zbatimi).

Prioritizimi i mëposhtëm është zbatuar në kuadër të PM të Moravës së Binçës:

Prioriteti i zbatimit	Kriteret për caktimin në klasën prioritare të zbatimit
1. (Prioritet i lartë i zbatimit: fillimi i zbatimit para vitit 2030)	<ul style="list-style-type: none"> • Zbatimi i masave për trupat ujqore sipërfaqësore dhe nëntokësore që rrezikojnë përmbushjen e qëllimeve dhe objektivave të Moravës së Binçës në vitin 2023; • Zbatimi i programeve të vazhdueshme shtetërore/rajonale; • Masat lidhur me kuadrin ligjor, politik dhe rregullator.
2. (Prioriteti i mesëm i zbatimit: fillimi i zbatimit para vitit 2035)	<ul style="list-style-type: none"> • Zbatimi i masave për trupat ujqore sipërfaqësore dhe nëntokësore që mund të rrezikojnë përmbushjen e qëllimeve dhe objektivave të Moravës së Binçës në vitin 2023.
3. (Prioritet i ulët i zbatimit: fillimi i zbatimit më vonë se 2035)	<ul style="list-style-type: none"> • Zbatimi i masave për trupat ujqore sipërfaqësore dhe nëntokësore që nuk rrezikojnë përmbushjen e qëllimeve dhe objektivave të Moravës së Binçës në vitin 2023.

6.4 Zbatimi i planit të veprimit dhe monitorimi

Hapi tjetër në zbatimin e PM është formulimi i një Plani të Veprimit për Zbatimin, ku masat e prioritizuara kuantifikohen për sa i përket vëllimit dhe vlerësimeve të Kostos, si dhe planifikohen në një plan (program) zbatimi operacional për secilin pellg.

Pasi PM do të zbatohet gradualisht në pellg, ai ka të ngjarë të prodhojë ndikime pozitive në performancën e pellgut, veçanërisht në aspektin e cilësisë dhe sasisë së ujërave sipërfaqësore, regjimit të ujërave nëntokësore dhe aftësisë së përgjithshme të pellgut për të përmbushur kërkesat e ndryshme për ujë. Megjithatë, është e rëndësishme që të ketë monitorim të vazhdueshëm të rezultateve në mënyrë që të shmangen ose minimizohen ndikimet e paqëllimshme që mund të ndodhin në rast se konceptimi i programit të masave nuk është i qëndrueshëm ose nuk ka marrë parasysh situatën specifike lokale. Duhet të ketë tregues të qartë për monitorimin e këtyre rezultateve.

Si Plani i Veprimit për Zbatimin, ashtu edhe Treguesit për Monitorim janë përtej fushëveprimit të PMPL Morava e Binçës dhe duhet të zhvillohen sapo të miratohet plani. Kjo nuk do të thotë që programet në vazhdim dhe masat themelore dhe plotësuese që mund të zbatohen menjëherë nuk duhet të realizohen.

6.5 Struktura e programit të masave

PM lidhet me gjashtë çështjet e rëndësishme të menaxhimit të ujit që janë identifikuar për Pellgun e Lumit Morava e Binçës, duke përfshirë ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore. Ai merr në konsideratë plotësisht objektivat e ndërlidhura të menaxhimit në mënyrë që të arrijë *Qëllimin e Përgjithshëm të Pellgut të Lumit Morava e Binçës* dhe objektivat përkatëse të menaxhimit (**Kapitulli 3**). Figura 8 ilustron strukturën e PM të Moravës së Binçës si bazë për zbatim

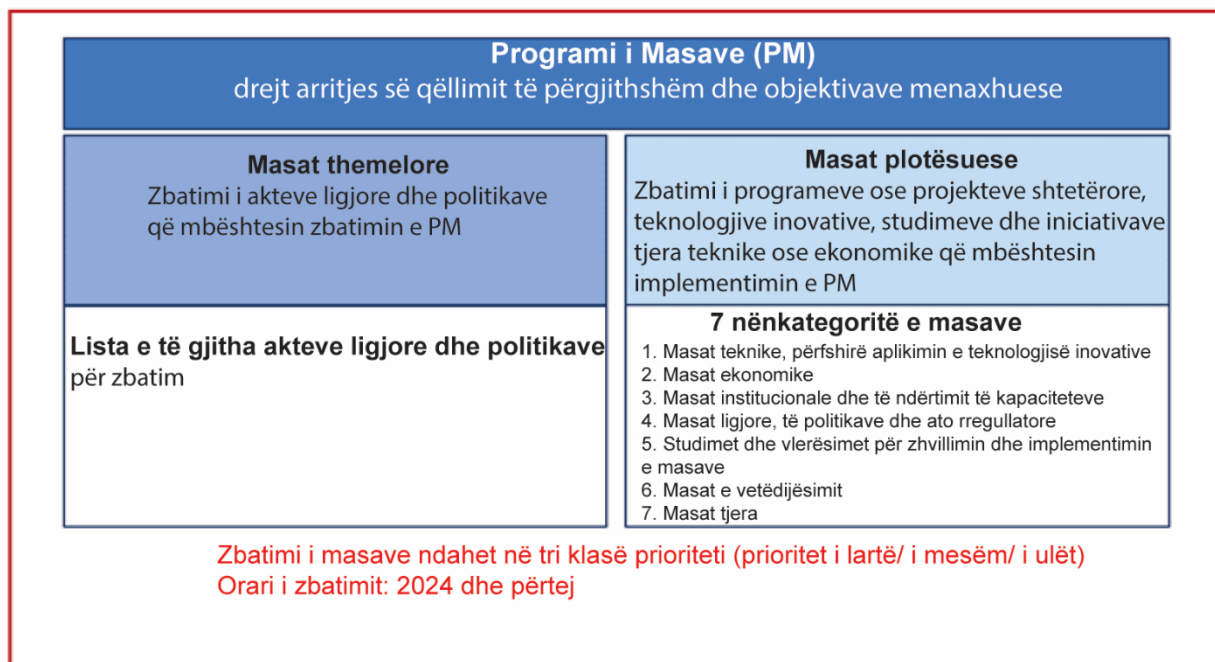


Figura 8: Struktura e Programit të Masave (PM) për Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Si strukturë bazë, PM ka dy kategori masash, të cilat janë:

- Masat themelore, dhe
- Masat plotësuese

Masat themelore përfshijnë zbatimin e akteve ligjore dhe politikave në nivel shtetëror dhe lokal, të cilat mbështesin arritjen e qëllimit të përgjithshëm të pellgut lumor dhe objektivave të menaxhimit. Nëse është e nevojshme, këto duhet të plotësohen me masa plotësuese për të përmbushur qëllimet dhe objektivat.

6.6 Masat themelore për Pellgun e Lumit Morava e Binçës

Zbatimi i akteve ligjore, politikave dhe programeve kryesore ekzistuese të nivelit shtetëror dhe rajonal janë në *Klasën 1 të Prioritetit*, pra implementimi i tyre duhet të fillojë para vitit 2030.

Republika e Kosovës ka miratuar standardet mjedisore të BE dhe është bërë përparim thelbësor në zhvillimin e legjislacionit të përgjithshëm lidhur me mbrojtjen e mjedisit, duke përfshirë mbrojtjen e ujit. Harmonizimi i legjislacionit të Kosovës me BE vlerësohet duke monitoruar progresin e transpozimit dhe zbatimit të legjislacionit. Një numër i konsiderueshëm i ligjeve mjedisore janë shqyrtuar dhe miratuar nga Kuvendi i Kosovës gjatë viteve të fundit. Vendi ka bërë gjithashtu progres të dukshëm në miratimin e legjislacionit dytësor (udhëzime administrative, rregullore, vendime, etj.). Kosova gjithashtu ka miratuar Strategjinë Kombëtare për Ujërat, e cila do të ndikojë në zhvillimin e resurseve ujore.

Viteve të fundit, qeveria ka hartuar disa ligje, udhëzime administrative dhe strategjinë e ujit. Ligjet dhe vendimet (legjislacioni primar dhe sekondar) në sektorin e ujit përbëjnë bazën ligjore që rregullon sektorin e menaxhimit të ujërave në Kosovë. Pasqyra e akteve dhe politikave kryesore ligjore ekzistuese, të cilat do të mbështesin zbatimin e PM dhe arritjen e qëllimit të përgjithshëm të pellgut lumor dhe objektivave të menaxhimit është dhënë në **Kapitullin 9**, seksioni 9.3.

Bazuar në punëtoritë teknike të zhvilluara gjatë marsit, majit dhe shtatorit të vitit 2023, u propozuan dhe u konfirmuan nga anëtarët e grupeve punuese rekomandimet e mëposhtme në lidhje me politikën, strategjinë dhe masat rregullatore. Këto janë të gjitha veprimet që janë të nevojshme për përfshirjen e PMPL në ligj dhe rregullore dhe janë kushte të rëndësishme që duhet të plotësohen për të realizuar PM:

- Rishikimi i Ligjit për Ujërat (Nr. 04/L-147) për të adresuar: (i) pjesët e mbetura të patranspozuar të legjislacionit përkatës të BE, (ii) rregullimin e paqartësive (duke përfshirë përmirësimin e termave dhe përkufizimeve në të dyja gjuhët: Shqip dhe Anglisht, (iii) riformulimin e Shtojcës 1 bazuar në DKU, (iv) qartësimin e roleve dhe mandatit midis departamenteve/njësive që kanë të bëjnë me ujin në MMPHI por edhe ndërmjet ministrisë dhe komunave, (v) realizimin e ligjit në praktikë dhe duke parashikuar derogime kur është e mundur;
- Rishikimi i Udhëzimeve Administrative ekzistuese që reflektojnë ndryshimet në Ligjin e rishikuar të Ujërave;
- Hartimi dhe zbatimi i Udhëzimit Administrativ për Pjesëmarrjen e Publikut në menaxhimin e ujërave
- Hartimi i një Strategjie të re Kombëtare për Ujërat e Kosovës për të integruar Programin e konsoliduar të Masave për të 4 pellgjet në Kosovë;
- Rishikimi i Ligjit për Ujitjen (Nr. 02/L-9) për të zbatuar masat e propozuara në Master Planin për Ujitjen lidhur me përdorimin efikas të ujit;
- Zhvillimi i një mekanizmi për zbatimin e Ligjit për Ndryshimet Klimatike për të lehtësuar veprimet e përshtatjes, duke përfshirë përshtatjen e masave që kanë të bëjnë me ujin;
- Hartimi i ligjit të ri për financimin e menaxhimit të resurseve ujore dhe miratimi i një politike të re për kapacitetet njerëzore;
- Zbatimi i Ligjit për Mbrojtjen e Natyrës (Nr. 03/L-233) dhe kryerja e një vlerësimi të ndikimit në sistemin ujor;
- Rishikimi i Ligjit për Ujërat, Ujitjen dhe Natyrën - sa relevante dhe të përditësuara janë këto ligje për zbatimin e PMPL.

6.7 Masa plotësuese për Pellgun e Lumit Morava e Binçës

6.7.1 Hyrje

Masat plotësuese si pjesë e këtij PM plotësojnë masat themelore. Ato janë identifikuar për zbatim në Pellgun e Lumit Morava e Binçës në rast se masat themelore nuk mund të sigurojnë arritjen e qëllimit të përgjithshëm të Moravës së Binçës dhe objektivave të menaxhimit. Ato përfshijnë në mënyrë të rëndësishme zbatimin e programeve shtetërore dhe rajonale si dhe masat që parashikojnë zbatimin e projekteve, teknologjive inovative, studimeve dhe nismave të tjera të natyrës teknike ose ekonomike për të arritur qëllimin e përgjithshëm. Më tej, masat përfshijnë veprime për të plotësuar kuadrin ligjor, politik dhe institucional ekzistues me qëllim përmirësimin e menaxhimit të pellgjeve lumore dhe zbatimin e masave.

Masat plotësuese janë ndarë në 7 nënkategori që përmbajnë masa konkrete për çdo ÇRMU.

6.7.2 Lista e prioritzuar e masave plotësuese për Pellgun e Lumit Morava e Binçës

Bazuar në rezultatet e vlerësimit të statusit për ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore dhe pjesëmarrjen aktive të palëve kryesore të interesit gjatë disa takimeve dhe punëtorive teknike (**Shtojca 7**) është zhvilluar lista e mëposhtme e prioritzuar e masave plotësuese. Këto masa janë kyçe për të filluar në Pellgun e Moravës së Binçës. Paragrafi në vijim paraqet tërësinë e PM.

Tabela 64: Lista prioritare e masave plotësuese për Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

#	Masat plotësuese Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	Vendndodhja (shtet, pellg, komunë, trup ujqor sipërfaqësor / trup ujqor nëntokësor, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim
1.1	Grumbullimi dhe trajtimi më i avancuar (trajtimi terciar ose më shumë) i ujërave të zeza në vendbanimet me më shumë se 10,000 banorë në ujëmbledhës me ujëra sipërfaqësore "në rrezik".	<i>Përmirësimi i ITUZ ekzistuese ose ndërtimi i ITUZ të reja</i> Komunat: Gjilan, Kamenicë, Viti, Novobërd, Ranillugë	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036
1.2	Grumbullimi dhe trajtimi dytësor i ujërave të zeza në vendbanimet me më shumë se 2,000 banorë në ujëmbledhës me ujëra sipërfaqësore "në rrezik".	<i>Përmirësimi i ITUZ ekzistuese ose ndërtimi i ITUZ të reja</i> Komunat ose fshatrat: Parteshi dhe fshatrat e vogla me sisteme të decentralizuara	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036
1.3	Grumbullimi dhe trajtimi më i avancuar (trajtimi terciar ose më shumë) i ujërave të zeza industriale në ujëmbledhës me ujëra sipërfaqësore "në rrezik".	<i>Përmirësimi i ITUZ ekzistuese ose ndërtimi i ITUZ të reja</i> Impiantet industriale: Industritë e përpunimit të ushqimit dhe qumështit	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036
1.6	Përditësimi i Sistemit ekzistues të Informacionit të Ujit me një bazë të dhënash/kadastër të gjeo - referencuar dhe regjistër të lejeve të ndotësve të burimeve të palëvizëshme (urbane, industriale, deponive të mbeturinave, minierave, të tjerave),	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar
1.7	Zbatimi i një rrjeti gjithëpërfshirës monitorimi dhe programi monitorues për ujërat sipërfaqësore (shih gjithashtu rekomandimet në Shtojcat 2 dhe 5).	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar
1.8	Zbatimi i një rrjeti gjithëpërfshirës monitorimi dhe programi monitorues për ujërat nëntokësore (shih gjithashtu rekomandimet në Shtojcat 2 dhe 5).	Nivel pellgu	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë pohon se ekziston një program i financuar nga Qeveria Suedeze për monitorimin e 6 puseve nëntokësore dhe se do të duhej të përfundonte në fund të vitit 2022.
1.10	Ndërtimi i digave të reja shumëqëllimëshe për kontrollimin e përmbajtjeve, depozitimin e ujit dhe hidrocentralet, sigurinë e ujit, thatësitat, rekreacionin dhe prodhimin e energjisë së bazuar në zero karbon.	Propozimi i ndërtimit të digës së re shumëqëllimëshe në: Kremenat, Desivojcë dhe Stanqiq.	Projekti FLOWS I financuar nga Banka botërore

#	Masat plotësuese Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	Vendndodhja (shtet, pellg, komunë, trup uhor sipërfaqësor / trup uhor nëntokësor, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim
1.14	Masa strukturore të bazuara në një studim të menaxhimit të përmbytjeve, për të reduktuar përmbytjet në zonat e prirura nga përmbytjet në pellg	Komuna e Gjilanit, Kamenicës, Vitië	Masë e re e propozuar
1.15	Punime të nevojshme rehabilituese në diga.	Dy digat ekzistuese në pellg: Përlepnicë, Livoq	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036
3.3	Ngritja e kapaciteteve në fushën e monitorimit, marrjen e mostrave, analizave, modelimit dhe menaxhimit të dhënave në lidhje me sasinë e ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore dhe ndotjen nga burimet e palëvizshme dhe të lëvizshme.	Nivel Shteti dhe pellgu	Masë e re e propozuar
4.5	Zonat e mbrojtura në afërsi të trupave ujorë, të caktuara për prodhimin e ujit të pijshëm (si resurset ujore sipërfaqësore ashtu edhe nëntokësore).	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masat janë duke u zhvilluar dhe implementuar
6.2	Nxitja e aktiviteteve industriale që investojnë në përmirësimin e proceseve teknologjike dhe trajtimin e ujërave të zeza.	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar

6.7.3 Masat plotësuese të klasës 1 të prioritetit për Pellgun e Morava e Binçës

Në tabelën e mëposhtme janë përmbledhur të gjitha masat plotësuese si pjesë e zbatimit të klasës 1 të Prioritetit, d.m.th. masa për trupat ujorë sipërfaqësorë dhe nëntokësorë që janë në rrezik të përmbushjes së qëllimit dhe objektivave të Moravës së Binçës në vitin 2023.

Tabela 65: Masat plotësuese të klasës 1 të prioritetit për Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

	Masat plotësuese Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	ÇRMU	Vendndodhja (shtet, pellg, komunë, trup ujor sipërfaqësor / trup ujor nëntokësor, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim	Detajet
1	Masat teknike duke përfshirë teknologjitë inovative				
1.1	Grumbullimi dhe trajtimi më i avancuar (trajtimi terciar ose më shumë) i ujërave të zeza në vendbanimet me më shumë se 10,000 banorë në ujëmbledhës me ujëra sipërfaqësore "në rrezik".	1	<i>Përmirësimi i ITUZ ekzistuese ose ndërtimi i ITUZ të reja</i> Komunat: Gjilan, Kamenicë, Viti, Novobërd, Ranillugë	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036	
1.2	Grumbullimi dhe trajtimi sekondar i ujërave të zeza në vendbanimet me më shumë se 2,000 banorë në ujëmbledhës me ujëra sipërfaqësore "në rrezik".	1	<i>Përmirësimi i ITUZ ekzistuese ose ndërtimi i ITUZ të reja</i> Komunat: Partesh dhe fshatrat e vogla me sisteme te decentralizuara	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036	Për vendbanimet e caktuara rurale, sigurimi i një trajtimi dytësor të decentralizuar të ujërave të zeza (nëse është e mundur bazuar në parimet e zgjidhjeve të bazuara në natyrë si tokat e lagështa, filtrat helofitë, etj.)
1.3	Grumbullimi dhe trajtimi më i avancuar (trajtimi terciar ose më shumë) i ujërave të zeza industriale në ujëmbledhës me ujëra sipërfaqësore "në rrezik".	1	<i>Përmirësimi i ITUZ ekzistuese ose ndërtimi i ITUZ të reja</i> Impiantet industriale: Industritë e përpunimit të ushqimit dhe qumështit	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036	
1.4	Trajtimi, ripërdorimi / asgjësimi i llumit të ITUZ (zbatimi, monitorimi dhe inspektimi).	1	Komunat : Gjilan, Kamenicë, Viti, Novobërd, Ranillugë, Partesh	Masë e re e propozuar	Që kjo të zbatohet, fillimisht duhet të zhvillohet një "Kornizë Kombëtare e Menaxhimit të Llumit".
1.5	Ndërtimi/rehabilitimi i rrjetit të ujësjellësit dhe kanalizimit nga komunat dhe KRU	1	<i>Përmirësimi i sistemit ekzistues të ujësjellësit dhe kanalizimit.</i> Komunat: Gjilan, Kamenicë, Viti, Novobërd, Ranillugë, Partesh	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036	

	Masat plotësuese Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	ÇRMU	Vendndodhja (shtet, pellg, komunë, trup uhor sipërfaqësor / trup uhor nëntokësor, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim	Detajet
1.6	Përditësimi i Sistemit ekzistues të Informacionit të Ujit me një bazë të dhënash/kadastër të gjeo-referencuar dhe regjistër të lejeve të ndotësve të burimeve të palëvizshme (ndotje urbane, industri, deponi, miniera, etj.).	1	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar	
1.7	Zbatimi i një rrjeti gjithëpërfshirës monitorimi dhe programi monitorues për ujërat sipërfaqësore (shih gjithashtu rekomandimet në Shtojcat 2 dhe 5).	1, 2, 3	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar	<p>Zbatimi i një rrjeti monitorimi dhe programi monitorues gjithëpërfshirës dhe ligjrisht të detyrueshëm për cilësinë (ndotjen nga burime difuzive) dhe sasinë e ujërave sipërfaqësore, që do të shtrihet në faza bazuar në kapacitetin dhe burimet e disponueshme në IHMK.</p> <p>Zgjerimi i rrjetit të monitorimit të sasisë së ujit për përrrenjtë dhe degët e lumenjve dhe kryerja e matjeve të vazhdueshme të rrjedhjes së ujit në lokacione strategjike në pellg.</p> <p>Përfshirja e institutit bujqësor të Pejës në zhvillimin e programit kombëtar të monitorimit.</p>

	Masat plotësuese Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	ÇRMU	Vendndodhja (shtet, pellg, komunë, trup uhor sipërfaqësor / trup uhor nëntokësor, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim	Detajet
1.8	Zbatimi i një rrjeti gjithëpërfshirës monitorimi dhe programi monitorimi për ujërat nëntokësore (shih gjithashtu rekomandimet në Shtojcat 2 dhe 5).	6	Nivel pellgu	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë pohon se ekziston një program i financuar nga Qeveria Suedeze për monitorimin e 6 puseve nëntokësore dhe se do të duhej të përfundonte në fund të vitit 2022.	Zbatimi i një rrjeti monitorimi dhe programi monitorues gjithëpërfshirës dhe ligjrisht të detyrueshëm për cilësinë (ndotjen nga burimet e palëvizshme dhe të lëvizshme) dhe sasinë e ujërave nëntokësore, që do të realizohet në disa faza bazuar në kapacitetin dhe burimet e disponueshme në IHMK. Monitorim më i mirë i niveleve dhe cilësisë së ujërave nëntokësore në zonat e identifikuar si në rrezik nga mbishfrytëzimi dhe/ose përkeqësimi i cilësisë së ujit, duke përfshirë përmirësimin e kapaciteteve përkatëse. Përfshirja e Institutit Bujqësor të Pejës në zhvillimin e programit kombëtar të monitorimit.
1.9	Përmirësimi i grumbullimit, trajtimit, përpunimit dhe ripërdorimit të mbetjeve të ngurta për të gjitha vendbanimet urbane me mbi 2000 banorë dhe si dhe për zonat kryesore industriale në pellg.	1, 2, 6	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar	Zhvillimi dhe zbatimi i planeve të menaxhimit të mbetjeve nga amvisëritë dhe zbatimi i masave, si grumbullimi dhe asgjësimi i duhur i mbetjeve të ngurta për fshatrat/zonat rurale.
1.10	Ndërtimi i digave të reja shumëqëllimëshe për kontrollimin e përmbytjeve, depozitimin e ujit dhe hidrocentralet me qëllim të sigurisë së ujit, mbrojtjes nga thatësitat, për qëllime rekreative dhe prodhim të energjisë me zero karbon.	3	Propozimi i ndërtimit të digës së re shumëqëllimëshe në: Kremenat, Desivojçë dhe Stanqiq.	Projekti FLOWS I financuar nga Banka botërore	
1.11	Masa adekuate për Rimbushjen e Menaxhuar të Akuiferit (RMA) për të lehtësuar rimbushjen e ujërave nëntokësore (me infiltrim, injektim ose filtrim) aty ku sasia e ujërave nëntokësore është "në rrezik	6	Trupi uhor nëntokësor: Morava e Binçëss	Masë e re e propozuar	

	Masat plotësuese Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	ÇRMU	Vendndodhja (shtet, pellg, komunë, trup ujq sipërfaqësor / trup ujq nëntokësor, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim	Detajet
1.12	Zgjidhje e bazuar në natyrë për parandalimin e erozionit dhe rrezikut nga rrëshqitjet e tokës aty ku ujërat sipërfaqësore janë 'në rrezik'.	4	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar	Duhet të konsiderohen dhe vlerësohen strategji të ndryshme të menaxhimit të pellgut ujëmbledhës në shkallën e pellgut ujëmbledhës (p.sh. pyllëzimi dhe reduktimi i pjerrësisë etj.) si dhe programet e ruajtjes së ujit që zbatohen nga agjencitë qendrore dhe shtetërore lidhur me ndikimet e tyre në ngarkesat e sedimentit.
1.13	Kufizimi i transferit të pesticideve / lëndëve nutritive nëpërmjet rrjedhjes ose shpërlarjes aty ku ujërat sipërfaqësore dhe cilësia e ujërave nëntokësore janë 'në rrezik'.	2, 6	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar	Ndërmarrja e masave parandaluese për të ndaluar rrjedhjen dhe lëvizjen e pesticideve të tretura në ujë ose në tokat erozive. Kjo është e detyrueshme në zonat përreth puseve të ujit të pijshëm ose afër rrjedhave ujore.
1.14	Masa strukturore të bazuara në një studim të menaxhimit të përmytjeve, për të reduktuar përmytjet në zonat e prirura nga përmytjet në pellg	3, 5	Komunat: Gjilan, Kamenicë, Viti	Masë e re e propozuar	
1.15	Punime të nevojshme rehabilituese në diga.	3, 4	Dy digat ekzistuese në pellg: Përlepnicë, Livoq	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036	
2	Masat ekonomike				
2.1	Masat rreth çmimeve të ujit për zbatimin e kthimit të kostos për shërbimet e trajtimit të ujërave të zeza nga amvisëritë dhe industria (parimi ndotësit paguajnë përmes taksave dzsadfthe tarifave).	1	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar	Zbatimi i parimit ndotësi paguan, për shembull në formën e një sistemi tarifimi për amvisëritë dhe industrinë për ujërat e zeza. Hartimi i një skeme operacionale financimi, kombinuar me instrumente për kthimin e kostove të investimit dhe ekspluatimit, si dhe kostove që lidhen me kontrollin dhe monitorimin e cilësisë së ujit. Kuadri ekonomiko-financiar duhet të qartësojë përgjegjësitë, shpërndarjen e barrës financiare dhe të vendosë një regjim sanksionimi që inkurajon përdorimin e teknologjive të përshtatshme të trajtimit.

	Masat plotësuese Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	ÇRMU	Vendndodhja (shtet, pellg, komunë, trup ujq sipërfaqësor / trup ujq nëntokësor, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim	Detajet
2.2	Masat që kanë të bëjnë me politikat e çmimeve të ujit për zbatimin e kthimit të kostos për shërbimet e ujit për industrinë, bujqësinë dhe amvisëritë (parimi përdoruesit paguajnë përmes taksave dhe tarifave).	3	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar	Realizimi i një strukture tarifore vëllimore të ujit për ujin e ujitjes nga sistemet sipërfaqësore të ujitjes.
3	Masat institucionale dhe të ngritjes së kapaciteteve				
3.1	Përforcimi institucional i stafit në planifikimin e MIRU dhe MPL në kuadër të departamenteve/njësive përkatëse të MMPHI, ARPL, IHMK, AMMK, Inspektorat.	Të gjitha ÇRMU	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	
3.2	Përforcimi institucional i stafit në planifikimin e MIRU dhe MPL brenda një numri të përzgjedhur komunash.	Të gjitha ÇRMU	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar	
3.3	Ngritja e kapaciteteve në monitorimin në terren, marrjen e mostrave, analizat, modelimin dhe menaxhimin e të dhënave në lidhje me sasinë e ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore, si dhe ndotjen nga burimet e palëvizshme dhe të lëvizshme.	1, 2, 3, 6	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	Zhvillimi dhe ekzekutimi i një plani për ngritjen e kapaciteteve, zgjerimin dhe shpërndarjen e bazës së njohurive dhe shkëmbimin e përvojave, duke përfshirë: përcaktimin e prioritetëve hulumtuese për trajtimin dhe monitorimin e ujit, si dhe indikatorëve të cilësisë së ujit. Trajnimi i planifikuesve të MPL rreth cilësisë së ujit dhe ekosistemeve të lumenjve. Inicimi i një Paneli të Kualitetit të Ujit për të shfaqur histori suksesi dhe për të promovuar shkëmbimin midis palëve të interesit. Plani i ngritjes së kapaciteteve duhet të fokusohet gjithashtu në trajnimin profesional lidhur me aspektet teknike të monitorimit në terren të ujërave sipërfaqësore dhe atyre nëntokësore (matja e rrjedhës, marrja e mostrave, analizat).

	Masat plotësuese Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	ÇRMU	Vendndodhja (shtet, pellg, komunë, trup ujor sipërfaqësor / trup ujor nëntokësor, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim	Detajet
3.4	Modernizimi i laboratorëve të cilësisë së ujit, duke përfshirë aftësitë për të monitoruar pesticidet, ndotësit organikë dhe izotopet.	1, 2 & 6	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	Kjo do të kërkojë investime në laboratorë dhe pajisje të përshtatshme dhe ngritjen e kapaciteteve përkatëse në monitorimin e ndotësve në zonat e saturuara dhe të pasaturuara, duke përfshirë marrjen e mostrave, analizën, interpretimin dhe modelimin e të dhënave. Kromatograf i gazit, spektrometrat e masës, GC/MS. Pajisjet për përgatitjen e mostrës, aparatet e nxjerrjes, reagjentët dhe standardet, etj.
3.5	Rritja e numrit të stafit të kualifikuar në planifikimin e MIRU dhe MPL brenda departamenteve/njësive përkatëse të MMPHI, ARPL, IHMK, AMMK, Inspektorati.	Të gjitha ÇRMU	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	
3.6	Rritja e bashkëpunimit dhe shkëmbimi i të dhënave të monitorimit të ujit midis të gjitha institucioneve relevante në Kosovë.	Të gjitha ÇRMU	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	
3.7	Caktimi i një eksperti kyç në MMPHI/ARPL për të lehtësuar koordinimin ndërmjet institucioneve përkatëse në Kosovë.	Të gjitha ÇRMU	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	
4	Masat ligjore, politike dhe rregullatore				
4.1	Përditësimi i Planeve të Menaxhimit të Pyjeve në koordinim me akterët e sektorit të ujit për të gjitha pellgjet e lumenjve.	3, 4	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masat janë duke u zhvilluar dhe implementuar.	
4.2	Rishikimi i legjislacionit për të përmirësuar ndërtimin e hidrocentraleve.	3	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masat janë duke u zhvilluar dhe implementuar.	
4.3	Ruajtja dhe mbrojtja e liqeneve për qëllime rekreative.	4	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masat janë duke u zhvilluar dhe implementuar.	
4.4	Promovimi i qasjes së ekosistemit dhe zgjidhjet e bazuara në natyrë (ZBN).	3, 4	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masat janë duke u zhvilluar dhe implementuar.	

	Masat plotësuese Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	ÇRMU	Vendndodhja (shtet, pellg, komunë, trup ujqor sipërfaqësor / trup ujqor nëntokësor, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim	Detajet
4.5	Zonat e mbrojtura në afërsi të trupave ujqorë, të caktuara për prodhimin e ujit të pijshëm (si resurset ujqore sipërfaqësore ashtu edhe nëntokësore).	3, 6	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masat janë duke u zhvilluar dhe implementuar.	
4.6	Regjistrimi dhe politikat ndaj substancave/kimikateve për industrinë duke përfshirë vlerësimin për potencialin e tyre toksik dhe strategjitë për të parandaluar ose reduktuar këta ndotës. Zhvillimi i kufijve të cilësisë së ujit lidhur me mikro-ndotësit dhe substancat e reja 'të ardhshme'.	1	Nivel shtetëror dhe pellgu		Zhvillimi i politikave që mundësojnë mbledhjen e të dhënave dhe ndërgjegjësimin e industrive për efektet e përdorimit të substancave.
4.7	Përforcimi i kuadrit ligjor dhe rregullator për të përmirësuar përputhshmërinë me objektivat e Planit MPL Morava e Binçës veçanërisht: Përmirësimi i rregullores për përcaktimin e objektivave të cilësisë së ujit. Përmirësimi i rregullores për mbrojtjen e ujit të pijshëm. Përmirësimi i rregullores për ripërdorimet e ujit (standardet e cilësisë, lejet dhe përgjegjësitë e akterëve të ndryshëm). Përmirësimi i zbatimit të rregulloreve (cilësia e shkarkimeve të efluentëve urbanë dhe industrialë). Inicimi/rishikimi i sistemit të lejeve mjedisore dhe sistemit të licencimit.	Të gjitha ÇRMU	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masat janë duke u zhvilluar dhe implementuar.	
4.8	Zhvillimi i një kodi të praktikave të mira bujqësore, trajnimi i fermerëve për këtë qëllim dhe krijimi i një skeme subvencionimi për të inkurajuar fermerët që të zbatojnë këtë kod.	2	Nivel pellgu	Masat janë duke u zhvilluar dhe implementuar.	Inicimi i Menaxhimit të Integruar të Dëmtuesve (MID), lehtësimi i praktikave bujqësore efçente dhe të pastra në nivel ferme, lehtësimi i teknikave të ujitjes me efikasitet të ujit, parandalimi i sifonimit dhe shkarkimet e ndotjes difuzive në sistemin e ujërave nëntokësore dhe sipërfaqësore.

	Masat plotësuese Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	ÇRMU	Vendndodhja (shtet, pellg, komunë, trup ujqor sipërfaqësor / trup ujqor nëntokësor, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim	Detajet
4.9	Zbatimi strikt i normave të kontrollit të ndotjes për industritë e mëdha dhe qendrat urbane, për të siguruar shkarkimin afër zeros të rrjedhjeve të patrajuara në lumenj.	1, 2, 3, 6	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masat janë duke u zhvilluar dhe implementuar.	
4.10	Krijimi i një regjistri për të gjitha llojet e nxjerrjeve nga ujërat nëntokësore (të përdoren informatat në dispozicion).	6	Nivel pellgu		
5	Studime dhe vlerësime për zhvillimin dhe zbatimin e masave				
5.1	Hartimi i një udhëzuesi për Vlerësimin e Ndikimit në Mjedis lidhur me hidrocentralet e reja.	3	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	
5.2	Hartimi i një strategjie për iniciimin e masave të efikasitetit së ujit në pellg.	3, 6	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	
5.3	Zbatimi i një strategjie të ujitjes në nivel pellgu për të përmirësuar disponueshmërinë e ujit për bujqësinë.	3	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar	
5.4	Vlerësimi i remediacionit për deponitë e kontaminuara.	1, 6	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	
5.5	Vlerësimi në nivel pellgu mbi potencialet e ripërdorimit të ujërave të zeza të trajtuara.	1	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	Ripërdorimi mund të fokusohet në grupet e mëposhtme: industri, bujqësi, hortikulturë, përdorim të ujit jo të pijshëm. Iniciimi i masave të ripërdorimit të ujit për ujërat e zeza të amvisërive dhe ato industriale të trajtuara në rrethanat e mëposhtme: përdorime urbane që kërkojnë ujë me cilësi të dobët, riciklim brenda objekteve industriale; dhe ripërdorim në industri i ujërave të zeza urbane të trajtuara.
5.6	Rishikimi i teknologjive në dispozicion për trajtimin e ujërave të zeza industriale dhe vlerësimi i aplikimit të mundshëm, duke përfshirë përzgjedhjen e rasteve studimore reprezentative.	1	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	

	Masat plotësuese Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	ÇRMU	Vendndodhja (shtet, pellg, komunë, trup ujq sipërfaqësor / trup ujq nëntokësor, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim	Detajet
5.7	Parandalimi i emetimeve në hotspotet urbane dhe industriale / përditësimi i raportit të AMMK rreth hotspotëve.	1	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar	Zhvillimi i një qasje të integruar për të ulur ndotjen nga hotspotet urbane dhe industriale. Theksi duhet të kushtohet ndikimit të emetimeve të ndryshme, përcaktimit të përqendrimeve dhe ngarkesave, ndikimit të imisionit në lumë / habitat / njerëz. Përmirësimi i inkuadrimin në sistemet e kanalizimeve dhe ITUZ (trajtimi në fund të tubit) dhe integrimi i potencialit për parandalimin, riciklimin/ripërdorimin e ujërave të zeza për të mbrojtur disponueshmërinë e ujit. Pasi të jetë i disponueshëm një shembull, ai mund të kopjohet në zona (hot spote) të tjera.
6	Masat vetëdijësuese				
6.1	Rritja e ndërgjegjësimit për të gjithë akterët dhe qytetarët për efikasitetin e ujit dhe mbrojtjen e cilësisë së ujit.	Të gjitha ÇRMU	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	Fushata sensibilizuese për cilësinë e ujit dhe përdorimin e ujit, si dhe ndikimin në shëndetin e njeriu. Fushata specifike për të inkurajuar përgjegjësinë individuale (p.sh. defekimi i hapur), kolektive dhe korporative. Programet e administrimit të ujit për sektorët ndotës dhe nxitja e vullnetarizmit mjedisor. Vullnetarët mund të caktohen për të ndihmuar në komunikim me komunitetet e vogla.
6.2	Nxitja e aktiviteteve industriale që investojnë në përmirësimin e proceseve teknologjike dhe trajtimin e ujërave të zeza.	1	Nivel pellgu	Masë e re e propozuar	
6.3	Promovimi i punës në sektorin e ujit në Kosovë për të rritur numrin e njerëzve të kualifikuar dhe rritjen e resurseve njerëzore në sektorin e ujit.	Të gjitha ÇRMU	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	

	Masat plotësuese Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	ÇRMU	Vendndodhja (shtet, pellg, komunë, trup ujqor sipërfaqësor / trup ujqor nëntokësor, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim	Detajet
6.5	Rritja e ndërgjegjësimit për të gjithë akterët rreth rëndësisë dhe përfitimeve që vijnë nga planifikimi i MIRU dhe PML.	Të gjitha ÇRMU	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	
6.6	Krijimi i një Sistemi Këshillimor Bujqësor (SKB) për të mbështetur fermerët për të kuptuar dhe përmbushur më mirë rregullat dhe standardet e Kosovës për mjedisin, shëndetin publik dhe të kafshëve.	2	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	Sistemi mund të jetë vullnetar ose i detyrueshëm. SKB u ofron fermerëve informacion rreth: <ul style="list-style-type: none"> • obligimeve në nivel ferme që rrjedhin nga çështjet ligjore dhe kodi i presioneve të mira bujqësore; • praktikave bujqësore të dobishme për klimën dhe mjedisin; • kërkesave për mbrojtjen e ujit, përdorimin efikas dhe të qëndrueshëm të ujit; • përdorimin e plehrave; • përdorimin e produkteve për mbrojtjen e bimëve; • Menaxhimin e integruar të dëmtuesve.
7	Other measures				
7.1	Studim mbi potencialet e kapacitetit termik për të prodhuar energji.	-	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masë e re e propozuar	
7.2	Mbështetja e fermerëve me panele diellore për pompim/ujitje.	-	Nivel komunal	Masë e re e propozuar	
7.3	Plani i Menaxhimit të Rrezikut nga Përmbytjet për zonat/TUS që janë në rrezik dhe kanë pasur përmbytje në vitet e fundit.	-	Nivel pellgu	Strategjia Shtetërore e Ujqerave në Kosovë 2017-2036	Vlerësimi I shtrirjes së për të kuptuar më mirë se cilat zona janë nën rrezik të ulët, të mesëm dhe të lartë nga përmbytjet..

6.8 Vlerësimi paraprak i kostos së masave shtesë me prioritet

#	Masat shtesë Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	Vendndodhja (shtet, pellgu, bashkia, TUS/ TUN, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim	Vlerësimi i Kostos
1.1	Grumbullimi dhe trajtimi më i avancuar (trajtimi terciar ose më shumë) i ujërave të zeza në vendbanimet me më shumë se 10,000 banorë në ujëmbledhës me ujëra sipërfaqësore në rrezik	Përmirësimi i ITUZ ekzistuese ose ndërtimi i ITUZ të reja Komunat: Gjilan, Kamenicë, Viti, Novobërd, Ranillugë	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036	Ndërtimi i ITUZ të reja. ITUZ: Gjilan: 50 million EURO ITUZ Kamenicë: 20 million EURO ITUZ Viti: 20 million EURO ITUZ Novobërd: 10 million EURO ITUZ Ranillugë: 10 million EURO
1.2	Grumbullimi dhe trajtimi dytësor i ujërave të zeza në vendbanimet me më shumë se 2,000 banorë në ujëmbledhës me ujëra sipërfaqësore në rrezik	Përmirësimi i ITUZ ekzistuese ose ndërtimi i ITUZ të reja Komunat: Partesh dhe fshatrat e vogla me sistem të decentralizuar	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036	Ndërtimi i ITUZ të reja: ITUZ Partesh: 10 million EURO Përafërsisht 1 deri në 5 milion në varësi të numrit të banorëve për të ndërtuar një ITUZ të ri në fshatrat e vogla.
1.3	Grumbullimi dhe trajtimi më i avancuar (trajtimi terciar ose më shumë) i ujërave të zeza industriale në ujëmbledhësit me ujëra sipërfaqësore në rrezik	Përmirësimi i ITUZ ekzistuese ose ndërtimi i ITUZ të reja Impiantet industriale: Industritë e përpunimit të ushqimit dhe qumështit	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036	Rehabilitimi: 50 milionë Euro për çdo impiant të madh industrial Ndërtimi: 10 million Euro për çdo impiant të madh industrial
1.6	Përditësimi i Sistemit ekzistues të Informacionit të Ujit me një bazë të dhënash/kadastër të gjeo-referencuar dhe regjistër të lejeve të ndotësve të burimeve të palëvizshme (ndotje urbane, industri, deponi, miniera, etj.).	Nivel pellgu	Masë e re e prapozuar	5 milion EURO
1.7	Zbatimi i një rrjeti gjithëpërfshirës monitorimi dhe programi monitorues për ujërat sipërfaqësore (shih gjithashtu rekomandimet në Shtojcat 2 dhe 5).	Nivel pellgu	Masë e re e prapozuar	1 milion EURO për lumë 2 milion EURO për komunë për rjetin e ujërave të stuhisë
1.8	Zbatimi i një rrjeti gjithëpërfshirës monitorimi dhe programi monitorimi për ujërat nëntokësore (shih gjithashtu rekomandimet në Shtojcat 2 dhe 5).	Nivel pellgul	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë pohon se ekziston një program i financuar nga Qeveria Suedeze për monitorimin e 6 puseve nëntokësore dhe se do të duhej të përfundonte në fund të vitit 2022.	Të diskutohet

#	Masat shtesë Klasa 1 (fillimi i zbatimit para vitit 2030)	Vendndodhja (shtet, pellgu, bashkia, TUS/ TUN, lokacion)	Pjesë e projektit/programit në vazhdim	Vlerësimi i Kostos
1.10	Ndërtimi i digave të reja shumëqëllimëshe për kontrollimin e përmytjeve, depozitimin e ujit dhe hidrocentralet me qëllim të sigurisë së ujit, mbrojtjes nga thatësitrat, për qëllime rekreative dhe prodhim të energjisë me zero karbon.	Propozimi i ndërtimit të digës së re shumëqëllimëshe në: Kremenat, Desivojcë dhe Stanqiq.	Projekti FLOWS i financuar nga Banka botërore	20 deri 70 milion EURO për digë
1.14	Masa strukturore të bazuara në një studim të menaxhimit të përmytjeve për të reduktuar përmytjet në zonat e prirura nga përmytjet në pellg.	Komunat Gjilan, Kamenicë, Viti	Masë e re e prapozuar	1.5 milion EURO për kilometër
1.15	Punime të nevojshme rehabilituese në diga.	Dy digat ekzistuese në pellg: Përlepница, Livoq	Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036	0,2 milion EURO për komunë
3.3	Ngritja e kapaciteteve në monitorimin në terren, marrjen e mostrave, analizat, modelimin dhe menaxhimin e të dhënave në lidhje me sasinë e ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore, si dhe ndotjen nga burimet e palëvizshme dhe të lëvizshme.	Nivel shteti dhe pellgu	Masë e re e prapozuar	1 deri 2 milion EURO
4.5	Zonat e mbrojtura në afërsi të trupave ujorë, të caktuara për prodhimin e ujit të pijshëm (si resurset ujore sipërfaqësore ashtu edhe nëntokësore).	Nivel shtetëror dhe pellgu	Masat janë duke u zhvilluar dhe implementuar.	1 milion EURO
6.2	Nxitja e aktiviteteve industriale që investojnë në përmirësimin e proceseve teknologjike dhe trajtimin e ujërave të zeza.	Nivel pellgul	Masë e re e prapozuar	1 deri 2 milion EURO për vit

Shënim: vlerësimet e kostos janë paraprake dhe mund të përdoren për studime fizibiliteti dhe buxhetim të hershëm dhe marzhi i saktësisë është +/- 30%. Vlerësimet e kostos janë bazuar në projekte të ngjashme të realizuara gjatë viteve të fundit të korigjuara me një ngritje të indeksit të inflacionit për Kosovën gjatë dy viteve të fundit (mbi 20%).

Kapitulli 7

Regjistri i Zonave të Mbrojtura në Pellgun e Lumit Morava e Binçës

7.1 Hyrje³⁰

Sipas nenit 6 dhe **Shtojcës IV** të DKU, Shtetet Anëtare duhet të krijojnë regjistra të të gjitha zonave që ndodhen brenda çdo pellgu lumor, të cilat kërkojnë mbrojtje të veçantë sipas legjislacionit specifik për mbrojtjen e ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore, ose për ruajtjen e habitateve dhe specieve që varen drejtpërdrejt nga uji, duke përfshirë mbrojtjen e zonave të Natura 2000 dhe specieve ujore me rëndësi ekonomike (p.sh. pakurizorët ujqorë me ekzoskelet).

Një përmbledhje e regjistrit të zonave të mbrojtura duhet të jetë pjesë e PMPL, duke përfshirë hartat që tregojnë vendndodhjen e secilës zonë të mbrojtur dhe një përshkrim të legjislacionit kombëtar ose lokal sipas të cilit janë përcaktuar zonat e mbrojtura.

Zonat që duhet të përfshihen në *Regjistrin e Zonave të Mbrojtura* dhe gjendja aktuale e *Zonave të Mbrojtura* në Kosovë janë dhënë në Tabela 66.

Tabela 66: Krahasimi ndërmjet kërkesave të DKU për krijimin e zonave të mbrojtura dhe gjendjes aktuale me zonat e mbrojtura në Kosovë.

Përmbajtja e Regjistrit të zonave të mbrojtura sipas nenit 6 të DKU dhe Shtojcës IV	Zonat e mbrojtura ligjërisht të shpallura në Kosovë
Zonat e mbrojtura të ujit për pije (Neni 7 DKU) - Agjencia përkatëse duhet të identifikojë çdo trup të ujërave nëntokësore dhe/ose sipërfaqësore (një "zonë e mbrojtur e ujit për pije") brenda çdo pellgu lumi që përdoret për nxjerrjen e ujit të destinuar për konsum njerëzor. Për çdo zonë të mbrojtur të ujit për pije, programi i masave për pellgun e lumit brenda të cilit ndodhet duhet të përfshijë masa me qëllim shmangien e përkeqësimit të cilësisë së ujit në atë zonë, për të ulur nivelin e trajtimit të pastrimit të kërkuar në prodhimin e ujit të pijshëm të nxjerrë prej tij.	Pjesërisht ekuivalente me kërkesat e DKU.
Zonat e përcaktuara për mbrojtjen e specieve ujore me rëndësi ekonomike (peshqit e ujërave të ëmbla dhe pakurizorët e ujërave me ekzoskelet).	-
Zonat e mbrojtura për larje - Direktiva e ujërave për larje (2006/7/EC) është instrument ligjor në menaxhimin e mjedisit dhe reduktimin e rrezikut shëndetësor gjatë larjes në ujërat natyrore. Qëllimi i kësaj direktive është të mbrojë shëndetin e njeriut dhe të ruajë, mbrojë dhe përmirësojë cilësinë e mjedisit.	-
Zonat e ndjeshme ndaj nutrientëve të ujërave të zeza urbane - Zonat e ndjeshme ndaj nutrientëve të ujërave të zeza urbane janë zona që preken nga ndotja me nutrientë si azoti dhe fosfori. Këto zona zakonisht ndodhen pranë trupave ujorë si lumenjtë, liqenet dhe ujërat bregdetare. Direktiva për trajtimin e ujërave të ndotura urbane (DTUNU, Direktiva 91/271/EEC) kërkon grumbullimin dhe trajtimin e ujërave të zeza në të gjitha zonat urbane me më shumë se 2000 banorë.	-
Zonat e ndjeshme ndaj nitrateve (Direktiva 91/676/KE kërkon që shtetet anëtare të përcaktojnë zonat e ndjeshme ndaj nitrateve, ZNN) - Direktiva e nitrateve kërkon që shtetet anëtare të monitorojnë cilësinë e ujërave dhe të identifikojnë zonat që kullojnë në ujërat e ndotura ose janë në rrezik ndotjeje. Këto	-

³⁰ Based on a clarification note in relation to the reporting of spatial data for Water Framework Directive (WFD) protected areas, in the context of the March 2022 reporting of the third River Basin Management Plans (RBMPs), 28 April 2022.

Përmbajtja e Regjistrit të zonave të mbrojtura sipas nenit 6 të DKU dhe Shtojcës IV	Zonat e mbrojtura ligjërisht të shpallura në Kosovë
kanë të bëjnë me ujërat që për shkak të aktiviteteve bujqësore janë eutrofike ose mund të përmbajnë një përqendrim prej më shumë se 50 mg/l nitrate. Këto zona përcaktohen si Zona të Ndjeshme ndaj Nitrateve (ZNN). Direktiva e nitrateve është pjesë integrale e DKU dhe është një nga ligjet kryesore që mbrojnë ujërat nga presionet bujqësore.	
Zonat e mbrojtura të Direktivave për Habitatet dhe Zogjtë (lokacionet Natura 2000) - Direktivat e Zogjve dhe Habitateteve përbëjnë themelet e politikës së BE për biodiversitetin. Ato ofrojnë një kornizë të sigurt ligjore për të gjitha vendet e BE në mbrojtjen e biodiversitetit më të vlefshëm dhe më të kërcënuar. Direktiva e Zogjve synon të mbrojë të gjitha llojet e shpendëve të egër që ndodhen në natyrë në BE dhe habitatet e tyre më të rëndësishme. Përveç ndalimit të rënies ose zhdukjes së llojeve të shpendëve, Direktiva synon të lejojë që speciet e shpendëve të rimëkëmben dhe të zhvillohen për një kohë të gjatë. Për të arritur këto synime, vendeve të BE iu kërkohet të marrin masat e nevojshme për të ruajtur ose rivendosur popullatat e shpendëve. Direktiva e Habitateteve synon të mbrojë habitatet natyrore dhe faunën dhe florën e egër në Evropë. Kjo direktivë siguron një kornizë për ruajtjen e habitateve natyrore dhe të specieve të egra të florës dhe faunës që janë në rrezik zhdukjeje. Zonat e mbrojtura të përcaktuara sipas këtyre direktivave formojnë rrjetin Natura 2000, i cili është rrjeti më i madh i koordinuar i zonave të mbrojtura në botë, i shtrirë në të 27 Shtetet Anëtare të BE, si në tokë ashtu edhe në det.	Pjesërisht ekuivalente me kërkesat e DKU.

7.2 Qasja dhe statusi i regjistrimit të zonave të mbrojtura në Pellgun e Lumit Morava e Binçës

Qeveria e Republikës së Kosovës vendos të shpallë zona të mbrojtura ujore në bazë të legjislacionit shtetëror, pas sugjerimit të Ministrisë së Mjedisit. Neni 66 i Ligjit për Ujërat e Kosovës specifikon tri lloje të zonave të mbrojtura ujore në Kosovë:

1. Zonat e mbrojtura sanitare (Zonat e përcaktuara për ujë të pijshëm për konsum njerëzor);
2. Zonat e mbrojtura për qëllime strategjike (Zonat e përcaktuara për speciet ujore me rëndësi ekonomike, zonat e përcaktuara për ujë rekreativ dhe për larje, dhe zona të përcaktuara si zona të ndjeshme ndaj lëndëve ushqyese);
3. Zonat e mbrojtura ekologjike (Natura 2000).

Zonat e mbrojtura sanitare

Kriteret për caktimin e zonave të mbrojtura sanitare, si dhe baza ligjore e përdorur për shpalljen e çdo zone të mbrojtur në Kosovë gjenden në **Kapitullin 2** të këtij plani. Janë katër ZMS të caktuara për ujë për konsum njerëzor brenda kufijve të Pellgut të Lumit Morava e Binçës, siç janë paraqitur në Tabela 67. Nuk ka monitorim të vazhdueshëm aktiv të kushteve të këtyre ZMS, megjithatë sipas MMPHI ato mirëmbahen në mënyrë të kënaqshme.

Legjislacioni shtetëror përcakton masat e mbrojtjes dhe ndalimet së pari për secilën zonë në varësi të burimit të ujit dhe së dyti për secilën kategori të asaj zone

Tabela 67: Regjistri i zonave të mbrojtura – Kategoria Zonat e Mbrojtura Sanitare (ZMS).

Emri i zones së mbrojtur	Nënpellgu	Funksioni	Data e caktimit	Legjislacion i vendor	Legjislacion i BE	Trupat ujorë kryesorë	Statusi aktual	Kufinjte e publikuar
SR. Burimi "BAJA"	Malisheva	ZMUPN	24.4.2013	Ligji nr. 04/L-147 për Ujërat e Kosovës	Direktiva 2000/60/EC	Malisheva	Aktive	I, II, III
Burimi "GURI i HOXHES"	Përlepnice	DWPA	24.4. 2013	Ligji nr. 04/L-147 për Ujërat e Kosovës		Përlepnica	Aktive	I, II, III
SR. Burimi "LETNICË"	Letnica	DWPA	24.4. 2013	Ligji nr. 04/L-147 për Ujërat e Kosovës		Gërçarica	Aktive	I, II, III
Rezervoari "PËRLEPNICA"	Përlepnice	ZMUPN	24.4. 2013	Ligji nr. 04/L-147 për Ujërat e Kosovës		Përlepnica	Aktive	I, II, III

Zonat e mbrojtura për qëllime strategjike

Kosovës aktualisht i mungon ndonjë zonë e përcaktuar për qëllime strategjike. Megjithatë, janë ndërmarrë iniciativa për përcaktimin e zonave të tilla specifike të mbrojtura. Zona specifike të mbrojtura shtesë janë krijuar brenda pellgut në projekt-vendimet e Qeverisë së Kosovës që ende nuk kanë marrë miratimin.

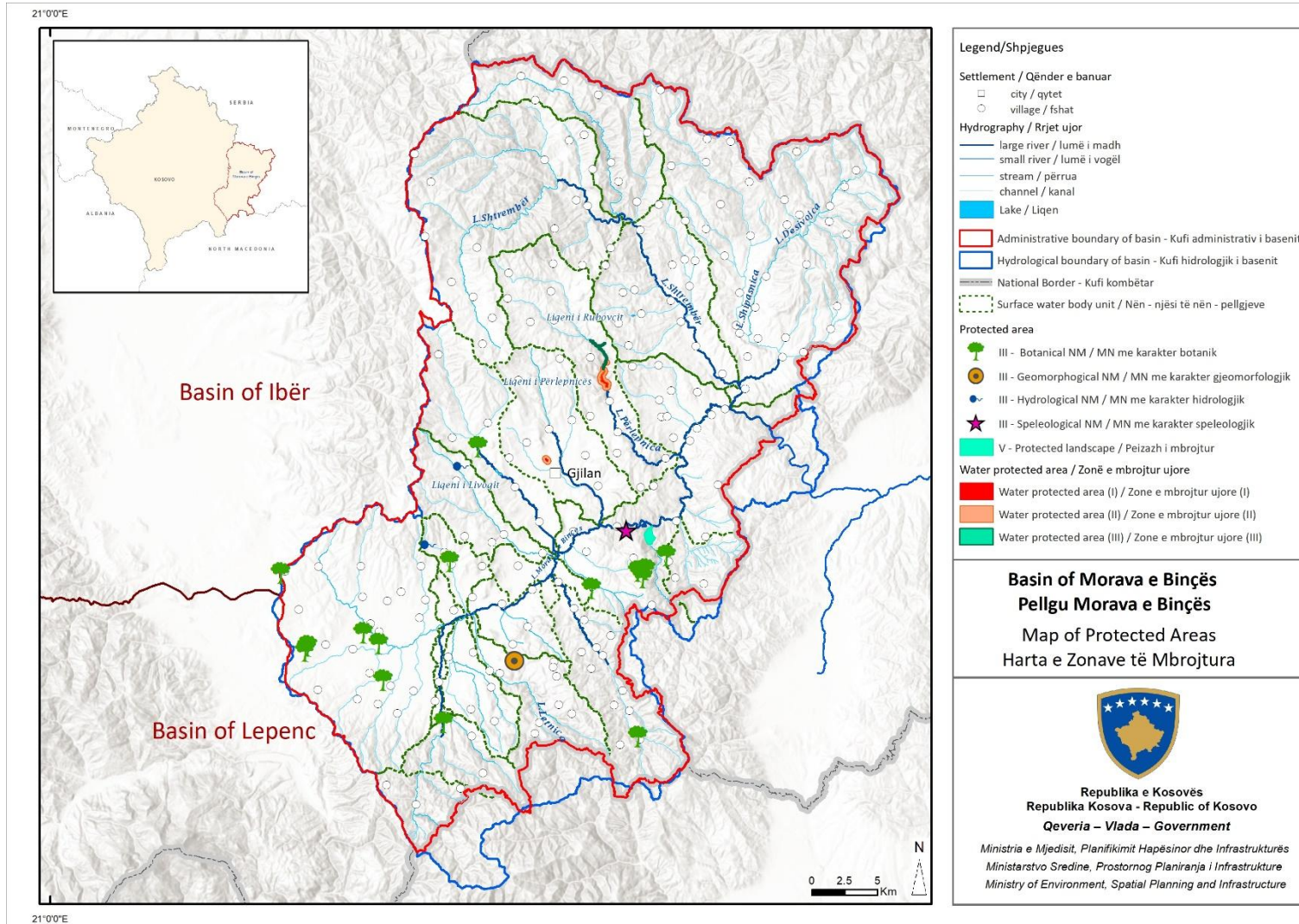
Zonat e përcaktuara për mbrojtjen e habitateve dhe specieve

Këto zona dhe karakteristikat e tyre janë renditur në Tabela 68.

Tabela 68: Zonat e mbrojtura natyrore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës.

Name of protected area	Sub-basins	Function	Date established	National legislation relevant	Eu legislation relevant	Relevant water-bodies	Current status	Boundaries published
Lugina e Lumit Llapushnik ne Pogradje	Morava e Binçës	Peisazh i mbrojtur me karakter botanik	2021	Ligji No. 03/L-233 "Për Mbrojtjen e Natyrës "	Direktiva e habitateve	Morava e Binçës	A	V

Harta 23: Pasqyrë e të gjitha zonave të mbrojtura – Pellgu i Lumit Morava e Binçës.



Kapitulli 8

Procesi i përfshirjes së palëve të interesit dhe konsultimi publik

8.1 Hyrje

Programi i përgjithshëm MIRU-K mbështet krijimin e mekanizmave të pjesëmarrjes së palëve të interesit në MIRU. Si palët zyrtare të interesit, ashtu edhe OSHC/OJQ që përfaqësojnë interesa të ndryshme shoqërore kanë qenë veçanërisht në fokus. Pas ekspertizës së ofruar për zhvillimin e kapaciteteve, OSHC/OJQ të përzgjedhura kanë kontribuar në zhvillimin e PMLP Morava e Binçës.

Programi MIRU-K do të mbështesë një sërë aktiviteteve komunikimi dhe vetëdijësi që lehtësojnë përfshirjen e qasjes së MIRU në mesin e palëve kryesore të interesit dhe popullatës së Kosovës.

Për zhvillimin e Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Morava e Binçës:

- u ofrua mbështetje për ARPL në kuadër të misioneve teknike dhe prezantimeve duke ofruar raporte të misionit dhe dokumente përmbledhëse;
- janë mbajtur dy takime me palët e interesit: në shtator 2023 për presionet dhe vlerësimin e statusit dhe në nëntor 2023 për PMPL dhe PM. Janë përgatitur raportet e takimeve;
- për zhvillimin e PMLP dhe PM janë zhvilluar tri seminare teknike. Rezultatet janë përmbledhur në Shtojcën 7 dhe janë përfshirë në PMLP Morava e Binçës.
- është përshkruar një proces për pjesëmarrjen e publikut dhe janë duke u eksploruar opsionet për zyrtarizimin dhe zbatimin e tij.

8.2 Kërkesat e DKU për përfshirjen e palëve të interesit dhe pjesëmarrjen e publikut

Neni 14 i DKU kërkon që Shtetet Anëtare të inkurajojnë përfshirjen aktive të të gjitha palëve të interesit në zbatimin e direktivës, duke përfshirë procesin e planifikimit. Kërkesat për përfshirjen e palëve të interesit dhe pjesëmarrjen e publikut janë të përshkruara në dokumentin udhëzues të DKU nr. 8 mbi pjesëmarrjen e publikut. Dokumenti ofron udhëzime jo-detyruese bazuar në "praktika të mira" dhe mjete shtesë për të ndihmuar Shtetet Anëtare të zbatojnë pjesëmarrjen e publikut në çështje që ndërlidhen me DKU.

Dokumentin udhëzues thekson se pjesëmarrja e publikut është një mjet për të përmirësuar vendimmarrjen dhe jo një objekt në vetvete. Ai ndihmon në përcaktimin e arsyesimit, kornizës, rezultateve dhe vlefshmërisë së proceseve të vendimmarrjes. Dokumenti përshkruan gjithashtu tri forma kryesore të pjesëmarrjes së publikut: përfshirje aktive në të gjitha aspektet e zbatimit të direktivës, konsultim në tre hapat e procesit të planifikimit dhe qasje në informacionin bazë.

8.3 Identifikimi i palëve të interesit

Për të nxitur një pjesëmarrje aktive të të gjitha palëve të interesit në hartimin e Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Morava e Binçës, ato u identifikuan dhe u listuan. Lista e mëposhtme përmbledh të gjitha palët e interesit që ishin pjesë e hartimit të planit përmes takimeve, konsultimeve dhe seminareve:

- Institucionet qeveritare
 - o Këshilli Ndërministror për Ujërat
- Përfaqësues nga institucionet qendrore
 - o MMPHI që përfshin ARPL, AMMK dhe IHMK
 - o Instituti për Shëndetësi Publike në Kosovë
 - o Autoriteti Rregullator për Shërbimet e Ujit
 - o Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural
- Përfaqësues nga institucionet vendore
 - o Përfaqësues nga secila komunë
- Kompanitë Rajonale të Ujit
 - o KRU Hidromorava

Kapitulli 9

Konteksti institucional dhe kuadri i akteve ligjore dhe politikave relevante në menaxhimin e resurseve ujore

9.1 Hyrje

Ky kapitull përmban një përmbledhje të kontekstit ekzistues institucional dhe kornizës së akteve dhe politikave ligjore, të cilat janë relevante për zbatimin e menaxhimit të resurseve ujore në Pellgun e Lumit Morava e Binçës. Së bashku me financimin dhe programet ekzistuese të zbatimit, kuadri qeverisës dhe ligjor kontribuon në zbatimin e Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Morava e Binçës. Në këtë kontekst, Programi i Masave i këtij Plani i referohet këtyre akteve ligjore në masat themelore për çdo Çështje të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit, me qëllim që të kontribuojë në arritjen e synimeve të përgjithshme të dakorduara të Pellgut të Lumit Morava e Binçës.

9.2 Autoritetet përgjegjëse të ujit dhe palët kryesore të interesit në menaxhimin e resurseve ujore në Kosovë

Ka një sërë institucionesh të nivelit qendror dhe lokal, si dhe ndërmarrje publike që merren me mbrojtjen dhe administrimin e ujërave. Figura 9 skematizon kornizën institucionale për menaxhimin e resurseve ujore në Kosovë.

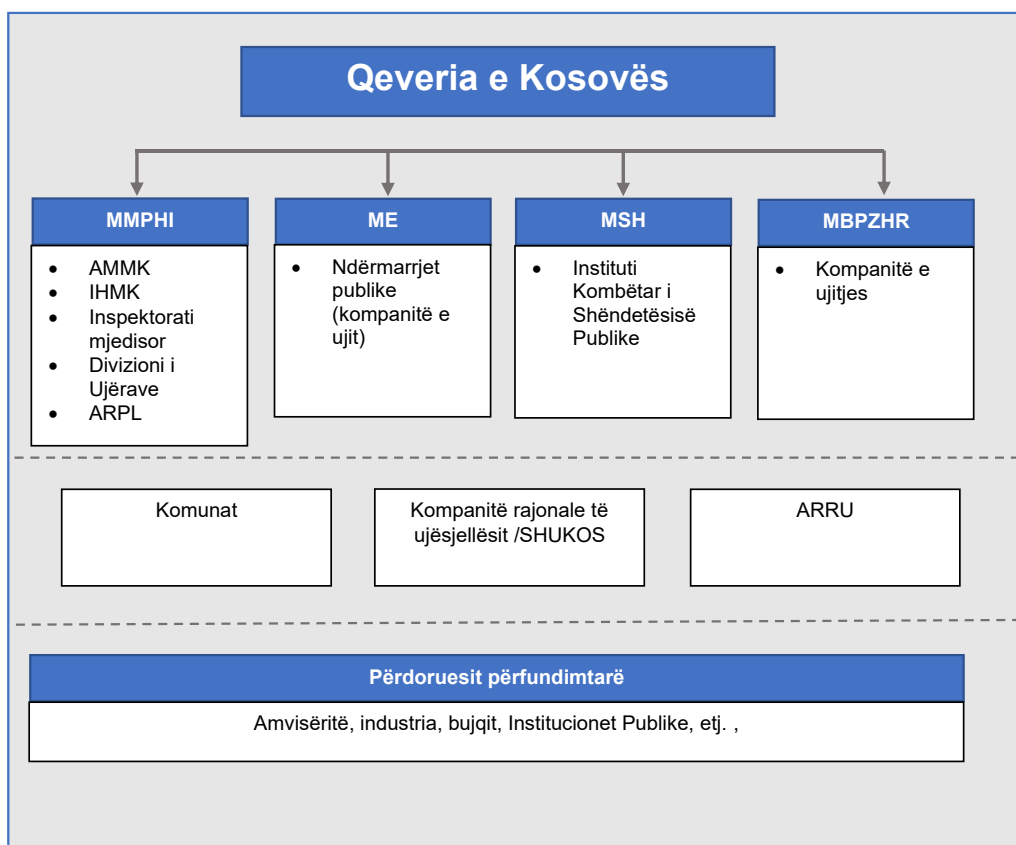


Figura 9: Korniza e organizatave institucionale për menaxhimin e resurseve ujore në Kosovë.

Sipas Ligjit Nr. 04/L-147 për Ujërat e Kosovës, *Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës* (MMPHI) dhe *Autoriteti i saj Rajonal i Pellgjeve Lumore* (ARPL) ka këto përgjegjësi:

- Hartimi i ligjeve dhe akteve nënligjore, strategjive, planeve dhe politikave lidhur me të gjitha çështjet e resurseve ujore në Republikën e Kosovës;
- Zbatimi i akteve ligjore dhe nënligjore në fushën e resurseve ujore, duke përfshirë ligjet e tjera mjedisore;
- Administrimi dhe menaxhimi i të gjitha resurseve ujore në territorin e Republikës së Kosovës;
- Kryerja e të gjitha detyrave dhe aktiviteteve administrative, profesionale, organizative dhe zhvillimore të obligueshme me këtë ligj;
- Bashkëpunim i ngushtë me ministritë e tjera në Republikën e Kosovës në lidhje me resurset ujore dhe mjedisin jetësor; dhe
- Bashkëpunimi ndërkufitar me vendet fqinje dhe më gjerë në fushën e ujit

Këshilli Ndërmintor për Ujërat (KNU) është organ koordinues dhe vendimmarrës që shqyrton çështjet sistematike të ujit, harmonizimin e nevojave dhe interesave të ndryshme dhe propozon masa për zhvillimin, shfrytëzimin dhe mbrojtjen e resurseve dhe sistemit ujor të Kosovës. Në përgjithësi jep mendime dhe rekomandime për çështjet e ujit në vend, bën propozime për ligje dhe akte të tjera nënligjore që kanë të bëjnë me rregullimin e çështjeve në fushën e ujit në përgjithësi etj.

Agjencioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (AMMK) është një tjetër institucion publik i themeluar nga Ministria e Mjedisit në përputhje me Ligjin për Mbrojtjen e Mjedisit dhe ka këto përgjegjësi kryesore:

- të siguroj informacionin e duhur për administratën, Qeverinë dhe Kuvendin e Kosovës për zbatimin e politikave në mbrojtjen e mjedisit;
- të zhvilloj dhe koordinoj sistemin unik të informimit për mbrojtjen e mjedisit lidhur me sistemin e përcjelljes së gjendjes së mjedisit në Kosovë si dhe të mbledhë të dhënat për mjedisin;
- ti vendosë dhe ti mbajë qendrat referente me bazat e të dhënave për përcjelljen e mjedisit (të dhënat socio-ekonomike, presionet në mjedis, gjendjen dhe kualitetin e mjedisit);
- të zhvillojë procedurat për përpunimin e të dhënave të grumbulluara për mjedisin dhe vlerësimin e tyre (modelimin, prezantimin dhe paraqitjen vizuale);
- të kryej punët profesionale gjatë përcaktimit të përmbajtjes, metodologjisë dhe mënyrës së përcjelljes të gjendjes së mjedisit

Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës (IHMK), në bazë të Ligjit për Ujërat e Kosovës, është përgjegjës për zbatimin e Programit të Monitorimit i cili hartohet nga Ministria dhe miratohet nga Qeveria për një periudhë dyzet (40) vjeçare me mundësi rishikimi, duke ndryshuar dhe plotësuar, bazuar në të dhënat e monitorimit. Gjithashtu, ky institut është përgjegjës për monitorimin e sasisë dhe cilësisë së ujërave sipërfaqësore, nëntokësore dhe rezervuarëve. Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës (IHMK) përfaqëson shtetin në fushën e meteorologjisë

dhe hidrologjisë dhe kryen funksionet e institucionit shtetëror Hidrometeorologjik në organizatat ndërkombëtare të Meteorologjisë dhe Hidrologjisë.

Ministria e Ekonomisë (ME) - Njësia e Politikave dhe Monitorimit të Ndërmarrjeve Publike është përgjegjëse për Ligjin për Ndërmarrjet Publike (Nr. 03/L-087). Ky ligj i kategorizon ndërmarrjet publike të përfshira në menaxhimin e ujit për pije dhe ujitje në tre grupe: ndërmarrje publike qendrore, ndërmarrje publike rajonale dhe ndërmarrje publike lokale. Janë shtatë kompani rajonale të ujit për rajone të ndryshme në Kosovë.

Ministria e Shëndetësisë (MSH)- Instituti Kombëtar i Shëndetësisë Publike (IKSHP) është institucioni shëndetësor profesional dhe shkencor në Kosovë. Në fushën e ujit, IKSHP është përgjegjës për propozimin dhe vendosjen e standardeve të ujit të pijshëm që distribuohet nga kompanitë e ujësjellësit, si dhe për monitorimin e zbatimit të këtyre standardeve. Baza ligjore për autoritetin dhe përgjegjësitë e IKSHP përbëhet nga Udhëzimi Administrativ Nr. 2/99 i cili rregullon çështjen e cilësisë së ujit të pijes. Misioni i IKSHP qëndron në mbrojtjen dhe përmirësimin e shëndetit të popullatës duke monitoruar treguesit, parandalimin e sëmundjeve dhe promovimin e shëndetit publik.

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)- Në fushën e ujitjes dhe kullimit të tokës bujqësore, MBPZHR ka këto përgjegjësi:

- Zhvillimi i politikave të ujitjes dhe kullimit;
- Përcaktimin e kriterëve dhe limiteve të propozuara për tarifat e ujitjes;
- Si anëtar i Bordit Mbikëqyrës, vlerëson planet e biznesit për të siguruar zbatimin e politikave të miratuara;
- Jep pëlqim për transferimin e përgjegjësive për menaxhimin e kanaleve dytësore dhe terciare dhe objekteve përkatëse nga shoqëria të shoqata, brenda kufijve të duhur;
- Përcakton përgjegjësitë dhe kufijtë ndërmjet kompanive dhe shoqatave, si dhe vetëm ndërmjet shoqatave.

Uji për ujitje ofrohet nëpërmjet infrastrukturave kryesore të operuara nga kompani të regjistruara dhe të licencuara që ofrojnë shërbime. Kompanitë operojnë sipas kushteve të kontratave të tyre, në përputhje me detyrat e dhëna nga MBPZHR. Në Kosovë ekzistojnë tri Kompani Rajonale të Ujitjes.

Ministria e Financave (MF)- MF është përgjegjëse për ndarjen e fondeve për të gjithë akterët e lartpërmendur.

Komunat- Bazuar në Ligjin për Ujërat, komuna ka këto detyra dhe përgjegjësi sa i përket menaxhimit të ujërave:

- Lëshon leje ujore në bazë të aktit nënligjor për lejet ujore dhe sipas autorizimit nga Ministria e Mjedisit;
- Ndërtimi i objekteve dhe pajisjeve ujore për mbrojtje nga efektet e dëmshme të ujit ose qëllime të tjera;
- Mbrojtja nga dëmtimet e ujit, erozioni dhe nga aktivitete tjera të dëmshme në zonat urbane dhe periferike, si dhe financimi i veprimeve të tilla;
- Hartimi i programit të mbrojtjes për efektet e dëmshme të ujit në bashkëpunim me autoritetet përkatëse qeveritare;

- Përcaktimi i pikave të erozionit brenda zonave urbane dhe financimi i mirëmbajtjes dhe rregullimit të flukseve dhe aktiviteteve për mbrojtjen nga erozioni në këto zona;
- Menaxhimi i objekteve të rregullimit të flukseve në zonat urbane dhe ndërmarrja e të gjitha masave të nevojshme për rregullimin e flukseve në këto zona;
- Informimi i MMPHI sa më shpejt që të jetë e mundur në rastet e rrezikut nga erozioni dhe përmbytjet.

Autoriteti Rregullativ për Shërbimet e Ujit (ARRU)- Rregullator i pavarur ekonomik për shërbimet e ujit dhe ujërave të zeza në Kosovë. Roli i ARRU është të sigurojë ofrimin e shërbimeve cilësore, efikase dhe të sigurta në baza jodiskriminuese për të gjithë konsumatorët kosovarë, duke marrë parasysh mbrojtjen e mjedisit dhe shëndetit publik. Detyrat dhe përgjegjësitë e ARRU në sektorin e ujit përfshijnë:

- Licencon ndërmarrjet publike që ofrojnë: (1) shërbime të furnizimit me ujë dhe ujërave të zeza, (2) shërbime të furnizimit me ujë me shumicë të kompanive të ujësjellësit;
- Vendos dhe miraton tarifat e shërbimeve për shërbimet e rregulluara, duke siguruar që tarifat të jenë të drejta dhe të arsyeshme dhe të mundësojnë qëndrueshmëri financiare të ofruesve të shërbimeve;
- Kryen monitorimin dhe implementimin e përputhshmërisë me standardet e shërbimit për ofruesit e licencuar të shërbimeve;
- Mbikëqyrë dhe zbaton Kartën e Konsumatorëve e cila përmban të gjitha të drejtat dhe detyrimet si për ofruesit e shërbimeve ashtu edhe për klientët;
- Mbikëqyrë dhe zbaton regjimin e shkyçjes dhe lidhjet e paligjshme;
- Themelon dhe mbështetë Komitetet Konsultative të Konsumatorëve në secilën zonë të shërbimit - shtatë rajone të Kosovës

Kapitulli 10

MIRU në nivelin e pellgut lumor: mësimet e nxjerra nga zbatimi i DKU në Evropë

Një çështje e rëndësishme është se si institucionet qeveritare në të gjitha nivelet përkatëse i përkushtohen punës drejt zhvillimit të një vizioni dhe qëllimi të përbashkët për pellgun e lumit dhe zbatimin e tyre? Duke u mbështetur në mësimet e nxjerra në Evropë dhe në kontekstualizimin e aplikuar gjatë punës në Planet e MPL në Kosovë, mund të bëhen 10 rekomandimet/mësimet si në vijim:

1. Menaxhimi i pellgjeve lumore është çështje kyçe për të përmirësuar cilësinë e ujit dhe disponueshmërinë e ujit: uji nuk ndjek kufijtë administrativë, të vendeve ose shteteve, rajoneve ose fshatrave. Bashkëpunimi në nivel pellgu për të arritur marrëveshje të ndërsjella brenda pellgut është jetik për zhvillimin e një vizioni të përbashkët për pellgun dhe përmirësimin gradualisht të resurseve ujore të pellgut dhe sistemeve ujore.
2. Transparenca është jetike për menaxhimin e pellgjeve lumore: ÇRMU të përcaktuara qartë me vizion dhe objektiva, standarde mjedisore transparente, marrëveshje të orientuara drejt rezultateve, transparencë në proces (afati kohor i zbatimit ciklik) dhe transparencë në ndarjen e të dhënave të marra nga monitorimi janë kritere jetike për menaxhimin e pellgut lumor. Në këtë mënyrë, vendimmarrësit dhe zyrtarët e menaxhimit të ujit përgjegjës për kapacitetin, buxhetin dhe planifikimin, janë në gjendje të justifikojnë investimet. Hartimi i kësaj që u tha më lartë për të gjitha autoritetet publike ofron një ndjenjë besimi dhe i motivon ata për përpjekje të përbashkëta për të realizuar objektivat e vendosura. Rrjedhimisht, politika ujore e pellgjeve lumore është gjithashtu transparente për autoritetet publike, organizatat e shoqërisë civile dhe qytetarët.
3. Synimi për një vizion ambicioz me synime realiste të ndërmjetme: zbatimi i vizionit të përbashkët, qëllimeve dhe objektivave për pellgun lumor nuk mund të realizohet brenda një cikli 6-vjeçar. Në vend të kësaj, ndarja në faza e implementimit dhe ndjekja e një qasjeje ciklike të zbatimit me një vlerësim të përditësuar të rrezikut në çdo periudhë pasuese është thelbësore. Vizioni dhe objektivat afatgjata mund të jenë ambicioze, por qëllimet e ndërmjetme duhet të jenë realiste. Kjo gjithashtu do t'i mbajë akterët përkatës të motivuar dhe të përfshirë.
4. Bashkëpunimi brenda një Autoriteti të Pellgjeve Lumore mbështet zbatimin e MIRU brenda një pellgu lumor: edhe në pellgjet e mëdha si lumenjtë Rhine dhe Danub në Evropë, bashkëpunimi brenda Komiteteve ndërkombëtare të Pellgjeve Lumore dhe në shkallë kombëtare në Autoritetin e nënpellgut rezultoi në pako të realizueshme dhe të përbalueshme masash për të punuar në vizionin, qëllimet dhe objektivat e pellgut të lumit. Suksesi i bashkëpunimit në nivelin e pellgut qëndron në verifikimin e përbashkët gjatë vlerësimit të rrezikut për ÇRMU të identifikuar. Duhet të ketë angazhim të përbashkët në një PMPL të pellgut, duke përfshirë edhe një PM të detajuar. KPL janë nivele thelbësore bashkëpunimi për të drejtuar dhe koordinuar zbatimin e planit të MPL dhe për të lehtësuar pjesëmarrjen e të gjithë palëve të interesit (qeveritare dhe joqeveritare). KPL duhet të takohen rregullisht (3-4 herë në vit) dhe axhenda duhet të përgatitet së bashku me përfshirjen e të gjithë anëtarëve të autoritetit.
5. Ndërgjegjësimi për vlerat e ujit të pastër dhe të shëndetshëm: zbatimi i parimeve të MIRU në nivelin e pellgut dhe puna e përbashkët në një plan MPL rezulton në një kuptim më të mirë të ÇRMU dhe ndërhyrjeve të mundshme për t'i adresuar ato. Tani po pranohet gjithnjë e më shumë se siguria e ujit që nënkupton ujë të pastër dhe

ekosistem ujq të shëndetshëm është thelbësore për zhvillimin shoqëror dhe rritjen ekonomike. Palët e interesit të pellgut tani ndajnë këtë këndvështrim ndaj menaxhimit të ujit.

6. Qasja nga lart poshtë dhe nga poshtë-lart: DKU e definoq kuadrin për përcaktimin e standardeve të cilësisë mjedisore dhe kushteve referente për objektivat ekologjike (nga lart poshtë), por detajimi i objektiveve ekologjike përcaktohet në nivel rajonal (për çdo trup ujq sipërfaqësor dhe nëntokësor). Prandaj, vetë autoritetet rajonale të ujit janë më të lidhura dhe të përkushtuara ndaj grupit të objektiveve për cilësinë e ujit dhe ekologjinë. Sigurisht, kushtet referente të cilësisë kimike të ujit janë të përcaktuara në nivel shtetëror dhe duhet të zbatohen për të gjithë trupat ujqorë.
7. Efekti i një 'obligimi/detyrimi për rezultat': zbatimi i masave të DKU për të arritur objektivat i nënshtrohet një obligimi ndaj rezultatit, me dënimine nga Gjykata Evropiane e Drejtësisë si mjeti i fundit i parandalimit. Ky presion "nga lart-poshtë" nga Komisioni Evropian po funksionon mjaft efektshëm brenda BE dhe i mban të gjitha palët në përgjegjësitë e tyre.

Një çështje e dytë e rëndësishme është se si të nxiten akterë të ndryshëm, sektorë dhe përdorues të ujit që të bashkëpunojnë dhe të kontribuojnë në menaxhimin e cilësisë së ujit dhe parandalimin e ndotjes?

8. Licencimi, zbatimi dhe mbikëqyrja: një nxitje e rëndësishme për sektorë të ndryshëm është legjislacioni i duhur për cilësinë e ujit dhe shëndetin e ekosistemit. Qasja e DKU është një shembull se si një legjislacion i lidhur me ujin është inkorporuar brenda një Bashkimi të shteteve të pavarura, social me legjislacionin e vet. Vetëm me një legjislacion, sistemi i ujit nuk do të përmirësohet. Prandaj, është e rëndësishme të krijohet një sistem transparent dhe funksional i licencimit, zbatimit dhe mbikëqyrjes nga autoritetet përgjegjëse dhe përkatëse.
9. Bashkëpunimi me Autoritetin e Pellgjeve Lumore: bashkëpunimi ndërmjet autoriteteve publike dhe përfaqësuesve të sektorëve të ndryshëm në shoqëri rezultoi në të kuptuar më të mirë të vizionit, qëllimit dhe objektiveve të përbashkëta për pellgun e lumit. Bindja për rëndësinë e një sistemi ujqor të shëndetshëm për konsum njerëzor, bujqësi, industri, blegtori, turizëm, etj., është një nxitje e madhe për këta sektorë për të mbështetur punën për MIRU. Nëse vetë sektorët nuk janë të bindur, do të jetë shumë e vështirë të zbatohen masat për përmirësimin e cilësisë së ujit.
10. Pjesëmarrja rriti komunikimin për cilësinë e ujit: brenda BE nevoja për të komunikuar në lidhje me aktivitetet dhe produktet e DKU ka rritur njohuritë dhe ndërgjegjësimin për cilësinë e ujit dhe ekologjinë. Pjesëmarrja nuk është thjesht një detyrim sipas DKU. Në vend të kësaj, synohet gjenerimi i njohurive lokale dhe ofrimi i mundësisë banorëve, bizneseve dhe organizatave për të shprehur interesat dhe shqetësimet e tyre dhe për t'u përfshirë në politikëbërjen e ujit. Në fund, kjo forcon mbështetjen për zbatimin dhe ekzekutimin e masave.

Kapitulli 11

Referencat

1. Agricultural Holdings Survey 2021. <https://ask.rks-gov.net/media/7436/agricultural-holdings-survey-2021.pdf>
2. All Laws and Administrative Instructions can be found at <https://gzk.rks-gov.net/default.aspx?index=1>
3. Annual Performance Report for Water Service Providers in Kosovo 2021. http://www.arrurks.org/assets/cms/uploads/files/Monitorimi%20i%20Performances/Raporti%20Vjetor%20i%20Performances%20se%20Ofruesve%20te%20Sherbimit_%20ENG_05.09.2022.pdf
4. B. Healey et al., Aquaculture and its impact on the environment, University of Massachusetts Amherst, April 2012
5. Biodiversity and Forestry Indefinite Quantity Contract, USAID, Kosovo, May 2003.
6. Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/EC), Guidance document No. 10, River and lakes – Typology, reference conditions and classification systems, page 21
7. Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/EC) - Guidance Document No. 18 – Guidance on Groundwater Status and Trend Assessment
8. Deltares and Abkons, Proposal for the Establishment of Pilot Monitoring for Surface Water and Groundwater in Three River Basins, IWRM-K, July 2022
9. Development of Water Resources in South Eastern Kosovo, Groundwater Investigations Report, 28 February 2007, State Secretariat for Economic Affairs, Switzerland- Ministry of Spatial Planning and Environment; Ernst Basler + Partners Ltd.
10. Directive (EU) 2020/2184 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2020 on the quality of water intended for human consumption (recast) (Text with EEA relevance), **Annex 1**
11. Environmental Hotspots in Kosovo 2011. https://ammkrks.net/assets/cms/uploads/files/Publikimeraporte/raporti_i_hotospoteve_shqip_18122012_final.pdf
12. Epitar, Study on assessment of pressures and risks from diffuse pollution, IWRM-K, 2023
13. ERO Annual Report 2021. <http://www.eroks.org/zrre/sites/default/files/Publikimet/Raportet%20Vjetor/Annual%20Report%202021.pdf>
14. EU Twinning Project KS 09 IB EN 01-Draft Report on Groundwater Monitoring “Support to the Environment Sector” in Kosovo, 2011
15. EUR-Lex - 02008L0105-20130913 - EN - EUR-Lex (europa.eu)
16. EUR-Lex - 32000L0060 - EN - EUR-Lex (europa.eu)
17. EUR-Lex - 32006L0118 - EN - EUR-Lex (europa.eu)
18. European Commission – CIS Guidance 13 - Overall approach to the classification of ecological status and ecological potential
19. European Commission – CIS Guidance Document 18 - Guidance on Groundwater Status and Trend Assessment

20. European Commission – CIS Guidance No 31 – Ecological Flows in the Implementation of the WFD
21. European Commission – Directive 2000/60/EC – **Annex II**
22. European Commission – Directive 2000/60/EC - establishing a framework for Community action in the field of water policy
23. European Commission – Directive 2006/118/EC - on the protection of groundwater against pollution and deterioration
24. European Commission – Directive 2008/105/EC – The Environmental Quality Standards Directive
25. European Commission – Directive 91/676/EEC - concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources
26. European Commission – Water Framework Directive, **Annex II**, 1.3
27. European Commission – Water Framework Directive, **Annex V**, 1.4.1
28. European Commission – Water Framework Directive, Article 16, and **Annex X** replaced by EQSD, **Annex II**.
29. European Commission- Environmental Flows as a Tool to Achieve WFD Objectives - Discussion Paper, 2012
30. European Standard EN 15843 - Water quality - Guidance standard on determining the degree of modification of river hydro-morphology
31. Food and Veterinary Agency of Kosovo. <https://auvk.rks-gov.net/en/auvk-english/>
32. Geological Map of Kosovo, <https://www.kosovo-mining.org>
33. Green Report 2022.
https://www.mbpzhrks.net/repository/docs/Raporti_i_Gjelber_20221.pdf
34. Groundwater (europa.eu)
35. <https://ammk-rks.net/en/publikime/25/arkivi/p4>
36. <https://ask.rks-gov.net/media/6390/vjetari-statistikor-2021f.pdf>
37. <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15796>
38. <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2631>
39. Hydrogeological map of Kosovo, scale of 1:200000, ICMM, 2006
40. Iber-Lepenci official website. <https://iber-lepenc.org/>
41. ICMM (Independent Commission for Mines and Minerals). <https://kosovo-mining.org/?lang=en>
42. Installation of sensors for monitoring wells, by AGS Corporation SH.P.K., for Ministry of Environment, Spatial Planning and Infrastructure (MESPI), Regional Authority of River Basins
43. INTEGRATED WATER RESOURCES MANAGEMENT IN KOSOVO (IWRM-K). Phase 1- May 2020 – April 2024. Technical Support to Agriculture in Kosovo in the Context of Integrated Water Resources Management. STUDY ON ASSESSMENT OF PRESSURES AND RISKS FROM DIFFUSE POLLUTION.
44. IWRM Website (iwrn-k.com)
45. IWRM-K. (2022). Economic Assessment of Water Resources Management.
46. Kosovo Environmental Protection Agency, 2020. The state of water in Kosovo
47. Kosovo Irrigation Master Plan 2020.
https://www.mbpzhrks.net/repository/docs/Master_Plani_kombetar_i_Ujitjes_i_perkthyer_ne_gjuhen_shqipe_2021.pdf
48. Law No. 04/L-147 as Law on Water of Kosovo
49. Management Plans (RBMPs), 28 April 2022.
50. Master Plan for the Waters of Kosovo (1983–2000)

51. Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development. <https://www.mbpzhrs.net/en/home>
52. Ministry of Environment, Spatial Planning and Infrastructure (MESPI). <https://mmphi.rks-gov.net/>
53. N.P. "Hidro +", Prishtina, 2001
54. National Climate Change Strategy 2018- 2017/ Action Plan on Climate Change 2018-2020
55. RWC "Hidromorava". <https://kru-hidromorava.com/>
56. RWC "Hidromorava" (2022). Annual report for 2021
57. SAFEGE-EpTisa-Seureca-Beoinzenjering 2000-Safege Doo. MPS for Sewerage & Wastewater in the West Morava River Basin, R3: Environmental Impact Assessment, 2012)
58. Scheidleder, A., 2012. Groundwater threshold values – In-depth assessment of the differences in groundwater threshold values established by Member States. Environment Agency Austria (EAA)
59. Statistical Yearbook of the Republic of Kosovo 2021. <https://ask.rksgov.net/media/6968/statistical-yearbook-2021.pdf>
60. Study on climate change in the Western Balkans region, 2018
61. Surface water (europa.eu)
62. THE 17 GOALS | Sustainable Development (un.org)
63. The Natura 2000 protected areas network — European Environment Agency (europa.eu)
64. The Sida Framework Environmental Programme for Kosovo, December 2022
65. Water Polluters Cadastre. https://www.ammrks.net/assets/cms/uploads/files/Publikime-raporte/Water_Polluters_Cadastre_eng.pdf
66. Water Security for Central Kosovo 2012 <https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/27116>
67. Water Security for Central Kosovo 2018. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/496071548849630510/Water-Security-Outlook-for-Kosovo.pdf>
68. Water Supply Server in Rural Areas, Kosovo, 2000/01 Premiere Urgence, Aide Humanitaire Internationale.
69. wfd — Bibliotheek (europa.eu)
70. WFD protected areas, in the context of the March 2022 reporting of the third River Basin
71. ARRSU. (2022). ANNUAL PERFORMANCE REPORT FOR WATER 2021
72. www.waterconsultant.com